

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**MEHDİLİK ALGISI PERSPEKTİFİNDE KADİYÂNÎLERİN GÜNCEL
FAALİYETLERİ**

Vildan METİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**MEHDİLİK ALGISI PERSPEKTİFİNDE KADİYÂNÎLERİN GÜNCEL
FAALİYETLERİ**

Vildan METİN

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Fatmanur ALİBEKİROĞLU EREN

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Yusuf GÖKALP

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Ömer Faruk TEBER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA-2024

ukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu alışma, jürimiz tarafından Temel İşlam Bilimleri Ana Bilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Fatmanur ALİBEKİROĞLU EREN
(Danışman)

ye: Prof. Dr. Yusuf GÖKALP

ye: Prof. Dr. Ömer Faruk TEBER

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen ğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2024

Prof. Dr. Serap ÇABUK
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, izelge, şekil
ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri
Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

... / ... / 2024

Vildan METİN

ÖZET

MEHDİLİK ALGISI PERSPEKTİFİNDE KADİYÂNÎLERİN GÜNCEL FAALİYETLERİ

Vildan METİN

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Fatmanur ALİBEKİROĞLU EREN

Ocak 2024, 116 sayfa

Çalışmamızda mehdilik algısının Kadıyânî Cemaatine yansımaları ve bu etkiler sonucu Kadıyânîlerin güncel faaliyetleri çalışılmıştır. Çalışmanın giriş kısmında, ele aldığımız cemaatin iddiaları açısından önemli gördüğümüz ve yol haritamızın başlangıcı olarak belirlediğimiz kavramsal çerçevede mesih, mehdi ve müceddid kelimelerinin kökenine inilmiştir. Bu ifadelerin teoloji alanında ortaya çıkış sebepleri de söz konusu bölümde incelenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde, Kadıyânî Cemaatinin teşekkül ettiği ve öğretileri üzerinde derin etkileri bulunan Hint alt-kıtasının sosyo-kültürel ve dini yapısı hakkında bilgi verilip çalışmamızın öznesi olan Kadıyânîliğin tarihsel serüveni ve kurucusu Mirza Gulam Ahmed'in hayatı hakkında malumatlar aktarılmıştır. Mirza Gulam Ahmed'in kurtarıcılık misyonları olan müceddidlik, mesihlik, mehdilik, mübüvvet ve Krişna görüşleri bağlamında kavramsal analiz yapılmış ve Gulam Ahmed'in konuyla ilgili iddialarına yer verilmiştir. Eskatolojik inanca sahip İbrahimî dinler ve nüveleri birinci bölümün son kısmında Kadıyânîlik ile karşılaştırmalı olarak ele alınmış ve mevcut kurtarıcı inanışlarının Kadıyânîliğe yansımaları aktarılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde, Kadıyânî Cemaat geçmişinin kurtarıcılık izleri ışığında hareket edilmiş ve günümüze yansıyan aksiyonlarına vurgu yapılmıştır. Özellikle resmi olarak yayımladıkları Maneviyat Dergisi, internet siteleri, Youtube kanalları ve güncelleştirilmiş baskılı yayınlar detaylı incelemeye tabi tutulmuştur. Böylelikle Kadıyânîlerin modern literatürü taranmış ve kurtarıcı fikrinin yansımaları tespit edilmiştir. Ortaya çıkan neticelerin cemaatin kurucu ilkesi olan kurtarıcı inancına göre yorumlandığı ve gerçekleştirilen faaliyetlerin bu minvalde olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mesih, Mehdi, Müceddid, Kadıyânî, Mirza Gulam Ahmed

ABSTRACT**CURRENT ACTIVITIES OF KADIYANI FROM THE PERSPECTIVE OF THE
PERCEPTION OF MAHDISM****Vildan METİN****Master's Thesis, Department of Basic Islamic Sciences****Danışman: Asst. Prof. Dr. Fatmanur ALİBEKİROĞLU EREN****January 2024, 116 pages**

In our study, the reflections of the Mahdi perception on the Qadiyani Community and the current activities of the Kadiyanis as a result of these effects were studied. In the introduction part of the study, the origins of the words messiah, mahdi and mujaddid were examined within the conceptual framework that we considered important in terms of the claims of the community we are dealing with and determined as the beginning of our road map. In the first part of the study, information is given about the socio-cultural and religious structure of the Indian subcontinent, where the Qadiyani Community was formed and which had a deep impact on its teachings, and information is given about the historical adventure of Qadiyani, the subject of our study, and the life of its founder, Mirza Gulam Ahmed. A conceptual analysis was made in the context of Mirza Gulam Ahmed's savior missions, mujaddid, messiah, mahdi, mubuwwa and Krishna views, and Gulam Ahmed's claims on the subject were included. Abrahamic religions with eschatological beliefs and their cores are discussed in the last part of the first chapter in comparison with Qadiyanism, and the reflections of their existing savior beliefs on Qadiyanism are conveyed. In the second part of the study, the action was taken in the light of the savior traces of the Kadiyani Community's past and its actions that are reflected in the present were emphasized. In particular, their officially published Maneviyat Magazine, websites, YouTube channels and updated printed publications were subjected to detailed examination. Thus, the modern literature of the Qadiyanis was scanned and the reflections of the savior idea were identified. It was determined that the results were interpreted according to the savior belief, which is the founding principle of the community, and the activities carried out were in this manner.

Key Words: Messiah, Mahdi, Mujaddid, Qadiyani, Mirza Gulam Ahmed

ÖNSÖZ

Düşünce ve sürekliliğin olduğu yerlerde birbirinden farklı yorumların bulunması ve bu durumda farklı fikirler ve tutumlara evrilmesi geçmişten günümüze gelen yaşantılardan hareketle bilinmektedir. Söz konusu bu dönüşümlerin mezhep ve dini yapılanmalar için de benzer özellikler taşıdığı söylenebilir. Zira ilâhi mesaja muhatap olan insanın hayatı boyunca edindiği siyasi, kültürel ve teolojik tecrübeler farklı algı ve anlayışlarla birlikte mezcedildiğinden mezheplerin zamanla teşekkül etmesine sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla çok sayıda topluluğun kurucu bir fikir etrafında belli başlı ilkelere dayandığı görülmektedir. Benzer bir durum Kadıyânîlik Cemaati için de söz konusudur. Nitekim kurucusunun ilâhi destekli elçilik müessesesinin devamına yönelik görüşleri içerisinde bulunan mehdilik iddiası bahse konu olan topluluğu diğerlerinden ayıran temel görüşlerinden birini teşkil etmektedir.

Mehdilik Algısı Perspektifinde Kadıyânîlerin Güncel Faaliyetleri adlı çalışmamızın konusu henüz planlama aşamasında iken başlangıçta Kadıyânî Cemaatinin mehdilik inancına bakış açısı olarak belirlenmişti. Teferruatlı araştırma ile bu alanda önceden yapılmış çalışmaların devamı niteliği olarak da düşünülmüştü. Lakin konuyla ilgili veriler toplanmaya başladıkça Kadıyânîliğin günümüzde varlığını devam ettirdiği ve kurucu fikir olan mehdilik algısına bakış açıları bağlamında modern çağdaki faaliyetlerinin yeterince ele alınmadığı görülmektedir. Bu bağlamda Kadıyânî düşüncenin köklerinin uzanmasıyla ve siyasi, sosyal, kültürel ve dini anlamda zenginliği içerisinde barındırmasıyla bilinen Hint alt-kıtasının ayrıntılı incelenmesi, eskatolojik düşünce izlerinin bulunduğu din ve mezheplerin analizi ve hususen Kadıyânîlik ile karşılaştırmalı bir şekilde tetkik edilmesi çalışmamız açısından önem arz etmiştir. Mirza Gulam Ahmed'in kendini kurtarıcı olarak nasıl tanımladığı ve günümüz cemaat müntesiplerinin onu algılama ve yorumlama biçimi analiz edildiğinde araştırmamızın konusu Mehdiilik Algısı Perspektifinde Kadıyânîlerin Güncel Faaliyetleri olarak şekillenmiştir. Bu araştırmada Kadıyânîlerin kurtarıcı inancı konusunda dini ve siyasi oluşumlardan etkilenişi, ortak kanıları ve ayrışma noktaları ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmamızın birinci bölümü konunun teorik kısmına ikinci bölümü ise pratik tezahürlerine tahsis edilmiştir. Böylece güncel literatürlerinde yer alan kurtarıcı misyonu bağlamındaki faaliyetlerinin tespit ve analizi için ir adım atılmıştır. Çalışmamızın bu yönüyle konu ile ilgili sonraki çalışmalara da bir altyapı oluşturacağı öngörülmüştür.

Araştırmamızın sonuçlanmasında ve savunma sürecindeki katkılarından ziyadesiyle istifade ettiğim kıymetli jüri üyelerinden Prof. Dr. Ömer Faruk TEBER'e, Prof. Dr. Muzaffer TAN'a, Prof. Dr. Yusuf GÖKALP'e ve Dr. Öğr. Üyesi Aygöl DÜZENLİ'ye teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamızı ortaya koyarken Kadıyânîlik üzerinde yaptığı kapsamlı araştırma ve çalışmalarından oldukça faydalandığım Dr. Öğr. Üyesi Halide Rümeysa KÜÇÜKÖNER'e, bu konuyu çalışmamda beni her daim destekleyen ve fikirleriyle önümü aydınlatan, hiçbir zaman desteğini esirgemeyen değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fatmanur ALİBEKİROĞLU EREN'e, çalışmam boyunca bana hep dayanak olan aileme ve akademik sürece beraber adım attığım her daim yanımda olan, başarımda sonsuz katkısı bulunan eşim Ali METİN'e şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi.....	1
2. Araştırmanın Kapsamı	2
3. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları.....	3
4. Kavramsal Çerçeve	6
4.1. Mesih	6
4.2. Mehdi.....	8
4.3. Müceddid	9
5. Kurtarıcı Fikrinin Oluşumundaki Etkenler	10
5.1. Psiko-Sosyal Sebepler	10
5.2. Siyasi Sebepler	12

BÖLÜM I

KADİYÂNİLİK VE ETKİLENDİĞİ OLUŞUMLAR ÇERÇEVESİNDE

KURTARICI BEKLENTİSİNİN TEORİK TEMELLERİ

1.1. Kadiyânîliği Oluşturan Sosyo-Kültürel ve Dini Yapı.....	16
1.2. Mirza Gulam Ahmed ve Kadiyânîlik Cemaatinin Tarihi Serüveni	18
1.3. Mirza Gulam Ahmed'in Kurtarıcılık Misyonları.....	21
1.3.1. Müceddidlik.....	21
1.3.2. Mesihlik.....	24
1.3.3. Mehdilik.....	28
1.3.4. Nübüvvet	30
1.3.5. Krişna.....	32
1.4. Kurtarıcı Fikrinin Çeşitli Din ve Mezheplerdeki Yansımalarının Kadiyânî Perspektif İle İlişkisi	34

1.4.1. Kurtarıcı Fikrinin Menşei	34
1.4.2. Beklenen Kurtarıcının Ortaya Çıkacağı ve Faaliyet Göstereceği Mekân	42
1.4.3. Beklenen Kurtarıcının İktidar Süresi	44
1.4.4. Beklenen Kurtarıcının Mücadele Biçimi	47
1.4.5. Beklenen Kurtarıcının Evrenselliği	52
1.4.6. Kurtarıcı Fikri Bağlamında Haberi Kaynakların Algılanma Biçimi	55
1.4.7. Beklenen Kurtarıcının Günümüzdeki Zat-Halef Durumu	61

BÖLÜM II

MEHDİLİK ALGISI PERSPEKTİFİNDE KADİYÂNÎLERİN GÜNCEL FAALİYETLERİ

2.1. Siyasi Faaliyetleri	68
2.1.1. Mevcut İktidara Bağlılıkları	68
2.1.2. Cihad Algıları	70
2.2. Sosyal Faaliyetleri	71
2.2.1. Yıllık Toplantıları (Jalsa Salana)	73
2.3. Dini Faaliyetleri	74
2.3.1. Mehdi-Mesih Fikrinin Kur'an Üzerinden İnşa Faaliyeti	74
2.3.2. Mehdi-Mesih Fikrinin Hadisler Üzerinden İnşa Faaliyeti	78
2.3.3. Mehdi-Mesih Algısı Perspektifinden İbadet Anlayışının Şekillenmesi	81
2.3.4. Diğer Dinlere Bakış Açıları	86
2.3.5. Hz. İsa Algıları	89
2.4. Bilgi Anlayışının İnşası	92
2.5. Güncel Konulara Bakış Açıları	95
2.5.1. Kadın Algısı	95
2.5.2. Salgınlar ve Hastalıklar	96
2.5.3. Filistin Meselesi	97
2.5.4. Diğer Hususlar	99
SONUÇ	101
KAYNAKÇA	105

KISALTMALAR

b.	: İbn
Bkz./bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
H.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İSAV.	: İslamî İlimler Araştırma Vakfı
ö.	: Ölüm tarihi
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	: Sayfadan Sayfaya
S.	: Sayı
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: ve benzeri
vs.	: ve saire
v.dğr.	: ve diğerleri

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Dinî oluşumlarda kurtarıcı fikri bağlamında benimsenen, inanılması zaruri bir ilke olarak mensuplarına sunulan mehdi, mesih ve müceddid inanışları farklı dini yapılarda benzer inanç şekilleri olarak görülmektedir. Gelmesi beklenen kurtarıcı figür; kötülük ve kötülerle mücadele edebilecek, onları mağlup edecek, haksızlık karşısında mağdur olanların intikamını alacak, bozulmuş düzeni teşrifiyle beraber sağlayacak, baskı, zulüm ve haksızlıkları ortadan kaldıracak, adalet ve eşitliği yayacak bir sevinç ve ümit kaynağı olmuştur. Neredeyse bütün din, kültür ve toplumlarda çeşitli şekillerde var olan bu kurtarıcı düşüncesi İslam düşünce tarihi özelinde Kadıyânîlik Cemaati fikir alt yapısında da yer almıştır.

Araştırmamızın temel amacını, İslam mezhepleri içerisinde yer alan Kadıyânîliğin, kurucusu Mirza Gulam Ahmed'e nispetle benimsediği mehdilik inanışının söz konusu topluluğun güncel literatüründe nasıl ortaya koyulduğu, güncel kurtarıcı algılarının nasıl şekillendiği ve bu bağlamda yaptıkları faaliyetleri oluşturmaktadır. Kurtarıcı fikrini temel inanç esası olarak kabul eden dinlerin ve mezheplerin Kadıyânîlik ile ortak çizgilerinin, ayrışma noktalarının ve etkileşimlerin belirlenmesi ile bu bilgiler ışığında Kadıyânîlerin güncel literatüründe yer alan faaliyetlerinin çalışmamızın ana konusunu teşkil etmektedir. Ayrıca çalışmamızda birtakım siyasi-itikadi oluşumların Kur'an ve hadis rivayetlerini mehdilik algısı perspektifinden nasıl anlamlandırdığı ve yorumladığı tasvir edilmiştir. Bu hususta farklı araştırmacıların görüşlerine değinilmiş ve değerlendirmelerine de yer verilmiştir.

Kadıyânîliğin mehdilik algısı ile ilgili çok sayıda çalışma akademik sahada yapılmış olmakla birlikte söz konusu cemaatin mehdilik algısının diğer din ve mezheplerle etkileşimini ve farklılaşma noktalarını müstakil olarak inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu sebeple çalışmamızda mehdilik algısının karşılaştırmalı bir şekilde ele alınması, süreçteki farklılaşma geçişliliklerin görünülür kılınması açısından önemlidir. Teorik düzlemdeki bu boyutun yanında tezimizin ana konusunu oluşturan Kadıyânîliğin mehdilik algısı üzerinden şekillenen güncel faaliyetlerinin ele alınması, günümüzde yaşayan bu çağdaş oluşumun kendi kaynakları üzerinden tetkikine imkân tanınması açısından da dikkate değerdir. Bu doğrultuda tezimizde kurtarıcı fikri ile ilintili olan kelimelerin kavramsal çerçevesi ayrı ayrı ele alınmış ve kısa bilgiler

aktarıldıktan sonra bu kavramların anlam karşılığının ortaya çıkış sebepleri ifade edilmeye çalışılmıştır.

İslam Mezhepler Tarihi disiplininin kendi metodik çerçevesi içerisinde yapılan tanımlamalar ve bu tanımlamalar ışığında ortaya çıkan neticeler bağlamında söz konusu bilim dalının yalnızca itikadi ve siyasi alanda ortaya çıkan mezhepsel hareketleri incelediği, zümreleşme hareketlerinin belli tarihsel süreçler içerisinde ele alındığı, Hz. Peygamber'in vefatı sonucu neşet eden problemlere çözüm arayan mezheplerin tamamının bireysel aklın ve toplumsal kabullerin ürünü olduğu bilinmektedir.¹ Bu minvalde ele aldığımız mezhep/cemaat olan Kadıyânî topluluğunun modern mehdi anlayışını incelemek bu bağlamda ortaya koydukları faaliyetleri analiz etmek ve bu etkinliklerin kaynağına inmek çalışmamızın temel amacını oluşturmaktadır.

2. Araştırmanın Kapsamı

Tarih boyunca kurtarıcı inancı bağlamında mesih/mehdi inancı ve beklentisi sürekli canlı tutulmuş, çeşitli vesileler ile gündemde yerini korumuş, kitleler arasında tartışılmış ve kapsam itibarıyla geniş bir konu olmuştur. Bu açıdan insanlık tarihi kadar eskiye dayanan dinler ve mezheplerde mehdinin kimliği ve kimler olacağı, keyfiyeti ve tarihte mehdilik iddiasıyla ortaya çıkan şahsiyetler tasavvuf ve fıkıh alanlarında çeşitli görüşlerin müsebbibi olmuş çoğunlukla da tartışma konusu haline gelmiştir. Nicelik anlamda söz konusu bu tartışmaların ve fikirlerin geniş çaplı olması sebebiyle biz çalışmamızın kapsamını mehdinin Kadıyânîlik Cemaati üzerindeki iddialarını ve bu iddiaların mezhebin güncel literatüründe bulunan faaliyeti aktarımıyla sınırlı tuttuk.

Çalışmamızda Kadıyânî Cemaatini incelerken İslam Mezhepleri Tarihi konusu dahilindeki oluşumlar gibi bilimsel metotların temel ilkelerine riayet edilmiştir. Özellikle araştırmamızın yöntemi açısından ele aldığımız Kadıyânî Cemaatinin teşekkülünü hazırlayan sebepler, doğduğu ortam, çevre, zaman, siyasi, sosyal ve ekonomik unsurlar arasındaki ilişki, cemaatin gelişim serüveni, içerisindeki kurumsallaşma, değişim, tahavvül, etkileşim ve farklılaşma gibi unsurlar önem arz

¹ Teber, Ömer Faruk v.dğr., "İslam Düşüncesinde Mezhep Olgusu", *İslam Mezhepleri Tarihi I*, ed. Yusuf Gökalep-Nail Karagöz, İlahiyât Yayınları, Ankara 2021, s. 23-24.

etmektedir. Bu metodik yaklaşım, kapsamı bağlamında çalışmamıza bütüncül bir perspektif çizecektir.²

Araştırmamızda Kadıyânî Cemaatinin kurucusu olan Mirza Gulam Ahmed, kurtarıcı vasıflarının aşamalı olarak kendisinde bulunduğunu iddia etmiştir. Söz konusu iddiaların ilâhî bağlamda derecelerinin artması Kadıyânîleri iki kısma ayırmıştır. Kadıyan ve Lahor Ahmedîleri olarak ayrışan her iki oluşum günümüzde varlığını devam ettirmekle birlikte güncel faaliyet bazında etkin olan grubun Kadıyan Ahmedîleri olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple çalışmamızın muhtevasını oluştururken yalnızca Kadıyan Ahmedîlerinin literatürü taranmış ve malumatlar bu minvalde aktarılmıştır.

3. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

“Fikir-hadise irtibatı” prensibi çerçevesinde geçmiş kültürlerin etkisi ve dönemin siyasi, İhtimai ve kültürel olaylarıyla irtibatlı olarak neşet eden kurtarıcı inancının doğuşuna zemin hazırlayan etkenleri incelemeye çalışacağız. Nitekim ele aldığımız kurtarıcı iddialarının nedenleri ve bu konu ile ilgili ayrışma ve etkileşimlerin nereden kaynaklandığını araştırmak gerekmektedir.³

Bilimsel çalışmaların sağlıklı sonuçlanabilmesi için, çalışma esnasında bilimsel sahadaki metodolojiye uygun davranmak ve bu minvalde hareket etmek elzemdir. Zira her ilim alanının bir metodolojisi olduğu gibi İslam Mezhepleri Tarihi’nin de bir metodolojisi bulunmaktadır. İslam Mezhepleri Tarihi’nin ortaya koyduğu bu yöntemlerin amacı ise, herhangi bir fikrin ne zaman, hangi şartlarda, nerede neşet ettiği ve kimler tarafından benimsendiğini objektif olarak ve ilmi araştırma esasları doğrultusunda belirlemektir.⁴ Bizde çalışmamızda, İslam Mezhepleri Tarihi tarafından belirlenen bu metodoloji ışığında, hangi ideolojiye veya düşünceye sahip olursa olsun, araştırma sırasında tarafsız olmaya gayret ettik. Nitekim mezheplerin ve kurucuların fikirlerini ancak tarafsız bir perspektif ile ortaya koymak mümkündür. Bundan dolayı da çalışmamızı betimleyici yöntem ile sunmaya çalıştık.

² Gökalp, Yusuf-Alibekiroğlu Eren, Fatmanur v.dğr., “Bilim Dalı Olarak İslam Mezhepleri Tarihi”, *İslam Mezhepleri Tarihi I*, ed. Yusuf Gökalp-Nail Karagöz, İlâhiyât Yayınları, Ankara 2021, s. 44.

³ Kutlu, Sönmez, *Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlemeleri*, Otto Yayınları, Ankara 2020, s. 362.

⁴ Kutlu, Sönmez, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s. 27.

Her mezhebin veya mezhep liderinin iddialarını ilk olarak kendi kaynakları olmak üzere güvenilir birinci el kaynaklardan incelenmesi İslam Mezhepleri Tarihi çalışmaları açısından önem arz etmektedir.⁵ Bu nedenle biz Kadıyânî Cemaatinin öğretilerini ve kurucusu Mirza Gulam Ahmed'in fikirlerini büyük ölçüde kendi telif ettiği eserlerden incelemeye çalıştık. Çalışmamızın konusundan hareketle Kadıyânîlerin resmi güncel literatürüne kolayca ulaşabilmemiz çalışmamız açısından olumlu katkılar sağlamıştır.

Çalışmamızda kullanılan kavramlar bağlamında, özel olarak bahsedilmesi gereken hususlardan biridir. Nitekim kurtarıcı fikrinin aşamalar halinde farklı iddialarla Kadıyânî müntesipleri tarafından benimsenmesi veya reddedilmesi söz konusu cemaati iki kısma ayırmıştır. Kadıyânî Ahmedîlerinin kendilerini “Ahmedî” olarak tanımlaması ile cemaatin ana bünyesini oluşturması, Lahor kolunun ise böyle bir adlandırmadan uzak oluşu araştırmamızda ortak kullanım olarak “Kadıyânî” şeklindeki isimlendirmenin tercih edilmesine sebebiyet vermiştir. Ayrıca çalışmamızın güncel olması sebebiyle günümüz Kadıyânî üyelerinin kendilerini “Cemaat” olarak adlandırmaları ve kendilerinin mezhep olarak nitelendirmeye karşı olan tutumları sebebiyle araştırmamızda Kadıyânîler için “Cemaat” kullanımı tercih edilmiştir.

Araştırmamızda atıf yapılan Kur'an ayetlerinin gösteriminde, Diyanetin hazırlamış olduğu Kur'an-ı Kerim metni ve meali esas alınmıştır. Kadıyânîlerin Kur'an mealleri kullanıldığında ise “Besmele”nin bir ayet olarak değerlendirilmesinden dolayı, bir rakam fazla olarak ilerleyen ayet numaralandırmaları ise bu noktada dikkate alınmamıştır. Ayrıca çalışmamızda faydalanan hadis kaynaklarının gösteriminde kimi zaman concordance metodu kullanılmış, bazen ise Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün Tez Yazım Kılavuzu esas alınmıştır. Hadis rivayetlerinden çoğunlukla temel hadis kaynakları olarak kabul edilen Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh'i*, Müslim'in *el Câmiu's-Sahîh'i*, İbn Mâce'nin *es-Sünen'i* Ebu Davud es-Sicistânî'nin *es-Sünen'i*, Tirmizî'nin *el-Câmiu's-Sahîh'i* Nesâî'nin *es-Sünen'i* faydalandığımız eserlerdendir.

Kadıyânîliğin birincil kaynakları olarak bilinen ve söz konusu cemaatin lideri ve otorite bakımından önemli şahsiyetlerinin telif ettiği eserlerden Mirza Gulam Ahmed'in; *Tadhkirah'ı Berahin-i Ahmediyye'si İsa Mesih Hindistan'da'sı Nuh'un Gemisi*,

⁵ Kutlu, Sönmez, “İslam Düşünce Ekollerinin Ortaya Çıkış Sebepleri”, *İslam Düşünce Ekolleri*, ed. Hasan Onat, Ankara 2006, s. 9-10.

Tuhfetu'n-Nedve,^{si}, *Vasiyet*'i ve "The Messenger of the Latter Days"inin yanında Mirza Beşiruddin Mahmud Ahmed'in *Ahmediyet'e Davet*'i, Mirza Tahir Ahmed'in *Dinin Yeniden Canlanması*, Mirza Muhammed Ali'nin *The Ahmadiyyah Movement*'i, Abdulgaffar Han'ın editörlüğünü yaptığı *Maneviyat Dergileri*, günümüz Ahmedîlerinin resmi Youtube kanalı olan *İslamiyet'in Sesi* kanalı, Mirza Gulam Ahmed'in *Nuh'un Gemisi* adlı eserin derleme ismi olan *Ta'lîm*, Mirza Beşiruddin Mahmud Ahmed'in *Necat*'i, Muhammed Celal Şems tarafından hazırlanan *Çağrı* isimli Kadıyânî öğretilerinin bulunduğu eser, Raşit Paktürk eliyle düzenlenen *Vadedilen Mesih (a.s.) Eserlerinden Seçmeler* ve günümüz Kadıyânî lideri konumunda bulunan Mirza Masrur Ahmed tarafından muarızlara eleştiri maksatlı kaleme alınan *İfade Özgürlüğü Adına Hakaret* isimli bildiriler çalışmamız açısından önemli kaynaklardır.

Bunun yanında klasik makalat geleneği içerisinde yer bulan; Kummî'nin *Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fırak*'ı, Nâşiu'l-Ekber'in *Mesâilu'l-İmâme ve Muktefât mine'l-Kitabi'l-Evsat fi'l-Makâlât*'ı, Nevbahtî'nin *Fıraku's-Şia*'sı, Eş'ârî'nin *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*'i, Bağdâdî'nin *Usûlü'd-Dîn* ve *el-Fark Beyne'l-Fırak*'ı, Şehristânî'nin *el-Milel ve'n-Nihal*'i, faydalandığımız eserler arasındadır. Bu tür eserler özellikle Kadıyânî Cemaati'ni kıyasladığımız diğer unsurların öğretilerini aktarmada ve konuyla ilgili görüşlerini incelemeye çalışmamız açısından önem arz etmiştir.

Çalışmamız içerisinde gerek farklı dinlerin görüşleri gerekse bu görüşlerin hangi beşerî zeminde oluştuğu ile ilgili bizzat o dine mensup batılı araştırmacıların eserleri tezimizde kullanılmıştır. Johnson Gordon'un *Hint Dünyası Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, Spencer Lavan'ın *The Ahmadiyah Movement: A History and Perspective* adlı eseler bunlar arasında sayılabilir.

İslam düşünce geleneğinde teşekkül eden siyasi-itikâdî oluşumların tarihsel serüvenini anlatan, bu oluşumların ortaya koyduğu kurtarıcı inançlarını ve sundukları delilleri söz konusu bu delillerin Kur'an ve Sünnet'e dayanmalarını gösteren eserlerden araştırmamızda oldukça istifade edilmiştir. Başta konuyla ilgili çalışmalarıyla kendinden sonraki çalışmalara yön veren Ethem Ruhi Fığlalı'nın, "Mesih", *Bâbîlik ve Bahâîlik*, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, *Günümüz İslâm Mezhepleri* ve *Kadıyanîlik* eserleri olmak üzere; Hasan Onat'ın, "Şîîlik", *Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği*, *İslâm Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği* isimli eserleri; Ekrem Sarıkçıoğlu'nun, "Mesih", *Din Fenomenolojisi*, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları* adlı eserleri; Sönmez Kutlu'nun "Ehl-i Sünnet Siyaset Anlayışının Dinî Temellerinin Sorgulanması", "Çağdaş Dini Hareketler, Vehhabilik, Kadıyânîlik, Babilik-Bahailik" ve

İslam Düşüncesinde Mehdi İnanışlarının Tipolojileştirilmesi adlı çalışmaları ile Durmuş Bulgur'un, "Kadıyânîlik" isimli çalışması bu bağlamda zikredilmelidir. Ayrıca konu ile ilgili çok sayıda çalışma kaleme alan, Halide Rûmeysa Küçüköner'in başta *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedîlerin Mirza Gulam Ahmed Telakkisi* isimli çalışması olmak üzere konu ile ilgili kaleme aldığı makale ve kitap bölümlerinin çalışmamız açısından oldukça önemli olduğunu söylemeliyiz. Ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin çok sayıda maddesi çalışmamızda istifade ettiğimiz kaynaklardır. Biz de bu zengin literatür arasında "Mehdilik Algısı Perspektifinden Kadıyânîlerin Güncel Faaliyetleri" adlı tez çalışmamız ile öncelikle kurtarıcı fikri bağlamında neşet eden kavramların analizini daha sonra Kadıyânîlerin güncel faaliyetlerinde mehdi algısının diğer din ve mezheplerle kıyasını işleyeceğiz.

4. Kavramsal Çerçeve

4.1. Mesih

Yahudi ve Hristiyan terminolojisinde dünya hayatının son bulduğu, belirli olmayan bir zaman diliminde, insanları kurtarmakla görevli ve toplumun beklenti içinde olduğu şahsı tanımlayan mesih kavramı, Arapça'da "el sürmek, elle sıvazlamak, boyutunu anlamak için eli bir şeyin üzerine koymak, yağ sürmek, yağla meshetmek" anlamlarına gelmektedir. Terim olarak "yağ sürülmüş yani yağ ile meshetmek suretiyle bir işe hasredilmiş, dinî bir görevi ifaya elverişli hale getirilmiş, dinî bir görevle vazifelendirilmiş, Tanrı'nın bir görev tevdi etmek üzere el koyduğu kişi" manasına gelmektedir.⁶

Yahudilik ve Hristiyanlığın iman esasları içerisinde yer alan mesih inancı, Allah'ın Kur'an aracılığıyla koyduğu inanç ilkeleri arasında bulunmaz. Kur'an'ın on bir yerinde geçen ve her seferinde Hz. İsa'nın vasfı olarak kullanılan mesih kavramı, İslam düşünce sisteminin teşekkülü ile birlikte siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik nedenlerin de etkisiyle beşerî unsurların inanç öğeleri arasına girmiştir.⁷ Yahudiler, beklenen kurtarıcının Hz. Davud soyuna dayandığını iddia etmiştir. Yahudi inananları, teşrif edeceğini savundukları bu soylu zatın, dağılmış ve farklı siyasi güçler eliyle ezilmiş İsrailoğullarını bir araya toplayacağına, onlar için kutsal kabul edilen Yeruşalim'e

⁶ Waardenburg, Jacques, "Mesih", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 29, s. 306, ss. 306-309, Ankara 2004.

⁷ Harman, Ömer Faruk, "Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa", *Uluslararası Müslüman-Hristiyan Diyalog Sempozyumu II*, 23-24 Eylül, İstanbul 2005, s. 4.

yerleştireceğine, Süleyman Mabedini tekrar inşa edeceğine ve İsrailoğullarının geri kalan hayatlarında huzur, refah, barış ve zaferlerle karşılaşacağına inanmışlardır.⁸

Hristiyanların Hz. İsa'nın şahsı ile özdeşleştirdiği mesih algısına göre Hz. İsa'nın tekrar dünyaya gelmesi Tevrat'ta açık ve kesin bir şekilde yazılıydı lakin Yahudiler söz konusu kutsal metinde değişiklik yapmış ve Hz. İsa'nın mesihliğini tasdikten kaçınmıştır. Yahudiler bununla da yetinmemiş Hz. İsa'yı Romalılara şikâyet ederek çarmıhta asılmasına ve insanların günahlarına kefareti olması adına öldürülmesine sebep olmuştur. Defnedilmesinden üç gün sonra yeniden dirilen Hz. İsa, kendini Havarilerine göstermiş ve onlarla birlikte son bir yemek yemiştir. Akabinde Allah'ın huzuruna yükselen Hz. İsa, O'nun sağına oturmuştur. Kıyametten önce geleceğine inanılan Hz. İsa'nın, dünyayı barış ve adaletle dolduracağına, kendilerinden olmayanlardan intikam alacağına ve ebedi saltanatı bulunacağına Hristiyanlar iman etmiştir.⁹

İslam düşünce tarihinde başta toplumları yönetme ve yönlendirme konusu olmak üzere çok sayıda saikten ötürü mesih kavramı önemli bir yer tutar. Kur'an'da genellikle "İbn Meryem" ile birlikte zikredilen mesih ifadesi Yahudilik ve Hristiyanlıktaki anlamlarını yani "beklenen kurtarıcıyı" kast etmemektedir. Zira hem ayetlerin bağlamına hem de mütevatir hadis kaynaklarına bakıldığında kullanılan "el-Masih" kelimesinden açık bir şekilde İsa b. Meryem kastı anlaşılmaktadır. İslam'da Hz. İsa, Allah tarafından İsrailoğullarına gönderilen¹⁰, mucizevi şekilde dünyaya gelen¹¹, Ruh'u'l Kudüs ile desteklenen¹² ve Allah'ın kendi sözü¹³ olan peygamberi olarak tanımlanmıştır. Kendinden önce gelen şeriati onaylamakla birlikte İsrailoğullarına Tanrı'nın çizdiği istikamet doğrultusunda yeni kanunlar getirmiştir. İsrailoğullarının onu inkâr etmesi, Hristiyanların ise Allah'ın oğlu olarak kabul etmesi Hz. İsa algısının

⁸ Fırlı, Ethem Ruhi v.dğr., "Mesih", *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, Aile ve Kültür Yayınları, s. 138, İstanbul 1987.

⁹ Fırlı, "Mesih", s. 138-139; Aydın, Mehmet, "Hristiyanlık", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 17, s. 347, ss. 345-348, İstanbul 1998.

¹⁰ Ali İmran, 3-49.

¹¹ Ali İmran, 3/45-46.

¹² Bakara, 2/87, 253.

¹³ Nisa, 4/171.

İslam perspektifinden eleştirilerine sebebiyet vermiştir. Zira İslam’a göre o Allah’ın yalnızca bir peygamberi ve kuludur.¹⁴

4.2. Mehdi

Sözlükte “Doğru yolu bulmak, yol göstermek, rehberlik etmek” anlamındaki hüda kökünden türeyen ve bir sıfat olan mehdi kavramı “hidayete erdirilmiş, kendisine doğru yol gösterilmiş kişi” anlamına gelmektedir. Terim olarak ise “Dünyanın sonuna doğru ortaya çıkıp hak inancı ve adaleti yeryüzüne hâkim kılacağına inanılan kurtarıcı” manasındadır.¹⁵ İnsanların fitratı gereği bir kutsala inanma ihtiyacı başta teoloji alanı olmak üzere pek çok bilim ve sosyal sahada varlığı kanıtlanmış bir gerçekliktir.¹⁶ Geçmiş insanlığın başlangıcına kadar uzanan birçok inanış bugün ya tarih sahnesinden silinmiş ya da aktüelleşerek günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Söz konusu bu inanışların müntesipleri yer yer maddi ve manevi pek çok sıkıntılar çekmiş, sosyal ve dini anlamda hayatları zorlaşmıştır. İnanış fitratının bir sonucu olarak bu insanlar bahse konu olan maddesel veya ruhsal eziyetleri sona erdirecek, içtimaî ve uhrevî hayatı istenilen olgunluğa kavuşturacak bir liderin varlığına inanmıştır. Merak fitratının neticesinde ise gelmesi beklenen bu önderin ne zaman, nasıl ve ne kadar süreyle teşrif edeceği ilgi konusu haline gelmiştir. Genellikle dünya hayatının sonlarına doğru ortaya çıkacağı öngörülen kurtarıcının gelmesi insanlar tarafından birçok doğa olayı ile irtibatlandırılarak ele alınmıştır.¹⁷

Mehdi kavramından, “iyiye ve hayra götüren kişiler” anlamında İslam öncesi Arap toplumu sıkça istifade etmiştir. İslamsız içtimai alanda kabile asabiyetinin de etkisiyle beraber mezkûr kelime daha çok karizmatik lideri ve kabile şeflerini tanımlamak için kullanılmıştır. Hz. Peygamber ile birlikte İslamiyetin gelmesi beşerî ve daha çok siyasi içerikli olan mehdi mefhumuna dinî bir kimlik kazandırmış ve toplum

¹⁴ Fırlı, “Mesih”, s. 139.

¹⁵ Topaloğlu, Bekir – Çelebi, İlyas, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İSAM Yayınları, bsk. 6, Ankara 2019, s. 226-227.

¹⁶ Onat, Hasan, “Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur’an’ın Rolü”, *1. Kur’an Sempozyumu*, Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 416.

¹⁷ Sarıkçıoğlu, Ekrem, “Mehdi”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 28, s. 370, ss. 369-371, Ankara 2003; Ağırakça, Ahmet, “Mehdi”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, ed. Ahmet Ağırakça, Dergah Yayınları, C. 5, s. 149, İstanbul 2000.

tarafından artık “imana götüren” şeklinde yorumlanmıştır.¹⁸ İslam’ın ilk zamanlarında toplumsal hayat için önem atfedilen kişilere şeref ünvanı mahiyetinde kullanılan mehdi kavramı, Hassan b. Sabit (ö. 60/680)¹⁹’ın kasidesinde Hz. Peygamber ve Hz. İbrahim’i nitelemek adına serdedilmiştir. Ayrıca Ehl-i Sünnet’in çoğunluğu söz konusu kelimeyi Hz. Peygamber’den sonra gelen dört halifeyi, Hulefaü’r-Raşidun el-Mehdiyyun ifadesiyle tanımlamıştır.²⁰ Hz. Peygamber’in; “Sizi benim sünnetime sarılmaya, Raşid ve mehdi halifelerin yolunda gitmeye teşvik ederim.”²¹ ve “Allah’ım Ebu Seleme’yi affet ve onu mehdilerin derecesine yücelt.”²² şeklindeki sözleri hem bu duruma hem de Hz. Peygamber’in mehdi sözcüğünü lügat anlamında kullandığına delil olarak gösterilebilir.

4.3. Müceddid

“Yeniden vücut bulmak, yenilenmek,” anlamındaki “ciddet” kökünün tef’îl kalıbından türemiş olan ve “yenileştirmek” manasına gelen Tecdid kelimesinin eylemsel bağlamda işi yapanı müceddiddir. Allah tarafından Hz. Peygamber vasıtasıyla cahiliye Arap toplumunun ıslahı için gönderilen İslam’ın farklı zihin dünyaları bulunan insanı muhatap almasıyla çok sayıda ilim, İslam düşünce tarihinde vücut bulmuştur. Söz konusu ilimlerle birlikte toplumsal hayatı yeniden ele alıp ihya etme düşüncesi içerisinde bulunan şahısların müşterek adı olarak bilinen müceddidlik, özellikle son iki asırda popüler olmasından dolayı dinin revize edilmesi üzerinden muhteva ve anlam kazanmıştır.²³

2./8. asrın başlarında literatürde yer edinen tecdid, hem kaynakasal açıdan hem de terimin içeriğinin tayin edilmesinde belirlenen usuller bakımından Müslüman toplumda ilmin ve âlimlerin konumunu belirleyen önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Muhammed’in son peygamber, İslam’ın son din ve Kur’an’ın son kitap olması hasebiyle yeni bir elçinin, dinin ve şeriatın gelmeyecek olması İslam tarihinde yaşanan ve yaşanacak olan problemlerin sonunu getirmemiştir. Sürekli oluş ve

¹⁸ Hakyemez, Cemil, “Mehdi Düşüncesinin İtikâdileşmesi Üzerine”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, 2004/1, S. 5, s. 127-144.

¹⁹ Elmalı, Hüseyin, “Hassân b. Sâbit”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 16, ss. 399-402, İstanbul 1997.

²⁰ Öz, Mustafa, *İmamiyye Şiasında Onikinci İmam ve Mehdi İnancı*, İFAV Yayınları, İstanbul 1995, s. 33.

²¹ Nesai, Sünen, 3/54-55; Tirmizî, Sünen, 5/44; Ebu Davud, Sünen, 5/14.

²² Müslim, Cenaiz, 2/234.

²³ Topaloğlu – Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, s. 332.

değişim içinde varlığını sürdüren insan, farklılaşan entelektüel şartlar karşısında zaman içinde çok sayıda sorun ile karşılaşmış ve bu sorunların tecdid sürecinde liyakatli ve ehil kimseler tarafından çözülebileceğine inanmıştır. Teolojik unsurların sonlanmasıyla beraber yenilenme fikri İslam toplumu ve düşünce geleneğinde meşru ve elzem görülmüştür. Hz. Peygamber'den nakledilen “Allah her yüzyılın başında bu ümmete dinlerinde yenileme yapacak birini gönderir.”²⁴ rivayeti hem geleneksel hem de çağdaş âlimler tarafından tekrar edilmiştir. Söz konusu haberin tecdidi bugünkü anlamı kazanmasında etkin olduğu bilinmektedir.²⁵

5. Kurtarıcı Fikrinin Oluşumundaki Etkenler

5.1. Psiko-Sosyal Sebepler

İçtimai koşulların bozulup baskı ve şiddetin çoğaldığı devirlerde toplum bir kurtarıcı beklentisi içine girer. Söz konusu bu umutlu bekleyiş zamanla mehdi ve mesih inancını ortaya çıkarmıştır. Bir tür sığınma aracı olarak kullanılan bu düşünce, insanlara kurtuluşu umut etme, karamsarlıktan kurtulma ve ümitsizliği bertaraf etme gibi duygular aşılamıştır. Zulüm ve işkence altında hayatlarını sürdüren insanlar, mükemmel bir yaşamdan sonra yıkılan cemiyetler baskısından kurtulmak ve yeniden eski ihtişamına kavuşmak için kendilerini bu durumdan kurtaracak ve büyük makamlara getirecek bir kurtarıcı ile alakalı rivayet edilen her şeye inanmayı arzular. Bu bağlamda bazıları beklenen kurtarıcıyı eski güçlü zamanlara dönüşün sembolü olarak tanımlamıştır. Özetle ilâhi ve gayr-ı ilâhi dinlerin ve onların düşünce oluşumlarının kurtarıcı inancını dinin asıllarından kabul etmesi olumsuz sosyal yaşantıların neticesinde doğmuştur.²⁶

Toplumların yaşamda tecrübe ettiği ciddi buhran ve sıkıntılı süreçler kurtarıcı fikrinin teşekkül etmesinde etkili olmuştur. Zulümler, haksızlıklar, adaletsizlik gibi problemlerle ezilen, bunalan ve meşruluğunu beşerî unsurlar üzerine inşa eden siyasi erklerin kaos ve sömürü faaliyetleri kitleleri kurtuluş arayışına sevk etmiş ve kendilerini

²⁴ Ebu Davud, Melahim, 1.

²⁵ Görgün, Tahsin, “Tecdid”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 40, s. 234, ss. 234-239, İstanbul 2011; Topaloğlu, Bekir, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 43-61.

²⁶ Uludağ, Süleyman, *İslam'da İnanç Konuları ve İtikâdî Mezhepler*, Marifet Yayınları, İstanbul 1992, s. 439.

karanlıktan aydınlığa, huzursuzluklardan refaha, haksızlıklardan adalete ulaştıracak bir kurtarıcının tahayyülü ile yaşamlarına çıkar yol sağlamaya çalışmıştır.²⁷ Dinî inancının sarsılmaz olduğunu düşünen insanlar kurtarıcının egemenliği altında sürdürülecek yaşamı, inançsızlığın ortadan kaldırıldığı, itikâdî değerlerine saldırıda bulunanların yok edildiği ve doğal düzende menfi yönde farklılaşmaların yaşanacağı bir çeşit altın çağ şeklinde hayal etmişlerdir. Söz konusu bu zaman diliminin genellikle dünyanın sonuna kadar süreceği ve ardından da kıyametin kopacağı düşünülmüştür.²⁸

Avrupalılar, Amerika'yı keşfettiklerinde özellikle Brezilya yerli halkında deniz vasıtası ile geleceğine inanılan bir kurtarıcı inancı tespit etmişlerdir. Sosyologların "Kargo Kültü" diye terimleştirdikleri söz konusu bu inanç Malenezya'da görülmüştür.²⁹ Moğol toplumu Çin'in baskı ve şiddetine dayanamayıp kendilerini kurtarmak için Cengiz Han'ın tekrar dirileceğini, Mecusiler intika almak için Bihafrid'in geri geleceğini, Hintliler ise Brahman'ın ruh göçü ile Vişnu'nun bedeninde hayata döneceğini böylece Hinduizm'in Budizm'e üstünlük sağlayacağını ileri sürmüşlerdir.³⁰ Yahudiler İlyas Peygamber'in göğe yükseldiğini dünyanın son zamanlarında doğruluk ve adaletin savunucusu ve bânisi olarak dünyaya yeniden intikal edeceğini iddia etmiştir. Hristiyanlarda ise bu dogma İsa b. Meryem'in tecrübe ettiği fiili sıkıntılar neticesinde onun çarmıha gerildiği, aslında öldürülmediği yalnızca insanlara öyle görüldüğü inancını doğurmuştur. Ayrıca Hristiyanlar, Hz. İsa'nın bu dünyadaki görevinin yarım kaldığını, misyonunu tamamlaması gerektiğini bu bağlamda zafere ulaşmasının elzem olduğunu iddia etmiştir.³¹

İslam düşünce tarihinde benimsenen ve geliştirilen kurtarıcı algısına göre ise ruhâni bir kişi ahir zamanda zuhur edecek ve kâfirler ordusu ile mücadele edip yeryüzünde adaleti ve İslam'ın ihtişamını yeniden tesis edecektir. İslam dünyasında siyasi hayatın akışını düzenleme girişiminde hüsrana uğradıktan sonra fetihler sonucu genişleyen İslam coğrafyasının Sâsânî ve Fars kültürü ile tanışması ve etkileşime girmesi Şiîliğin benimsediği esaslara etki etmiş ve Şiîlik, mehdi Muntazar düşüncesini

²⁷ Yöner, Ahmet, "Kadiyânîlik Bağlamında Mehdilik", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 24, s. 185, ss. 175-191, 2011.

²⁸ Gündüz, Şinasi, *Din ve İnançlar Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara 1998, s. 254.

²⁹ Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, Sidre Yayınları, Samsun 1997, s. 7.

³⁰ Sarıkçıoğlu, *Dinlerde mehdi Tasavvurları*, s. 8.

³¹ Yöner, Ahmet, *Mehdilik Fikri ve Müslümanlar Arasındaki İlk Tezahürleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1998, s. 35.

geliştirmiş ve inanç esasları arasına yerleştirmiştir.³² Fazlurrahman'a göre İmâmiyye Şiasında Şîî imamın zaferine tesir edecek olan mehdi ile gâîb imam aynı bedende birleşmişlerdir. Bahse konu olan bu paradigma ile Hz. İsa'nın ikinci teşrifi hakkındaki fikrin iç içe girmesi doğal olan bir gelişmeydi. İslamî standartların sosyal hayatında gerçekleşmediğini gözlemleyen Sünnî kitle daha sonra bu çeşitten fikirleri vaizlerin de yardımıyla benimsemiştir. Zira mezkûr inanç, hayal kırıklığı yaşayan ve zulüm altında olan toplumların kalplerinde kendine her daim hazır bir yer bulmaktadır.³³

5.2. Siyasi Sebepler

Hz. Peygamber zamanında kurumsallaşmanın ilk adımlarının atılmasıyla beraber Hz. Peygamberin dini misyonunun yanına bir de devlet başkanlığı görevi eklenmiştir. Asıl ve ilk görevi olan peygamberliğin kendisiyle son bulduğunu Kur'an açıkça ifade etmektedir.³⁴ Hz. Peygamber'in devlet başkanlığı ise ilâhi kaynaklı olmayıp tamamen dönemin siyasi-sosyal şartlarının bir gereği olarak gerçekleşmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, kendinden sonra gelecek kişi hakkında sessiz kalmış ve yerine herhangi bir kimseyi tayin etmemiştir. Zira Kur'an'ın hiçbir yerinde Hz. Muhammed'den sonra kimin devletin başına geçeceği veya idari işlere ehil olmanın şartları ile ilgili herhangi bir özellik belirtilmemiştir.³⁵

Hz. Peygamber'in vefatının hemen ardından ensardan bir grup başlarında Hazrec³⁶'in lideri olan Sa'd b. Ubâde (ö. 14/635)³⁷ ile yönetimi kendi kabilelerine tahsis etmek amaçlı Benî Sâide gölgesiinde bir araya gelmiştir. Yine ensardan olup Arapların Evs kabilesine³⁸ mensup birtakım şahıslar olayı Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e intikal ettirmiş ve onlarda söz konusu alana teşrif etmiştir. Böylelikle Hz. Peygamber'in

³² Öz, Mustafa, "Mehdî el-Muntazar", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 28, ss. 376-377, Ankara 2003.

³³ Fazlurrahman, Malik, *İslam*, çev. Mehmet Aydın, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2008, s. 186.

³⁴ "Muhammed sizin adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir fakat o Allah'ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilmektedir." (Ahzab, 33/40).

³⁵ Kutlu, Sönmez, "Ehl-i Sünnet Siyaset Anlayışının Dinî Temellerinin Sorgulanması", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi*, C.1, S. 1, Bahar 2008, ss. 7-26, s. 9-12.

³⁶ Geniş bilgi için bkz. Önkâl, Ahmet, "Hazrec (Benî Hazrec)", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 17, ss. 143-144, İstanbul 1998.

³⁷ Azimli, Mehmet, "Sa'd b. Ubâde", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 35, ss. 377-378, İstanbul 2008.

³⁸ Geniş bilgi için bkz. Algül, Hüseyin, "Evs (Benî Evs)", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 11, ss. 541-542, İstanbul 1995.

sağlığında kan bağından bağımsız olarak kardeş ilan ettiği muhacir ve ensar arasında ayrışmanın ilk kıvılcımları siyaset nedeniyle ortaya çıkmıştır.³⁹ Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in toplantıya katılmasıyla iktidarın ensardan mı yoksa muhacirden mi olması gerektiği hususu münakaşa edilmiş ve muhacirler adına konuşan Hz. Ebu Bekir bu misyonun yalnız muhacirlere ait olduğunu ileri sürerek şu delilleri ortaya koymuştur: "Biz muhacirler olarak sizden önce Müslüman olduk.", "Bizler Peygamber'in kabilesindeniz.", "Peygamber'in aşiretinden olanlar hilafete daha layıktır.", "Araplar bu konuda Kureyş'ten başkasına biat etmez." Bu sözler üzerine ensardan Hubâb b. Münzir (ö. 20/641) Hz. Ebu Bekir'e, "Bir emir sizden bir emir bizden olsun." tavsiyesinde bulunsa da Hz. Ebu Bekir: "Bizler emirler, sizler vezirlersiniz." diyerek bu öneriyi reddetmiştir.⁴⁰ Ayrıca Hz. Ebu Bekir'in tartışma esnasında Hz. Peygamber'e atfedilen "İmamlar Kureyştendir."⁴¹ rivayetini de zikrettiği söylenmektedir.⁴²

Hz. Ebu Bekir sonrası iktidarı halefinin tayiniyle devralan Hz. Ömer, kendisinin iktidara geliş uygulamasını tatbik etmemiş ve yeni bir seçim usulü belirleyerek bu işi Şûra diye bilinen bir heyete bırakmıştır. Altı kişiden olan heyet Hz. Osman'ı devlet başkanlığına layık görmüş ve Hz. Osman'dan haleflerinin uygulamalarına bağlı kalacağına dair söz almıştır. Tarihi süreç göstermektedir ki Hz. Osman verdiği bu sözü yerine getirememiş ve yönetimde kabilecilik anlayışı ile hareket etmiş ve devletin çeşitli kademelerine akrabalarını yerleştirmiştir. Devletin idari anlamda kötüye gidişi, sınırların Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e kıyasla daha az genişlemesi ve Müslümanların

³⁹ Söz konusu kardeşleştirme faaliyeti için bkz. Algül, Hüseyin, "Muâhât", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 30, ss. 306-307, Ankara 2020.

⁴⁰ Eş'ârî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, s. 41-42; Hatiboğlu, "Hilâfetin Kureyşliliği", s. 177; Onat, Hasan, "Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur'an'ın Rolü", *1. Kur'an Sempozyumu* (Ankara, Nisan 1-3 1994), s. 423, ss. 415-439, Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara 1994; Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, s. 54-55.

⁴¹ Buhârî, *Ahkâm*, 4; Müslim, *İmâre*, 4. Ayrıca söz konusu hadis için Hatiboğlu, rivayetin "sözde rivayet" olduğunu dile getirmiş ve meselenin bütün yönlerini çalışmasında ele almıştır. Hatiboğlu, *Hilâfetin Kureyşliliği*, s. 121-123.

⁴² Eş'ârî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, s. 41-42.

ekonomik anlamda zarara uğramaları⁴³ gölgede kalan cahiliye uygulamalarının tekrar canlanmasına sebebiyet vermiştir.⁴⁴

Yönetimsel anlamda sancılı bir durum içerisinde bulunan Müslüman toplumu öldürülen halifenin yerine kimin geçeceği hususunda tekrar bir araya gelmiş ve bu konuda üç isim gündeme gelmiştir. Talha b. Ubeydullah (ö. 36/656)⁴⁵, Zübeyr b. Avvâm (ö. 36/656)⁴⁶ ve Hz. Ali bu isimler olarak bilinmektedir. Sahabenin çoğunluğu Hz. Ali’de karar kılınca Talha ve Zübeyr’de yaşanan üzücü olayların devam etmemesi adına Hz. Ali’ye biat etmiş ve hicretin 35. yılında Hz. Ali halife olmuştur. Siyasi manada sıkıntıların devam etmesi ve bunun topluma yansısıyla birlikte Müslüman kitle karşı karşıya gelmiş ve binlerce Müslüman’ın ölümüyle neticelenen savaşlar yaşanmıştır.⁴⁷

41/661 yılında Emevî Devleti’ni kuran Muaviye (41/661-69/680) hilafet meselesine yeni bir uygulama getirmiş ve kendinden sonra oğlu olan Yezid’i (69/680-72/683) devletin başına tayin etmiştir. Böylelikle saltanat artık babadan oğula geçen bir makam haline gelmiş ve hilafet artık Ümeyyeoğullarının yönetimine geçmiştir. Emevî hanedanının kültürel yapıyı zedeleyici, sosyal hayata olumsuz katkıları, siyasal anlamda halkın göz ardı edilişi ve cebir ideolojisi nedeniyle yaptığı zulümler devletin sonunu getirmiştir. Özellikle siyasi meşruiyetini sağlamak ve iktidarı elde tutmak adına devletin ideolojisi haline gelen cebir anlayışı, Kur’an ve hadislere dayandırılmıştır. Kur’an ayetleri, bağlamından kopararak amaçtan ziyade araca dönüştürülmüş, kendilerince müspet olmayan hadislerin yerine ise yenileri uydurulmuştur. Böylelikle insanî olan dinî

⁴³ Hz. Osman dönemi idare uygulamaları nedeniyle devletin kötüye gidişatı için bkz. Apak, Adem, “Hz. Osman’ın Hilafeti Döneminde Ümeyyeoğullarının Devlet İdaresindeki Yeri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 7, ss. 487-521, Bursa 1998.

⁴⁴ Yiğit, İsmail, “Osman”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 33, ss. 438-443, İstanbul 2007; Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgaaları*, s. 162-165; Apak, Adem, “Hz. Osman’ın Halifeliliği Döneminde Meydana Gelen Siyasî Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Usûl*, S. 4, ss. 157-170, 2005.

⁴⁵ Erul, Bünyamin, “Talha b. Ubeydullah”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 39, ss. 504-505, İstanbul 2010.

⁴⁶ Efendioğlu, Mehmet, “Zübeyr b. Avvâm”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 44, ss. 522-524, İstanbul 2013.

⁴⁷ Geniş bilgi için bkz. Fırlalı, Ethem Ruhi, “Cemel Vak’ası”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 7, ss. 320-321, İstanbul 1993; Geniş bilgi için bkz. Yiğit, İsmail, “Sıffin Savaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 37, ss. 107-108, İstanbul 2009.

bir hüviyet kazanarak sonradan dinin iman öğeleri arasına yerleştirilmiştir.⁴⁸ O dönemde Müslüman toplum içerisinde yaşanan üzücü olaylar neticesinde dinî referansların kullanılması ve beşerî unsurların itikâdîleşmesi popüler hale gelmiş ayrıca başta mevali olmak üzere belli başlı kitleler siyasi iktidarların baskısı altında yaşamıştır. Toplumda yaşanan bu denli olumsuzluklar karşısında halk ilâhi bir lütufla gelecek olan birinin sorunları kökten çözeceğine inanmıştır.⁴⁹

⁴⁸ Hatiboğlu, “Hilâfetin Kureyşliliği”, s. 200; Fırlalı, “Mezheplerin Doğuşuna Tesir Eden Sebepler”, s. 130; Akbulut, “Müslüman Geleneğinde Siyasi Çekişmeden Teolojik Ayrışmaya”, s. 45; Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, s. 238-241; Kutlu, “Ehl-i Sünnet Siyaset Anlayışının Dinî Temellerinin Sorgulanması”, s. 17-18.

⁴⁹ Yöner, *Mehdilik Fikri ve Müslümanlar Arasındaki İlk Tezahürleri*, s. 43.

BÖLÜM I

KADİYÂNİLİK VE ETKİLENDİĞİ OLUŞUMLAR ÇERÇEVESİNDE

KURTARICI BEKLENTİSİNİN TEORİK TEMELLERİ

1.1. Kadıyânîliği Oluşturan Sosyo-Kültürel ve Dini Yapı

Asya, Afrika ve Avrupa'nın kesiştiği önemli bir kavşak noktası olan Arap Yarımadası, İslam dininin doğduğu topraklar olarak bilinmektedir. İslam'ın filizlendiği esnada bölge, kültür ve medeniyet anlamında güçlü devletler ile komşuluk ilişkileri içerisindeydi. Kuzeyinde Bizans İmparatorluğu, Doğu'da Sâsânî Devleti, Güney'de Yemen ve Habeşistan Krallıkları bulunmaktaydı. Ayrıca söz konusu bölge Yahudilik, Hristiyanlık, Mecusilik ve Putperestlik gibi önceki dinlerin ve beşerî inanç yapılarının da hâkim olduğu bir coğrafya üzerine kuruluydu. İslam'ın hem teolojik hemde coğrafi bakımdan hızlı ilerleyişi ile geniş kitlelere ulaşılmış böylelikle farklı dinlere ve kültürlerle mensup kişileri de kendi bünyesine almıştır. İslam çatısı altında çoğulcu bir toplum oluşturan böylelikle çok kültürlü bir İçtimai hayata intibak sağlayan Müslümanlar birbirleri ile etkileşim halinde bulunmuştur. Sınırları Hint alt-kıtasına kadar uzanan İslam dini burada eklektik yapıda çok sayıda dini oluşumları bünyesinde barındırmıştır.⁵⁰

Geçmiş milattan çok öncelerine kadar uzanan, tarih boyunca insanlık adına kültür açısından medeniyetlerin beşiği hüviyetinde olan ve dini, siyasi, ilmi, sosyo-kültürel mana da dünya düşünce tarihine önemli katkı sağlayan Hint alt-kıtası, günümüzde Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Nepal, Bhutan, Sri Lanka ve Maldivler'i kapsayan bölgeye verilen isimdir. Söz konusu topraklara alt-kıta isminin verilmesinin sebebi, İngiltere halkının bu yarımadaı “sub-continent” olarak adlandırmalarından kaynaklanmaktadır. Bölgeye verilen ismin coğrafi konumu sebebiyle kendisine tevdi edildiği düşünülmüştür. Zira bölge, Umman denizi ile Bengal körfezi arasında Himalayaların güneyinde Hint Okyanusu'na doğru giderek küçülen ve daralan üçgenimsi yapı, Asya'nun güneyine bitişmiş bir kıta resmi çizmektedir. Bölgenin coğrafi yapısının devasa oluşunun yanında İngilizlerin söz konusu “alt-kıta” ifadesini

⁵⁰ Teber, “İslam Düşüncesinde Mezhep Olgusu”, *İslam Mezhepleri Tarihi I*, s. 30-31.

kültürel zenginlik ve çeşitlilik anlamında da sarf ettiği düşünülmektedir. Nitekim bu toprakların sayısız denilecek düzeyde kültürel renkleri içerisinde barındırdığını, her fikrin gelişme ve ilerleme imkânı bulduğunu söylemek yerinde olacaktır.⁵¹

Toplumları oluşturan insanların benimsedikleri din ve kültürler söz konusu toplumları ve insanları birbirleriyle hem uzlaştıran hem de uzaklaştıran olgunun birer parçası olarak geçmişten günümüze kadar intikal etmiştir. Dünya üzerinde insanoğlunun yaşam sürdüğü neredeyse her yerde bu olgular gerçekleşmiş ve adı geçen unsurlar birbirleriyle iç içe geçmiştir. Lakin bu durum Hindistan'da dünyanın geri kalan yerlerine göre daha çok etki göstermiştir. Kültür, toplum ve din üçlüsü birbiriyle adeta bütünleşerek söz konusu bölgenin temel kültürel mirası olan Hinduizm⁵² dinini oluşturmuştur.⁵³

Herhangi bir kutsalın etrafında şekillenmeyen, senkretik ve eklektik bir yapı arz eden, belli başlı iman esasları bulunmadığı bilinen ve dini akide ve ritüelleri olmayan fakat hayatın her alanında etkisi ve varlığı hissedilen bir din olan Hinduizm, sıralanan tüm bu vasıflarına istinaden “yerel kültürel din” olarak adlandırılmıştır. Hem etkileyen hem de etkilenen konumunda bulunan ve geçmişten bu zamana kadar pek çok din ve mezheple dirsek temasında bulunan Hinduizm'in hem dini hem de kültürel yönü neşet ettiği topraklarda inançsal anlamda pek çok renklere ev sahipliği yapmıştır.⁵⁴ Hint alt-kıtası, Hinduizme tepki olarak doğan Budizmi, Caynizmi, Zerdüştlüğü, Sihizmi, Yahudiliği, Hristiyanlığı, İslam'ı ve adı geçen bu dinlerin içerisinde doğmuş mezhepleri; Gazne, Babür, Portekiz, İngiliz ve daha pek çok farklı etnik kimlikteki insanları bünyesinde barındırmıştır.⁵⁵

İslam dininin bölgeye girmesi ve yayılması kendi diğer coğrafyalardaki yayılımından farklılık arz etmiştir. Genellikle cihat anlayışı etrafında şekillenen toprak

⁵¹ Gordon, Johnson, *Hint Dünyası Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, çev. Müfide Pekin, C. 10, İstanbul 1998, s. 14.

⁵² Detaylı bilgi için bkz. Demirci, Kürşat, “Hinduizm”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 18, ss. 112-116, İstanbul 1998.

⁵³ Gordon, *Hint Dünyası Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, C. 10, s. 15-18.

⁵⁴ Yitik, Ali İhsan, “Hinduizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 274-278; Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 172, 212; Ahmed, Mirza Gulam, *İsa Mesih Hindistan'da*, çev. Abdulgaffar Han, Islam International Publications Limited, İngiltere 2008, s. 93-94.

⁵⁵ Geniş bilgi için bkz. Küçüköner, Halide Rümeyza, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedî Algılarıdaki Farklılaşması*, Araştırma Yayınları, Ankara 2022, s. 28-29.

genişlemesi Hint alt-kıtasında yerini gelenekten etkilenen ve tasavvuf ile meczolmuş şekle bırakmıştır. Nitekim yayılma esnasında Hint tasavvufu ile ahenk oluşturan İslam dini, farklı yöntemlerden yardım almıştır. Dünyanın pek çok yerinde müntesipleri bulunan ve tarihte toprak yüz ölçümü olarak hatrı sayılır hudutlara ulaşan İslam dini, söz konusu bölgeye intikali sonucu diğer coğrafyalardan farklı olarak özellikle Sünnî gelenek başta olmak üzere önemli derecede sûfî boyut kazanmıştır.⁵⁶ Hal böyleyken bölgede İslami gelenekler içerisinde neşet eden düşünce sistemleri yerel kültürün ürünü olan inanışlar ile mündemiç hale gelmiş ve Kur'an'ın belirlediği inanç esasları haricinde bölge kültürünün dominant yapısı sebebiyle dinsel kaymalar yaşamıştır. Bu bağlamda bölgede popüler olarak inanılabilen başta mehdilik ve peygamberlik algısı söz konusu dinsel kaymalara örneklik teşkil edebilecek konuların başında gelmektedir.⁵⁷

1.2. Mirza Gulam Ahmed ve Kadiyânîlik Cemaatinin Tarihi Serüveni

Kadiyânîlik'in, Mirza Gulam Ahmed (1835-1908) tarafından mehdi, mesih ve mübüvvet iddiaları üzerine bina edilmiş şahıs merkezli dini bir hareket olduğu bilinmektedir. Mirza Gulam Ahmed tarafından Hindistan'ın Pencap bölgesinde 19. yüzyılın sonlarına doğru kurulan bu oluşumun, önceleri kurucusunun adına nispetle "Mirzâizyye", neşet ettiği yerle ilgili olarak da "Kadiyânîyye" adıyla anıldığı kaynaklarda yer almaktadır. Bununla birlikte hareketin kurucuları ve bağlıları, kendileri için Ahmedîyye ismini kullanmışlar, resmi makamlarca da bu isimle anılmışlardır. Buna mukabil ele aldığımız düşünce sisteminin müntesipleri kendilerine "mezhep" yerine ısrarla "Ahmedîyye Hareketi" adını kullanmayı doğru bulduklarını dile getirmişlerdir. Tüm bunların yanı sıra ekol, İslâm dünyasında "Kadiyânîlik" ismiyle meşhur olmuştur.⁵⁸

Kadiyânîlik'in kurucusu olan Mirza Gulam Ahmed, Hindistan'da Pencap eyaletinin Gurdâspûr bölgesinde küçük bir kasaba olan Kadiyan'da dünyaya gelmiş ve burada öğrenimini tamamlamıştır. Bundan sonra 1864-1868 yılları arasında Sialkot'ta,

⁵⁶ Karadaş, Çağfer, "Hint Alt Kıtası İslam Düşüncesinin Tarihi Gelişimine Dair Genel Çerçeve", *Hayatı, Kişiliği ve Düşünceleri ile Muhammed Hamîdullah Sempozyumu*, (İstanbul, Kasım 18-19 2005), s. 18-21.

⁵⁷ Karadaş, "Hint Alt Kıtası İslam Düşüncesinin Tarihi Gelişimine Dair Genel Çerçeve", s. 18-24.

⁵⁸ Fıçlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, bs. 3, Selçuk Yayınları, Ankara 1980, s. 165; Süreç içerisinde Kadiyânîlerin kullandığı isimler ve mahiyeti hakkında geniş bilgi için bkz. Küçüköner, Halide Rümeysa, "Kadyânîliğin İsim ve İçerik Bakımından Kendisini Konumlandırma Prolemi", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C. 11, S. 24, s. 669-683, 2019.

bölge mahkemesinde memur olarak çalışan Gulam, burada Hristiyan papazlar, Hindular ve Müslümanlarla sıkı bir ilişki içine girmiştir. Böylesine bir ortamda geçen dört yıllık süreç Gulam Ahmed'in düşüncelerinin şekillenmesinde önemli bir paya sahip olmuştur. Nitekim o adını ilk kez 1877 yılında Hindu ve Hristiyanların Müslümanlara karşı saldırılarını yoğunlaştırdığı bir dönemde Kadıyan'ın yerel bir gazetesinde İslam'ı savunan yazılarıyla duyurmuştur. Müslüman halkın kendisini, İngilizler'den Müslümanların öcünü alacak bir beklenen kurtarıcı fikrine kaptırdığı çevrede Gulam Ahmed'in bu çabası büyük ilgi ve destek görmüştür.⁵⁹

Bu ilgiden yararlanmasını bilen Gulam Ahmed, 1880 yılında ilk cildini yayınladığı *Berâhin-i Ahmediyye* adlı kitabının ilk iki cildinde, İslam'ı diğer dinlere karşı savunmuş ve yapmış olduğu bu müdafaa gerek entelektüel çevrelerde gerekse halk tabanında ciddi yankılar bulmuştur. Bunun yanı sıra Gulam Ahmed, eserinin ilk iki cildinde yalnızca bununla yetinmemiş, ilerleyen süreçte ortaya atacağı kimi iddiaları için zemin oluşturmaya çalışmıştır. Bu bağlamda insanlar üzerinde kendisinin bir müceddid olduğu intibayı uyandıracak ilham ve kerametlere mazhar olduğunu dile getirmiştir. Gulam Ahmed, Hz. Peygamber'e tam anlamıyla uyan birinin, peygambere verilen zahiri ve batini bilgilerle bezeneceğini ve bu gibi kimselerin, sezgiye dayanan malumatlarının Peygamberinki ile benzer olduğunu söylemekle kalmamış, bu yolda pek çok vahiy aldığını bildirmiştir. Ayrıca İngiliz hükümetine methiyelerde bulunarak kılıçla cihad etmenin gereksizliği üzerinde de duran hareket kurucusunun zikrettiğimiz bu tür imaları, içerisinde bulunduğu toplumun kurtarıcı beklentisini içselleştirmesiyle de birleşince Kadıyânîlik oluşumunu gerçekleştirmiş ve gelişim göstermiştir.⁶⁰

Mirza Gulam Ahmed, hareketin kurumsal bir niteliğe kavuşmasıyla birlikte müceddidlik iddiasının çerçevesini daha da genişletmiş ve bu bağlamda ilk olarak mehdilik fikri üzerine yoğunlaşmıştır. Ona göre Hz. İsa çarmıha gerildiğinde ölmemiştir; öldüğü düşünülerek cesedinin bırakıldığı mağarada iyileşmiş ve daha sonra da Keşmir bölgesine gelmiştir. Burada uzun süre faaliyetlerde bulunmuş ve nihayet yüz yaşını aşkın bir haldeyken vefat etmiştir. Hal böyle iken Gulam Ahmed'e göre, Hristiyanların beklediği kurtarıcı Hz. İsa değil, bilakis Hz. Muhammed'in ümmetinden ona çok benzeyen birisidir. Zira Müslümanların beklediği mehdi ve Hristiyanların beklediği mesih birbirinden müstakil şahıslar değil bizzat aynı kişidir. Böylece

⁵⁹ Fığlalı, Ethem Ruhi, *Kadıyanîlik*, bs. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 36.

⁶⁰ Fığlalı, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, s. 166.

kendisinin hem Hz. İsa'nın hem de Hz. Muhammed'in manevi mirasçısı olduğunu ileri süren Gulam Ahmed, taraftar sayısındaki artışı gözlemlemiş ve bu çerçevede iddialarını 1902 yılında bir adım daha ileriye taşımıştır.⁶¹

O yalnızca mehdî olmadığını dahası bir nebi ve resul olduğunu iddia etmiştir. Kendisinin Allah'ın gölgesi olduğunu ancak kesinlikle yeni bir şeriat getirmediğini belirten Gulam Ahmed, nebilüğünün yalnızca Hz. Peygamber'in manevi yansımasından ibaret olduğunu, bu bakımdan kendisi için söylenen ve eserlerinde rastlanan nebi ve resul gibi sıfatların mecazî anlamda anlaşılması gerektiğini söylemektedir. Son olarak 1904 yılında kendisinin Hinduların beklediği kurtarıcı olan Krişna olduğunu ileri süren⁶² Gulam Ahmed bundan dört yıl sonra vefat edince hareketin başına Hâkim Nureddin getirilmiştir. Bu sırada hareketin içerisinde görüş ayrılıkları kendisini göstermeye başlamıştır. Gulam Ahmed'in nebi olduğunu kabul etmeyen Müslümanların tekfir edilip edilmeyeceği konusu, ihtilafların özünü oluşturmaktaydı. Hakim Nureddin'in 1914 yılında vefatıyla hareket Lahor ve Kadıyan şeklinde iki kola ayrılmıştır.⁶³

Kadıyan kolu, Gulam Ahmed'in oğlu Mirza Beşirüddin Mahmud Ahmed'i Vadedilen Mesih'in ikinci halifesi kabul etmiş ve lider olarak seçmiştir. Mirza Beşirüddin, babasının kâmil bir nebi olduğunu ancak onun nebilüğünün Hz. Muhammed'in nebilerin sonuncusu olma vasfına hâlel getirmediğini savunmuştur. Lahor kolu ise Mevlâna Muhammed Ali'yi öncü olarak seçmiş ve Kadıyânîyye Encümen-i İşa'at-ı İslam adıyla oluşturulan teşkilat bünyesinde faaliyetlerini sürdürmüştür. Lahor kolu, Gulam Ahmed'in nebilik iddialarını reddeden yaklaşımıyla, kendisini daha çok Müslümanların bulunduğu sosyal çevrede konuşturmuş ve bu çerçevede yürüttüğü etkinliklerle birçok insanın Müslüman olmasına vesile olmuştur.⁶⁴

Ahmedîlik, klasik anlamda tam bir mezhep kimliği taşımamaktadır. Çünkü İslam dininin doğrudan doğruya itikatla ilgili konularına giren meseleleri hakkında değil, kıyamet ve ahir zaman rivayetleri üzerinde durmaktadır. Hareketin temel görüşleri, Mirza Gulam Ahmed'in mesihlik, mehdilik ve nebilik gibi iddiaları çerçevesinde

⁶¹ Korkmaz, Sıddık, "Ahmedilik-Kadıyanilik", *İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu v.dğr., Grafiker Yayınları, bsk. 8, Ankara 2019, s. 529-532.

⁶² Doğan, Yasin, *Kâdiyânîlik ve Gulam Ahmed'in Dini-Siyasi İddiaları*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2018, s. 131.

⁶³ Fırlı, Kadıyanîlik, s. 81.

⁶⁴ Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedî Algıdaki Farklılaşması*, s.339-344.

şekillenmiştir. Bunun yanı sıra bu konudaki iddiaların ve görüşlerin mensuplarınca bile oldukça bulunduğunu belirtmek gerekir. Hareketin Kadıyan kolu, Gulam Ahmed'in nebilik iddiasını öner çıkarmakta ve buna inanmayanları tekfir etmektedir. Buna karşın Lahor kolu, Gulam Ahmed'in nebiliği iddiasına karşı çıkmakla birlikte onun yalnızca müceddidliğine inanmayı tercih etmiştir.⁶⁵

Gulam Ahmed'in kendisini mecazî anlamda bir nebi ve resul olarak tanımlamasına karşın, yeni bir şariat getirmediğini belirmesi, Kadıyânîliğin inanç ve ibadete ilişkin görüşlerinin İslam dini ekseninde şekillenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu minvalde bakıldığında Sünnî mezheplerinin inanç ve ibadet motifleri görülmektedir. Nitekim Gulam Ahmed, iman esaslarını Ehl-i Sünnet'in inandığı amentü altında toplayarak şekillendirmiştir. Kadıyânîlik, İslam'ın ibadet ve muamelat konularında tamamen Hanefî Mezhebi'nin yaklaşımını benimsemektedir. Özellikle Lahor kolu, fıkıh alanında içtihat kapısının sürekli açık olduğunu yönündeki akılcı yaklaşımının temsilcisi olmuştur. Kadıyânîliğin Sünnî ekollerle en önemli ayrılık konularından birisi cihad konusundaki düşünceleri olmuştur. Onlara göre silahla cihad devri geçmiştir. İslam'ın yayılması için cihad, kalem ve dua ile yapılmalıdır. Bu konudaki tutumları, sömürge arayışında olan İngilizlerin önemli ölçüde işlerine yaramış, bağımsızlık mücadelesi veren Müslümanların ise zararına olmuştur.⁶⁶

1.3. Mirza Gulam Ahmed'in Kurtarıcılık Misyonları

1.3.1. Müceddidlik

İslam toplumunun çoğunluğu, daha çok manevi problemlerin vuku bulduğu zaman diliminde bir beşer olarak bu sorunların üstesinden gelemeyeceğine ve gücünün buna yetmeyeceğine inandığı dönemlerde Allah tarafından dini yenileyecek olan bir zâtın gönderileceğine inanmıştır. Özellikle dini restore etme anlamında ilâhi gücü elinde bulundurduğuna inanılan bu kişi Müslümanların arzuladığı ve manevi huzurun zirvede olduğu geçmişe dönme noktasında önem arz etmektedir. Kelime anlamının⁶⁷ aksine

⁶⁵ Fığlalı, Ethem Ruhi, “Kâdiyânîlik”, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, s. 125, ss. 123-125, İstanbul 1987.

⁶⁶ Kutlu, Sönmez, “Çağdaş Dini Hareketler, Vehhabilik, Kadıyânîlik, Babilik-Bahailik”, *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, s. 246, ss. 227-252, Ankara 2005.

⁶⁷ Sözlükte “yenilemek, yeni bir yol açmak” manasında kullanılır. Tecdid işini gerçekleştiren kişiye ise müceddid denilir. Bkz. Topaloğlu-Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, s. 332; Görgün, “Tecdid”, s. 234.

yenilikten kastın İslam'ın ilk dönemlerine geri dönmek olduğu anlaşılan tecdid hareketinin temelinde Hz. Peygamber'den nakledilen şu rivayet yer almaktadır: “Ümmetimin en hayırlı dönemi, benim içinde yaşadığım dönemdir. Sonra onların arkasından daha sonra da onların arkasından gelenlerin yaşadığı dönemdir.”⁶⁸

Tecdid faaliyetinin dini boyutunu “Şüphesiz ki, Allah her yüzyılın başında bu ümmete dini işlerini yenileyecek bir müceddid gönderecektir.”⁶⁹ Hadisi oluşturmaktadır. Rivayetin sahih olup olmadığı İslam bilginleri tarafından ihtilaf konusunu oluşturmakla birlikte genel kabul, haberin senedi sahih kabul edildiği için metnin de sahih kabul edilmesi yönündedir. Söz konusu rivayet için Hz. Peygamber'in vefatı ve “...Allah bir müceddid gönderecektir.” lafzı referans gösterilmiş olup vahyin kesilmemesi adına bir nevi telafi şeklinde yorumlar yapılmıştır.⁷⁰

Müceddidlik kelimesi ve tecdid faaliyetleri İslam dünyasında genel olarak Ehl-i Sünnet mezhebi içerisinde bulunan oluşumlarda kendisine yer bulmakta zorlanmamış ve ilerleyen süreçlerde söz konusu misyon üzerinde bulunan itibar ve karizma sebebiyle diğer İslam mezheplerine kıyasla Ehl-i Sünnet literatüründe daha fazla şans bulmuştur. 2./8. yüzyıldan itibaren popülerlik kazandığı bilinen müceddidlik inancı Hz. Peygamber'in vefatı akabinde yaşanan siyasi ve sosyolojik olaylar neticesinde filizlenmiştir. Başta İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) Kur'an ve hadisleri incelemesi ve dinî ilimler noktasında otorite kabul edilmesiyle birlikte insanlar tarafından müceddid olarak yakıştırmalar yapılması zamanla müceddidlik fikrinin Ehl-i Sünnet içerisinde yer alma nedeni olarak düşünülmektedir.⁷¹ İlk dönemlerden itibaren Sünnî taraftar olarak bilinen Eş'ârî (ö. 324/936), İsferyî (ö. 418/1027), Gazzâlî (ö. 304/1111) ve Râzî (ö. 313/925) gibi bilginlerin Sünnî müntesiplerce müceddid olarak görülmesi zaman geçtikçe Ehl-i Sünnet içerisinde tecdid inancının yerleşmesine ve sistemleşmesine sebebiyet vermiştir. İslam tarihinde söz konusu inancın neliği, nasıllığı ve tecdid misyonunu üstlenenin

⁶⁸Buhârî, Şehadet 9; Fezailu'l-Ashab 1; Rikak 7; Eyman 27; Müslim Fezailu's-Sahabe 214; Tirmizî Fiten 45; Sehadat 4; Ebu Davud, Sünnet 10; Nesai, Eyman 29; Görgün, “Tecdid”, s. 235.

⁶⁹ Ebu Davud, Melahim 1.

⁷⁰ Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedî Algılarındaki Farklılaşması*, s. 121.

⁷¹Humidat, Ali Ahmad Hossen, “Müceddid Olarak İmam Şafii ve Etkisi”, *Uluslararası İmam Şafii Sempozyumu*, (Diyarbakır, Mayıs 7-9 2010), s. 689-706; Görgün, “Tecdid”, s. 234-235; Ertürk, Mustafa, “Gelenek ve Yenileşme Açısından Tecdid Hadisi Hakkında Bir Değerlendirme”, *İslam Gelenek ve Yenileşme: I. Uluslararası Kutlu Doğum İlmi Toplantısı Bildirileri*, (İstanbul, Nisan 22-23 1996), Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, s. 58-59.

görevlerinden ziyade bireylerin bizatihi isimleri ve kendileri üzerinde durulmuştur. Kişinin iştigal olduğu ilimler ve toplum arasındaki karizması müceddid görevini üstlenmede en belirgin rol oynayan faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷²

Semavi âlem ile bağlantının sürekliliğine ve her türlü sıkıntılardan kurtaracak olan bir lidere inanan dinlere ev sahipliği yapan Hint alt-kıtası ile Sünnî kimliği ile bilinen Mirza Gulam Ahmed'in birleştiği noktalardan biri müceddidlik misyonu olmuştur. Zira o, 1800'lü yılların akabinde Hindistanlı Müslümanların yaşadığı ciddi sorunlar neticesinde kendisinin müceddid olduğunu iddia etmiştir. Dini manada kurtarıcılık görevinin ilk adımı olarak bilinen müceddidlik faaliyeti ile Hicrî 14. asırda kendisinin Allah tarafından görevlendirildiğini öne süren Gulam Ahmed, uygun sosyo-politik ortam nedeniyle kendini insanlara tanıtmaya ve çevresinde topluluk oluşturma fırsatı bulmuştur.⁷³

Gulam Ahmed, müceddidliğin popüler olduğu Sünnî geleneğe mensûbiyeti, yaşadığı coğrafyanın dini ve kültürel yapısını iyi bilmesi ve sûfî-mistik karakterli olması onun farklı yönlerini ortaya çıkarmıştır. Gulam Ahmed'in insanların arzularına, ümitlerine, korkularına ve umutlarına hitap eden yapısı, gençlik yıllarının sonunda tüm bu bahse konu olan unsurlarla birleşip ortaya çıkmıştır.⁷⁴ Buna istinaden Gulam Ahmed yıl 1861'de Allah ile iletişim halinde olduğunu ve henüz gerçekleşmeyen hadiseleri önceden haber aldığını iddia etmiştir.⁷⁵

Mirza Gulam Ahmed, 1882 yılında Hz. Peygamber'i rüyasında gördüğünü ve orada kendisini Allah tarafından müceddid olarak tayin edildiğini öne sürmüş ve bu tezini 1885 yılına kadar çevresinde bulunan insanlara söylememiştir. Hz. Muhammed'in tecdid hadisini de temel alarak müceddidlik iddiasını temellendirmiştir. Söz konusu asırda kendinden başka hiçbir müceddidlik iddiası bulunmadığını ve Allah'ın her asır için bir müceddid göndereceğini dile getiren Gulam Ahmed, kendisine tevdi edilen bu misyonu reddedenleri Hz. Peygamber'i reddetmekle eş değer olduğunu ileri sürmüştür.⁷⁶ Gulam Ahmed her ne kadar bulunduğu yüzyılda kendinden başka bir

⁷² Görgün, "Tecdid", s. 234-235; Ertürk, "Gelenek ve Yenileşme Açısından Tecdid Hadisi Hakkında Bir Değerlendirme", s. 312-335; Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedî Algıdaki Farklılaşması*, s. 123.

⁷³ Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedî Algıdaki Farklılaşması*, s. 129-130.

⁷⁴ Ahmad, Mirza Gulam, *Tadhkirah*, Islam International Publications, United Kingdom 2009, s. 3-43.

⁷⁵ Ahmad, *Tadhkirah*, s. 7-50.

⁷⁶ Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedî Algıdaki Farklılaşması*, s. 132.

müceddid olmadığını dile getirirse de Nezâr Hüseyin (ö. 1902)⁷⁷ ve Sıddîk Hasan (ö. 1890)⁷⁸ gibi şahısların da müceddid olarak iddiada bulunmaları Gulam Ahmed'in ifade ettiklerini tartışmalı hale getirmiştir. Nitekim Gulam Ahmed'in genel mana da eserlerine ve kişiliğine yansıyan tartışmacı, münazarada bulunmayı seven ve karşısındaki rakibini tenkit edici tavrı nedeniyle yazdığı bir eser de Sıddîk Hasan'ın müceddidliğinden bahsetmesi bu meseleye örnek olarak gösterilebilir.⁷⁹

Gulam Ahmed bulunduğu müceddidlik iddiasını yalnızca Hz. Peygamber'in tecdid hadisine dayandırmamış aynı zamanda Allah'tan aldığı vahiyler aracılığıyla kendisini bu göreve uygun görmüştür. Gulam Ahmed, yalnızca ibadet esnasında Allah ile irtibatının bulunmadığını hem ibadetler hem de gündelik hayatta Allah'ın kendisi ile ilişkisinin canlı olduğunu ileri sürmüştür. Ahmedîler tarafından Gulam Ahmed'in vahiy kitabı olarak derlenen ve muhtevasında ilâhi mesajların olduğuna inanılan *Tezkire* adlı eserin pek çok yerinde bizzat kendisine Allah'ın “Ey Ahmed!” diye seslendiğini iddia etmiştir. Yalnızca bununla yetinmeyen Gulam Ahmed'in sözleri arasında Allah'ın yalnızca kendi ile irtibat halinde olmadığını, vahiy aracılığıyla kendine bağlı olanlarla da bağlantı kuracağını ileri sürmüştür.⁸⁰

1.3.2. Mesihlik

Evrensel anlamda kurtarıcı yerine kullanılan mesih kavramı özelde Hristiyanlar tarafından ahir zamanda Hz. İsa'nın gelip bu kurtarıcı rolünü üstlenmesinden ötürü ona verilen isim olarak da bilinmektedir. Dünya üzerinde yaşamış ve yaşamakta olan hemen hemen her topluluk sorunlu zamanlarında bir kurtarıcı beklentisi içine girmiştir. Hristiyanlıkta Tanrı'nın oğlu olarak kabul edilen ve ilâhi güçlerle donatıldığına inanılan Hz. İsa'nın söz konusu mesihlik görevi sebebiyle bu inanış Hristiyanlar için dinin inanç esasları arasında kendine yer bulmuştur.⁸¹ Mesih kelimesinin geniş bir

⁷⁷ Geniş bilgi için bkz. Özşenel, Mehmet, “Nezâr Hüseyin”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 33, ss. 73-74, İstanbul 2007.

⁷⁸ Eren, Ali Cüneyt – Birişik, Abdulhamit, “Sıddîk Hasan Han”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 37, ss. 92-95, İstanbul 2009.

⁷⁹ Geniş bilgi için bkz. Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedî Algıdaki Farklılaşması*, s. 132-133.

⁸⁰ Ahmad, *Tadhkirah*, s. 43-50.

⁸¹ Waardenburg, “Mesih”, s. 307; Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedîlerin Gulam Ahmed Telakkileri*, s. 144.

anlam ağına sahip olması, dünya üzerinde inanan birey bağlamında en çok mensuba sahip Hristiyanlık dininin peygamberi olan Hz. İsa'yı ifade etmesi ve genel manada kurtarıcı kavramının yerine kullanılması mezkûr ifadenin geniş formunu göstermektedir. Hint alt-kıtasında bulunan inanış her ne kadar İbrahimî dinlerin kurtarıcı inancına ait muhtevadan farklılık arz etse de kültürel etkileşim nedeniyle neredeyse bütün alt-kıtayı etkisi altına almıştır.⁸²

Bölgedeki kültürel renkliliğin fazla olmasının tesiri altında kalan ve yaşadığı coğrafyada bulunan kurtarıcı inancına paralel fikirler ortaya koyan Mirza Gulam Ahmed, Tanrısal gücü arkasına aldığı ve vahiy muhatabı olduğunu iddia ettiği müceddidlik iddiasından bir adım ileri giderek 1890 yılında⁸³ aynı temellendirmeler ile kendisinin Hristiyanların beklediği İsa Mesih olduğunu beyan etmiştir. Söz konusu iddialarını ise *Fath-i İslâm, Tavzîh-i Merâm* adlı eserlerinde⁸⁴ kaleme almış ve çevresindeki insanlara aktarmaya başlamıştır.⁸⁵

Mesih inanışının temelinde sıkıntılardan kurtarma, manevi problemlere çözüm olma, zulümleri ortadan kaldırma ve baskılar sonucu güç yetirebilecek bir kurtarıcı inancı yer alır.⁸⁶ Mirza Gulam Ahmed'in mesihlik iddiasının muhatabı olarak Hristiyanları belirlemişse de 19. yüzyılda Hindistan'da bulunan⁸⁷ başta İngilizler olmak üzere Hristiyan topluluklarının siyasi, sosyal ve ekonomik durumları göz önünde bulundurulduğunda çelişik bir durum ortaya çıkmaktadır. Zira dönemde özellikle Avrupa devletlerinin sömürge faaliyetleri sebebiyle Hristiyan dini, belki de tarihi boyunca hiç bu kadar evrensel hakimiyet kazanamamıştır. O dönemde bölgede yaşayan

⁸²Ensari, Abdulhak, *Şeriat ve Tasavvuf*, çev. Yusuf Yazar, Rehber Yayıncılık, Ankara 1991, s. 33-34; Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedî Algılardaki Farklılaşması*, s. 145.

⁸³ Birçok kaynak Mirza Gulam Ahmed'in Mesihlik iddialarını 1891 olarak kaydetmektedir lakin onun bu iddiası 1890'lı yılların sonlarına denk gelmektedir. Gulam Ahmed, Mesihlik iddialarını açıkladığı eserleri kaleme aldığı yıl olarak 1891 bilinir. Bkz. Ahmed, Mirza Gulam, *Vasiyet*, çev. Muhammed Celal Şems, Islam International Publications, İstanbul 2008, s. iii.

⁸⁴ Söz konusu eserler hakkında geniş bilgi için bkz. Doğan, *Kâdiyânîlik ve Gulam Ahmed'in Dini-Siyasi İddiaları*, s. 28-35.

⁸⁵ Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedî Algılardaki Farklılaşması*, s. 146.

⁸⁶ Kutlu, Sönmez, "İslam Düşüncesinde Mehdi İnanışlarının Tipolojilendirilmesi", *Dini Düşüncede Gelenek, Dönüşüm ve Gelecek*, ed. Şaban Ali Düzgün-Tuğba Günel, Endülüs Yayınları, İstanbul 2017, s. 66-68.

⁸⁷ Geniş bilgi için bkz. Nizami, Khaliq Ahmad, "Hindistan", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 18, ss. 85-92, İstanbul 1998.

siyasi ve ekonomik anlamda en güçlü din olan Hristiyanlık Gulam Ahmed'in kendilerine yönelik eleştirilerini kulak arkası etmiştir. Bunun farkındalığı içinde olan Gulam ise mesihlik amacını beyan ederken onların teslis gibi temel akidelerinin yanlışlığına da değinmiş ve dikkat çekmiştir.⁸⁸

Gulam Ahmed her ne kadar Hristiyanları hedef kitle olarak görmüşse de mesihlik iddiasının asıl muhatabının Müslümanlar olduğunu söylemek yerinde olacaktır.⁸⁹ Zira bahse konu olan yüzyılda en çok zulüm ve sıkıntıyı çeken tarafın Müslümanlar olduğu bu problemlerin faili olarak da Hristiyanların bilinmesi bu hususu kanıtlar niteliktedir.⁹⁰ Özellikle Hristiyan ve Yahudilerin kutsaliyet atfettikleri kitaplardan deliller sunan ve onların kabul ettiği mesihî zâtın doğru olmadığını yine bu eserlerden kanıtlarla ortaya koymaya çalışan Gulam'ın bu konuda en çok İslamî kaynakları⁹¹ referans göstermesi de muhatap kitlenin kimliği açısından önem arz etmektedir. Aslına bakılırsa Gulam Ahmed'in mesihlik iddiasının karşı tarafını her ne kadar kaynaksal ve popülerlik anlamda Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dinleri oluştursa da ilerleyen süreçte bütün dinleri kapsayıcı tavrı ön plana çıkmaktadır.⁹²

İddiasının temelini oluşturan Kur'an'ın bazı ayetlerini tevil ederek kendisinin Allah tarafından görevlendirildiğini ileri sürmüştür. Günümüz Ahmedî güncel literatüründe⁹³ kendisine her kulvarda yer bulan Fatiha Suresi bu konuda Ahmedîlerin başvurduğu önemli bir referans olarak karşımıza çıkmaktadır. Gulam Ahmed, “....Bizi doğru yola ilet.”⁹⁴ ayetinin, günümüz ümmetleri içinden birinin geçmiş salih kullara ve peygamberlere tevdi edilen nimetlere sahip olacağını ifade ettiğini belirtmiştir. Ona göre Müslümanlar içinden Hz. Meryem'e benzeyen bir zat zuhur edecek ve Hz. Meryem'e

⁸⁸ Ahmed, *İsa Mesih Hindistan'da*, s. 16.

⁸⁹ Ahmed, *Vasiyet*, s. 11-12; Ahmed, Mirza Beşiruddin Mahmud, *Ahmediyet'e Davet*, çev. Raşit Paktürk, Islam International Publications, Germany 2013, s. 75-76.

⁹⁰ Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedî Algılarındaki Farklılaşması*, s. 150.

⁹¹ Söz konusu İslamî deliller için bkz. Doğan, *Kâdiyânîlik ve Gulam Ahmed 'in Dini-Siyasi İddiaları*, s. 91-97.

⁹² Özellikle Gulam Ahmed; Hristiyanlık, Zerdüştlük, Hinduizm ve İslam dinlerine mensup bireyler üzerinde kurtarıcı kavramıyla popüler olmaya çalışmıştır. Bkz. Ahmed, *Vasiyet*, s. 11-12; Ahmed, Mirza Gulam, “The Messenger of the Latter Days”, *Review of Religions*, 1 (1907:6), s. 1-24.

⁹³ Özellikle resmi internet siteleri ve Maneviyat isimli dergilerinde sık sık Fatiha Suresi'nin mealini yayımlayan Ahmedîler için söz konusu sure önemli bir yer işgal etmektedir. Bkz. <https://Kadiyâniye.org/> (Erişim 31.10.2023).

⁹⁴ Fatiha 1/6.

nasıl İsa ruhu üflendiyse ona da Hz. İsa'nın ruhu üflenecek ve Meryem'den İsa dünyaya gelecektir. Yani o kişi Meryem'den İsa'ya tahavvül edecektir.⁹⁵ Bu yorumlamayı yapan Gulam, kendisine Allah tarafından Meryem ismi verildiğini ve iki sene boyunca kendisine Allah'ın bu isimle hitap ettiğini iddia etmiştir.⁹⁶

Gulam Ahmed, birkaç ayetten ziyade pek çok ilâhi mesajı⁹⁷ mesihlik iddiası için yoruma tâbi tutmuş ve şahsının lehine tevillerde bulunmuştur. Kendisinin Vadedilen Mesih olduğunu iddia ettikten ve Allah'ın nimetine mazhar olduğunu zikrettikten sonra zaman zaman Hz. İsa ile aralarında benzerlikler bulunduğunu ifade etmiştir. “Meryemoğlu İsa'nın, Musa'dan sonra on dördüncü asırda ortaya çıktığı gibi, Vadedilen Mesih, zaman bakımından Hz. Muhammed'den on dört asır sonra zuhur etmiştir. Meryemoğlu İsa zuhur ettiği zaman Yahudiler ne durumdaysalar Müslümanlarda aynı durumda oldukları zaman da geldi. İşte o Vadedilen Mesih benim.”, “Meryemoğlu İsa'nın İsrailî ümmet için ‘Hatemü'l-Hulefâ’ olduğu gibi bende ruhaniyet bakımından İslam'da ‘Hatemü'l-Hulefâ’yım. Musa'nın ümmetinde Meryemoğlu, Vadedilen Mesih idi ve Muhammed'in ümmetinde de ben Vadedilen Mesih'im.”⁹⁸ sözleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Hz. İsa'nın Hz. Musa'nın şeriatını devam ettirdiğini yeni bir kanun getirmediğini kendisinin de Hz. Muhammed'in şeriatını sürdüren olduğunu ve yeni yasalar ortaya koymadığını öne sürmesi, Hz. İsa'nın baba tarafından İsrailoğullarından olmaması kendisinin de Haşimoğlu soyundan olmaması, Hz. İsa'nın anne tarafından İsrailoğulları ırkına mensup olması kendi annesinin de soyunun Haşimoğullarına dayanması ve Yahudilerin Hz. İsa'yı inkâr edip öldürme teşebbüsü içinde bulunması ile Müslümanların da kendisini öldürmek istemeleri Gulam Ahmed'in Hz. İsa ile benzerliklerini ortaya koyduğu diğer örnekler olarak sıralanabilir.⁹⁹

⁹⁵ Ahmed, Mirza Gulam, *Nuh'un Gemisi*, çev. Muhammed Celal Şems, Islam International Publication, s. 69-70; Mahmud, *Ahmediyet'e Davet*, s. 48-49.

⁹⁶ “Ey Meryem! Hurma ağacının gövdesini salla. Ey Meryem! Sen bu nimeti nereden buldun.”, “Ey Meryem! Sen dostlarınla birlikte Cennet'e gir. Ben sana kendi katımdan sıdk ruhu üfledim.” Bkz. Ahmed, Mirza Gulam, *Berahin-i Kadîyânîye*, Islam International Publication, United Kingdom 2009, s. 226, 241, 496.

⁹⁷ Mesihlik için kullandığı diğer Kur'an ve hadis delilleri için bkz. Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedî Algılardaki Farklılaşması*, s. 144-222.

⁹⁸ Ahmed, *Nuh'un Gemisi*, s. 25, 29, 75, 77.

⁹⁹ Ahmed, *İsa Mesih Hindistan'da*, s. 32-33; Fığlalı, *Kadîyânîlik*, s. 133.

1.3.3. Mehdilik

Mirza Gulam Ahmed, 1891 yılında bulunduğu mesihlik iddiasının hemen ardından aynı yıl içerisinde mehdilik iddiasında da bulunmuş ve tıpkı mesihlikte olduğu gibi bu misyonun kendisine Allah tarafından verildiğini ilan etmiştir. Muhtemeldir ki Hristiyanlara karşı delillendirdiği mesihlik iddiasının yanında dönemin Müslüman kitlelerinin zor durumunu göz önünde bulunduran Gulam Ahmed, yaşanan siyasal ve sosyal bunalımın etkisiyle mehdilik iddiasında da bulunmuştur. Nitekim Gulam'ın mesihlik iddiası ile mehdilik iddiasının arka planı birbirine çok yakın temellendirmelerden meydana gelmektedir.¹⁰⁰

“Ben Cenab-ı Hak'tan ilham alarak gerçek ve hakiki Vadedilen Mesih ve gerçek mehdi olduğumu ilan ettim. Hakkında İncil ve Kur'an'da müjdelere bulunan, hadis kitaplarında geleceğine dair vaatlerde bulunan işte benim. Fakat kılıcsız ve tüfeksiz!”¹⁰¹ “Allah tertemiz vahyiyle kendisi tarafından Vadedilen Mesih ve Mehdi olduğumu, ayrıca içte ve dışta olan anlaşmazlıklar için hâkim olduğumu bana bildirdi.”¹⁰² sözleriyle 1891 yılında mesihliğinin yanında mehdiliğini de açıkça beyan etmiştir. Gulam Ahmed'in mesihlik iddiasının hemen arkasından mehdilik iddiasında bulunması, onu her iki olgunun da tek kişi de birleştirmesi hususunda zorunlu kılmıştır. İçinde bulunduğu coğrafyanın siyasal, ekonomik ve sosyal boyutunun yanı sıra Gulam'ın kıvrak zekâsı sayesinde kendisine problem yaratacak olan bu durum Hz. Peygamber'e atfedilen rivayetlerle temellendirilmiştir.¹⁰³

Gulam Ahmed, mehdilik iddiasında bulunurken tıpkı mesihlik iddiasında olduğu gibi aynı metodoloji üzerinden hareket etmiş ve kendisinin mehdi olduğunu kanıtlamaktan ziyade öncelikle Müslümanların beklediği mehdinin kimliğini oluşturmaya çalışmıştır. Müslümanların gelmesini umutla beklediği mehdinin geliş vakti, sebebi ve faaliyetlerini kendi perspektifinden delillendirmeye çalışan Gulam, bu

¹⁰⁰ Ahmed, “The Messenger of the Latter Days”, s. 8.

¹⁰¹ Ahmed, *İsa Mesih Hindistan'da*, s. 15.

¹⁰² Ahmed, *İsa Mesih Hindistan'da*, s. 15; Şems, Muhammed Celal, *Çağrı*, Islam International Publications Limited, United Kingdom 2014, s. 50.

¹⁰³ İbn Mâce'nin rivayet ettiği “İsa'dan başka Mehdi yoktur.” rivayeti, Mirza Gulam Ahmed tarafından hem Mesihliğini hem de Mehdiliğini kendi şahsında birleştirmeye yönelik kullanılmıştır. Bkz. İbn Mâce, Fiten 24; Hâkim en-Nisâbü'rî, el-Müstedrek, C. 4, s. 488; Mahmud, *Ahmediyet'e Davet*, s. 43; Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedi Algılarındaki Farklılaşması*, s. 202; Doğan, *Kâdiyânîlik ve Gulam Ahmed'in Dini-Siyasi İddiaları*, s. 111-112.

hususla tıpkı mesihlikte olduğu gibi hem içinde yaşadığı coğrafyanın eklektik yapısını hem de kendi karakterini fikirlerine yansıtmıştır. Söz konusu Müslüman mehdinin tipolojisini Hristiyan, Yahudi, Hindu ve Zerdüşt gibi pek çok farklı din üzerine inşa etmeye çalışan Gulam, bunun için Hindu, Hristiyan ve İslam kaynaklarından hatırı sayılır derecede faydalanmıştır. Bütün bunları ayrı ayrı ele almaktansa 1907 yılında yayımlanan *Review of Religions*'da “ahir zaman kurtarıcısı” başlığı altında tek seferde işlemiştir.¹⁰⁴ Gulam Ahmed'in bahse konu olan farklı dinlerden mehdilik için iktibaslarda bulunması İslam geleneğinde mehdi inancı olarak kabul edilen diğer oluşumlar¹⁰⁵ ile temel farkı ortaya koymaktadır. Zira İslam toplumunda mehdi inanışına sahip topluluklar, bu akidenin diğer din ve kültürlerden müstakil olduğunu, yalnızca İslam'a has bir fikir olduğunu ifade etmektedirler. Ayrıca söz konusu kurtarıcı inancını farklı din ve kültürler ile birlikte meczeden şahıs ve grupları da sert bir dille eleştirmektedirler.¹⁰⁶

Mirza Gulam Ahmed, başta Hristiyanlara karşı olmak üzere İslam'ın diğer dinlere karşı olan üstünlüğünü savunmuş ve gelmesi beklenen mehdinin İslam dinine mensup birinden başkası olamayacağını iddia etmiştir.¹⁰⁷ Gulam Ahmed, tıpkı mesihlik iddiasında olduğu gibi Müslüman bir mehdi teşrifinin de öncelikle İslam dini olmak üzere diğer tüm dinlere ait bireylerin ıslahı için zaruri olduğunu başta Kur'an ayetleri olmak üzere delillendirme cihetinde bulunmuştur. Zira mehdinin zuhur etmesi hususunu Allah'ın adalet sıfatı kapsamında değerlendiren Gulam Ahmed, bu durumu Leyl suresi 12. ayet¹⁰⁸ çerçevesinde açıklamaya çalışmıştır. Söz konusu ayeti “Doğru yol göstermek, kesinlikle bize farz kılınmıştır.” şeklinde tevil eden Gulam Ahmed'e göre insanları hak yola yönlendirecek bir mehdi göndermek Allah'ın üzerine yüklenen bir sorumluluktur.¹⁰⁹ Gulam Ahmed En'âm 131-132. ayetleri¹¹⁰ de benzer minvalde değerlendirerek Allah'ın zalim olmadığını, insanların ihtiyaç anında onlara hidayeti ile

¹⁰⁴ Ahmed, “The Messenger of the Latter Days”, s. 1-24.

¹⁰⁵ Geniş bilgi için bkz. Kutlu, “İslam Düşüncesinde Mehdi İnanışlarının Tipolojileştirilmesi”, s. 68.

¹⁰⁶ Bkz. Fırlalı, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, s. 95.

¹⁰⁷ Mahmud, *Ahmediyet'e Davet*, s. 163.

¹⁰⁸ “Şüphesiz bize düşen sadece doğru yolu göstermektir.” Leyl 92/12.

¹⁰⁹ Mahmud, *Ahmediyet'e Davet*, s. 80.

¹¹⁰ “Bu (peygamberlerin gönderilmesi), Allah'ın, halkları habersizken ülkeleri haksız yere helâk etmeyeceği içindir. Herkesin amellerine göre dereceleri vardır. Rabbin onların yaptıklarından habersiz değildir. En'âm 6/131-132.

yardım edeceğini, etmiyorsa da dalalette olanları cezalandırmayacağını belirtmiştir. Bu bağlamda Allah'ın zulüm altında ve cehalette yaşayan insanlar üzerine kurtarıcı göndermeyip karşılığında onlara azap etmesinin, Allah'ın kullarına yeni bir zulmü olacağını düşünen Gulam, Allah'ın zalim olmadığını ve bunu yapmayacağını ifade etmiştir.¹¹¹

1.3.4. Nübüvvet

Mirza Gulam Ahmed, sene 1901'i gösterdiğinde önceki iddiaları olan müceddidlik, mesihlik ve mehdilik misyonlarını geride bırakmış ve artık yeni bir iddia ortaya atmıştır. İslam dünyasında sert eleştirilerin ve tartışmaların konusu haline gelen nübüvvet iddiası söz konusu tarihte Gulam Ahmed tarafından ortaya atılmıştır. Bu kadar katı eleştirilerin muhatabı olacağını daha öncesinden öngören Gulam, peygamberlik iddiasını henüz dile getirmeden evvel önceki görevlerinde bu durumun temellendirmesini yaparak nübüvvet iddiasının temelini atmaya gayret etmiştir. Zira Gulam Ahmed, peygamberlik ile alakalı düşüncelerini sarıh mana da ilk kez 1901 yılında açıklamış olsa da nübüvvet iddiasının izlerini belli belirsiz önceki iddiaları muhtevasında tespit etmek mümkün görünmektedir. Bunun önemli kayıtlarından bir tanesi de mesih ve mehdi olduğunu iddia ettiği dönemde kendisinin muhaddes de olduğunu söylemesidir.¹¹² Mesihlik düşüncesini açıkladığı andan itibaren peygamberlik müessesine aidiyetini daha açık bir şekilde belirten Gulam, bu misyondan önce muhaddes olduğunu temellendirmeye çalışmış ve bunu 1891 yılında kaleme aldığı *Tavzih-i Meram* adlı eserinde belirtmiştir. Söz konusu eserin bir bölümünde kendisinin Allah tarafından gönderilen bir muhaddes olduğunu, bu sıfatın ise bir nevi peygamberlikle eş değer tutulması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca aynı eserin farklı yerinde ise nübüvvet kapısının kapanmadığını, yüce yaratıcının insanoğluna “kısmî nebilik” bahşedebileceğini söylemiştir.¹¹³

Mirza Gulam Ahmed'in nebilik ile ilgili iddialarını erken dönemlerde dillendirmeye başlaması, ileriye dönük peygamberlik makamı ile ilgili ön hazırlık

¹¹¹ Mahmud, *Ahmediyet'e Davet*, s. 85; Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedî Algılardaki Farklılaşması*, s. 200.

¹¹² Ahmed, *Berahin-i Ahmadiyya*, C. 4, s. 428; Lavan, Spencer, *The Ahmadiyah Movement: A History and Perspective*, Delhi 1974, s. 46.

¹¹³ Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedî Algılardaki Farklılaşması*, s. 256-257.

yaptığını kanıtlamaktadır. Nitekim tasavvufî manaları içerisinde barındıran muhaddeslik kavramını çokça kullanması kendisini nübüvvetle ilişkilendirmesi anlamında önem arz etmektedir. 1884 yılında kaleme aldığı *Berahin-i Ahmediyye* adlı eserinde aktardığı ifadelerin ilâhî kaynaklı olduğunu iddia eden Gulam, 22 yıl evvel yazmış olduğu söz konusu kitapta kendisine Allah tarafından nebilik vasfının bahşedildiğini, bununla ilgili pek çok vahiy aldığını kendisinin yine Allah nezdinde Muhammed ve Ahmed olarak isimlendirildiğini dile getirmiştir.¹¹⁴

Mirza Gulam Ahmed'in ortaya attığı dini iddialarının zamanla sert eleştirilere maruz kalması ve muhaliflerinin çoğalması tarihi bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Lakin tüm bunların yanında aktarmış olduğu dini misyonların seviyeleri arttıkça Gulam'ın yalnızca karşıtları artmamış, müntesipleri de çoğalmıştır. Nitekim 1900 yılına gelindiğinde yandaşlarından biri olarak bilinen Mevlevî Abdulkerim bir Cuma hutbesinde kendisine ve cemaate; “Şu hâlde sürekli olarak ifade ettiğim gibi, söylediğim şeyler kesin olarak Allah kelâmıdır. Kur'ân ve Tevrat'ın Allah kelâmı olması gibi, ben de Allah'ın zillî ve aşikâr nebisiyim ve her Müslümanın dini işlerde bana itaat etmesi vaciptir. Tebliğimin ulaştığı kimse Müslüman da olsa beni kendine hakem olarak görmez, beni mesih-i mev'ûd olarak kabul etmez ve bana gelen vahyi Allah'tan gelen vahiy olarak bilmezse, semada sorguya çekilecektir... Kur'ân bana şahitlik etmektedir ve Allah beni tasik için on binden fazla işaret göstermiştir.” sözlerini Gulam Ahmed'e ait olduğu bilinen *Tuhfetu'n-Nedve* adlı risalesinden söylemiş ve Gulam'da bu sözlerle karşı çıkmamıştır.¹¹⁵

Gulam Ahmed peygamberlik iddiasının temelini “peygamberlik kurumunun devamı” fikrine dayandırmıştır. Söz konusu bu düşünceyi ise hem aklen hem de manen zorunlu görmüştür. Gulam, şahsında zuhur ettiğini savunduğu nübüvvet misyonunun sürekliliğini ise genellikle nasslara, sufi geleneklere ve muhtelif dinlere ait literatüre dayandırmıştır. Bu durum ile ilgili analiz yaptığı ilk husus ise Ahzab suresi 40. ayet¹¹⁶ olmuştur. “Hateme'n-Nebiyin” konusunun dayanağı olarak bilinen ayet Ehl-i Sünnet

¹¹⁴ Şems, Çağrı, s. 18-19; Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedî Algılarındaki Farklılaşması*, s. 257.

¹¹⁵ Ahmed, Mirza Gulam, *Tuhfetu'n-Nedve*, s. 4; Bulgur, Durmuş, “Kadıyânîlik”, *Şarkiyat Mecmuası*, S. 18, s. 14, İstanbul 2011; Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedî Algılarındaki Farklılaşması*, s. 258.

¹¹⁶ “Muhammed sizin adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir fakat o Allah'ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilmektedir.” Söz konusu ayet hakkında geniş bilgi için bkz. Kaya, Osman, “Ahzab Suresi 40. Ayet Bağlamında Nübüvvet, Velayet ve Hatemiyet Meselesi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ss. 167-192, İstanbul 2015.

düşünce sisteminde nübüvvetin sona erdiği şeklinde kabul görmüşken¹¹⁷ Gulam'ın ayet ile ilgili yorumu farklılık arz etmektedir. Gulam Ahmed'e göre bu ayetten maksat nübüvvet kurumunda yeni şariat getiren, önceki peygamberin kanunlarında değişiklik yapan elçi kurumu sona ermiştir. Lakin kendinden önce bulunan peygamberin şariatında bir değişiklik yapmayan, söz konusu kanunlara yenilik getirmeyen ve bunları dini öğretiler ile birlikte insanlara tebliğ etmeyi amaç edinen peygamberlik sona ermemiştir.¹¹⁸

1.3.5. Krişna

Hindistan'ın alt-kıta coğrafyasının yanı sıra bütün topraklarına hakimiyeti ile bilinen, din ve kültürün iç içe geçtiği Hinduizm dininde nübüvvet müessesesinin bulunmamasından kaynaklı peygamberlik yerine geçen bir kurtarıcı kurumunun varlığı, söz konusu din mensupları tarafından elzem görülmüştür.¹¹⁹ Bu gereklilikten ötürü Hindular hem kurtarıcı hem de elçi boşluğunu “Krişna-Avatar” kavramlarının muhtevasını sosyo-kültürel etkilerle doldurmuştur. Bu sebeple bölgeye hâkim din olan Hinduizm'de bu misyon hem dini anlamda hem de sosyal karşılığı bakımından önemli bir konuma sahiptir.¹²⁰

Hayat sürdürdü ortamın dini, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını iyi analiz eden Mirza Gulam Ahmed, yukarıda bahsettiğimiz üzere kendisini yalnızca tek bir dinin beklediği kurtarıcı olarak görmemekte, bütün dinlerin kurtarıcısı olarak kendisini tasvif etmektedir. Kısacası Gulam, bu fikirleriyle kendi evrenselliğini kanıtlamaya çalışmış ve yeryüzündeki tüm dinlerin vadedileni olduğunu belirtmiştir. Hal böyleyken Gulam, 2 Kasım 1904 tarihinde Hinduların Tanrı-kurtarıcı olarak benimsediği Vişnu'nun en büyük avatari olan Krişna olduğunu Sialkot'ta yaptığı bir konuşmada söylemiştir. Gulam; “Benim bu zamandaki gelişim, yalnız Müslümanlar için değildir. Yüce Allah benimle, Hindular, Müslümanlar ve Hristiyanlardan ibaret üç ümmetin yenilenmesini sağlamak istedi. Ben Müslüman ve Hristiyanlar için Mesih-i Mev'ud'um. Hindular için ise Avatar olarak gönderildim. Meryem oğlu İsa'nın karakteri ile görüldüğümü

¹¹⁷ Sünnî geleneğin ilgili ayeti “sona erdiği” şeklinde benimsediğine dair referanslar için bkz. Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedî Algılarındaki Farklılaşması*, s. 259.

¹¹⁸ Ahmad, *Berahir-i Ahmediyye*, C. 4, s. 438; Mahmud, *Ahmediyete Davet*, s. 92; Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedî Algılarındaki Farklılaşması*, s. 259.

¹¹⁹ Geniş bilgi için bkz. Demirci, Kürşat, “Hinduizm”, s. 114.

¹²⁰ Fırlalı, *Kadiyanîlik*, s. 167.

söyleyli yirmi yıldan fazla oluyor. Şimdi aynı şekilde Hinduizm'in en büyük avatari olan Raja Krişna'nın karakteri ile gelmiş bulunuyorum ve manen aynı adamım... Krişna, Avatar, zamanın peygamberi idi ve Tanrı'dan kutlu ruhu almıştı... Onun imajı ile görüldüğüm için ben de Krişna'yım. Krişna'nın, günah işleyenleri yok etmek ve fakir ile zayıfı korumak şeklinde iki sıfatı Mesih-i Mev'ud'un sıfatları ile tastamam aynıdır. Böylece manevi bakımdan Krişna ve Mesih-i Mev'ud, bir ve aynı şahıstır. Burada Hindular ve Müslümanlar şeklindeki iki halkın terim farkından başka bir farkı yoktur.”¹²¹ Sözlerini dile getirmiştir.

Gulam gönderilme sebeplerini irdelerek günahkarları yok etmek, fakir ve zayıf olan insanları da korumak olduğunu söylemiştir. Ayrıca mesih, mehdi ve Krişna'nın aynı sıfatlarla farklı kavramlar olduğunu ve kendi şahsında toplandığını beyan etmiş böylelikle başta İslam ile Hinduizm dinleri olmak üzere kurtarıcı fikrine sahip dinlerin birbirinden ayrılmasının yanlış olduğunu iddia etmiştir. Yandaşlarını niceliksel anlamda arttırmaya çalışan Gulam, her ne kadar Müslüman kesimin Hinduizm üzerindeki ilgisini çoğaltsa da Krişna olduğunu iddia etmesi hasebiyle Hindular tarafından hoş karşılanmamıştır. Zira Hinduların Krişna'yı Tanrı olarak görmesi ve bu makama herhangi bir beşerî figürün layık görülmemesi Mirza Gulam Ahmed üzerindeki tepkilerin çoğalmasına sebebiyet vermiştir. Buna rağmen Gulam, kendisine Hindular tarafından avatarlık iddiası sebebiyle hediyeler sunulduğunu ve ona dualar edildiğini iddia etmiştir.¹²² Ayrıca Gulam Ahmed'in Hinduizm'e mensup olmayıp İslam dinine aidiyetini bildirmesi sebebiyle Hindular arasında söz konusu Krişna tezi karşılık bulamamış ve kendisi sert eleştirilere maruz kalmıştır. Bu durumu bazı eserlerinde kendisi de açık bir şekilde beyan etmiş fakat bir gün Hindular tarafından kabul göreceğini de iddia etmeyi ihmal etmemiştir.¹²³

Gulam Ahmed'e göre başta İslam, Hristiyanlık ve Hinduizm dinleri olmak üzere Allah'ın diğer dinlerle birlikte göndereceği kurtarıcılar aynı kişiyi ifade etmektedir. Aynı şahsı bekleyen bu dinlerde mesih ile mehdi, mehdi ile Krişna, mesih ile Krişna aynı kişilerden oluşmaktadır. Söz konusu bu üç dinin dışında gelmesi beklenen kurtarıcı olarak Gulam Ahmed'in oğlu olan Beşiruddin Ahmed, babasının aynı

¹²¹ Mahmud, *Ahmediyete Davet*, s. 102; Doğan, Yasin, *Kadıyanilik ve Gulam Ahmed'in Dini-Siyasi İddiaları*, s. 131-132.

¹²² Ahmed, *Tadhkirah*, s. 486.

¹²³ Ahmed, *Tadhkirah*, s. 488; Mahmud, *Ahmediyet'e Davet*, s. 301-306.

zamanda Zerdüştilerin beklediği Masiodarbahmi olduğunu da belirtmiştir.¹²⁴ Beşiruddin Ahmed kendisinin ve babasının bu iddiaları ile muhtelif dinlerde çeşitli isimlerle adlandırılan farklı şahısların olmadığını, gelmesi ümitle beklenen kişinin yalnızca Gulam Ahmed olduğunu belirtmiştir.¹²⁵

1.4. Kurtarıcı Fikrinin Çeşitli Din ve Mezheplerdeki Yansımalarının Kadiyânî Perspektif İle İlişkisi

İnsanlık tarihi boyunca ilâhi veya gayr-i ilâhi pek çok dinde sosyal hayatı düzenleyen, maddi ve manevi sıkıntılara son veren ve dini yaşantıyı ideal olgunluğa taşıyan bir gücün geleceği inancı bulunmaktadır. Genellikle dünya hayatının sonlarına doğru vuku bulacağına inanılan lakin her dinde çeşitli söylemlerle farklılık arz eden ideal hayatın zamanı merak konusu olmuştur. Farklılaşan görüşler çerçevesinde gelmesi beklenen kurtarıcının özellikleri de kurtarıcı inancına sahip dinlerde ihtilaflara sebebiyet vermiştir. Çoğunluğa göre insanları kötülükten kurtaracak olan şahıs, mensubu oldukları dinin liderlerine benzemektedir. Hata ve yanlıştan arınmış, istedikleri anda mucize gösterme yetisine sahip, silah kullanma konusunda mâhir olmaları pek çok mezhep ve dinde ortak özellik olarak gösterilebilir.¹²⁶

1.4.1. Kurtarıcı Fikrinin Menşei

Mesih/Mehdi fikrinin kökeni neredeyse insanlık tarihi kadar eskiye dayandığı bilinmektedir. Geçmişten günümüze varlığını devam ettirmiş veya mensubu kalmayıp yok olmuş pek çok ilkel ve modern dinlerde kurtarıcı fikrinin var olduğu görülmektedir. Söz konusu inancın menşeinin tarihsel anlamda eskilere dayanması ve pek çok sosyal çevrelerce kabul görmesi kurtarıcı düşüncesinin kim tarafından, ne zaman, nasıl ve nerede neşet ettiğini net bir şekilde belirlemeyi güç kılmaktadır. Geçmişin izleri takip edildiğinde insanların, kendilerine zorbalık eden iktidarların varlığına, yapılan sürgünlere ve olası sıkıntılı zamanlarına karşı bu durumlardan refaha erdirecek bir

¹²⁴ Ahmed, *Ahmediyet'e Davet*, s. 76.

¹²⁵ Ahmed, *Ahmediyet'e Davet*, s. 163.

¹²⁶ Söz konusu din ve mezhepler için Bkz. Fığlalı, Ethem Ruhi, "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 25, s. 179-214, s. 185-212, Ankara 1981.

kurtarıcı figürü benimsediği görülmektedir. Bu tür toplumlara bakıldığında bahse konu olan bu anlayış müşterek olarak varlığını devam ettirmektedir.¹²⁷

Çoğunluğun görüşüne göre bireylerin içinde bulunduğu zorluklardan ve yaşadığı sıkıntılardan hareketle ortaya çıktığı bilinen kurtarıcı fikri birbirleri ile pek çok alanda etkileşim halinde olan veya olmayan toplumlarda kendini göstermiştir. Antik Mısır'da Ipuwer, Sümer'de Dungi, Akad'da Hammurabi¹²⁸, Hint dinlerinde Kalki, Budizm'de Maitreya,¹²⁹ Zerdüştlük'te Saoşyant¹³⁰ ve yine adını zikredemediğimiz ekseri uzak doğu dinlerinde de çeşitli isimlerle anılan fakat görev tanımı birbirleri ile oldukça yakın olan kurtarıcı inancı mevcut olagelmıştır.¹³¹

İbrahimi dinlerin ilki olarak kabul edilen Yahudilikte kurtarıcı inancının kökeni hakkında pek çok görüş ortaya atılmıştır. Ortaya atılan bu fikirlerden iki tanesi popüler olarak günümüze kadar ulaşmış ve söz konusu dinin müntesiplerince halen benimsenmektedir. Bunlardan ilki dış etkenler sonucu siyasi, sosyal, kültürel ve coğrafi etkileşimler sonucu dinin temel inanç esaslarından biri olduğu kanaatini taşıyan Alfred Jeremias'a (ö. 1935) aittir. Jeremias, mesih inancının yalnızca Yahudilikte değil diğer dinler arasında da nasıl doğduğu ve yayıldığı ile ilgili araştırmalarda bulunmuştur ve kurtarıcı fikrinin ilk kez Sümerlilerde doğduğunu, oradan Babil ve Mısır'a geçtiğini ve geliştiğini oradan da tüm dünyaya yayıldığını ileri sürmüştür. Yahudilerin M.Ö. 2000 yıllarında Mısır üzerinden etkilendiğini diğer dinlere ise Babil üzerinden İran'a, İran'dan Hindistan'a ve Budizm yolu ile de Çin'e kadar ilerlediğini iddia etmiştir.¹³² Bir diğer görüşe göre ise mesih inancı Mecusilikten Yahudiliğe geçmiştir.¹³³

¹²⁷ Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, s. 7-9; Polat, Bayram, "Dinlerde Mesih-Mehdi Algıları ve Siyasi Yansımaları", *Institution of Economic Development and Social Researches*, ss. 345-350, s. 345-346, Antalya 2016; Oruç, Muhammet, *Mehdilik Düşüncesinin İslam Mezheplerindeki Yansıması*, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şırnak 2016, s. 13.

¹²⁸ Geniş bilgi için bkz. Sargon, Erdem, "Bâbil", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 4, ss. 392-395, İstanbul 1991.

¹²⁹ Geniş bilgi için bkz. Sarıkçıoğlu, Ekrem, "Mehdî", s. 370.

¹³⁰ Geniş bilgi için bkz. Kaya, Murat, *Hristiyanlık'ta ve İslam'da Son Dönem Mesih ve Mehdi Hareketlerinin Karşılaştırılması*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2018.

¹³¹ Aydın, Fuat, *Yahudilik*, bsk. 4, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 26.

¹³² Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Din Fenomenolojisi*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta 2011, s. 351.

¹³³ Topcan, Özlem, *Yahudilikte Mesih Anlayışı*, ed. Yunus Emre Tansü, *İbn Haldun Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları-VI*, Ankara 2020, s. 432.

Birçok Yahudi düşünürün benimsediği ve dış etkenlerden ziyade Yahudiliğin kendi içerisinde neşet ettiği görüşü de geçmişten bu yana Yahudilik içerisinde kabul görmüştür. Yine Kral Davud döneminde yaşanan huzur, refah, bolluk ve siyasi üstünlük özlemi söz konusu inancın Yahudiliğin kendi bünyesinden doğduğu düşüncesini perçinlemiştir. Günümüz Yahudileri arasında kurtarıcı inancının kökeni olarak Yahudilik merkez din görülüyorsa, bu süreç Lorenz Durr (ö. 1636), H.J. Schoeps (ö. 1980) ve Martin Rehm gibi şahısların fikirlerine bağlıdır. Nitekim mezkûr kişiler bu düşüncenin mimarlarından olagelmıştır.¹³⁴

Yahudi külliyyatı içerisinde yalnızca Tanah literatüründe bulunan ve apokaliptik özellikli olan Daniel kitabında mesih kelimesi “yağlanmış prens” anlamında kullanılmıştır. İlerleyen süreçte yoğun baskıların, sürgünlerin ve Yahudilerce sıkıntılı zamanların yaşandığı dönem olarak bilinen Roma iktidarı döneminde Rabbânî ve geç apokaliptik eserlerde kral figürlerinin kurtarıcı mesih şekline dönüştüğü görülmektedir.¹³⁵ Bu dönüşümde Yahudiler üzerindeki baskıcı yönetim şekli ile bilinen Roma iktidarının kutsal kabul edilen Kudüs’ü işgal etmesinin ve İkinci Mabed’i yıkmasının etkisi olduğu kuvvetle ihtimaldir. Tarihte İsrailoğullarına hükmeden dört krallıktan¹³⁶ sonra gelen hükümdarlığın Tanrı’nın olacağı ve bunu Tanrı’nın vasıflarını taşıyan insana özgü “Kral Mesih” ile sağlanacağı Daniel adlı kutsal kabul edilen eserde bahsi geçmektedir.¹³⁷

Kronolojik açıdan İbrahimi dinlerin ikincisi olan Hristiyanlık, Yahudi toplumu içerisinde teşekkül etmiş ve gelişmiştir. Bu bakımdan birbirleri ile itikâdî manada pek çok yakınlık içerisinde olmuşlardır. Kurtarıcı fikri ise bu hususların başında gelmektedir zira Hristiyanlık Yahudiliğe kıyasla mesihçilik adı altında ortaya çıkan ve bu inanç çerçevesinde amentülerini şekillendiren bir din hüviyeti kazanmıştır. Hristiyanlıktaki mesih inancı ile Tanrı anlayışının iç içe geçmiş ve birbirleriyle ilişkili olması kurtarıcı anlayışının ne denli önemli olduğunu kanıtlar niteliktedir.

¹³⁴ Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, s. 352.

¹³⁵ Ezra 12:32-34; Çapa, Yılmaz, *Yahudilikte Mesih İnancı; Hristiyan ve İslâm Kültürüne Etkisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2018, s. 51.

¹³⁶ Tarihî kaynaklarca İsrailoğullarına hükmeden dört krallık olduğu bilinmektedir. Bunlar; Babil, Pers, Grek ve Roma krallığıdır. Geniş bilgi için bkz. Gürkan, Saime Leyla, *Yahudilik*, bsk. 4, İsam Yayınları, İstanbul 2012, s. 153.

¹³⁷ Daniel 7-9; Çapa, *Yahudilikte Mesih İnancı; Hristiyan ve İslâm Kültürüne Etkisi*, s. 26.

İlk zamanlarda Yahudilikten etkilendiği düşünülen ve dinin temel asılları içerisinde yer alan mesih inancı zamanla değişkenlik göstermiş ve Yahudi kurtarıcı inancından bariz farklarla ayrılmıştır. Yahudilere göre beklenen kurtarıcının Davud soyundan olması, yalnızca İsrailoğullarına has bir kurtuluşun vaad edilmesi, inzal edeceği ümit edilen şahsın bir insan olması ve bu gelişin tek seferde olacağı fikirleri bu duruma örnek gösterilebilir.¹³⁸

Yeni Ahid’te geçen ifadelere bakıldığında İsa, kendisini milli ve siyasi kimlikli kurtarıcı rolünden uzak tutmaya çalışmıştır. Zira O şahsını seslendiği kitlelere karşı bu şekilde tanıtmamıştır. Bununla ilgili “Benim krallığım bu dünya krallığı değildir”¹³⁹ şeklinde beyanda bulunmuşsa da başta havarileri olmak üzere birçok takipçisi onu mesih olduğunu söylemesi hususunda baskı altına¹⁴⁰ almıştır. İsa’nın vefatından sonra geniş bir bilgi boşluğu alanı bulan ve bunu doldurmak için gaybî temellendirmeleri İsa’ya dayandıran Pavlus ve havariler mesih inancının oluşmasında etkin rol oynamışlardır. Kurtuluş bahsinin İncillerden çok Pavlus’a ait olduğu bilinen mektuplarda kendine yer bulması bu görüşü desteklemektedir.¹⁴¹

Çeşitli dinlerde mevcut olan mesih/mehdi inancının farklı düşünce zeminleri üzerine kurulu olduğu görülmektedir. İbrahimî dinlerin sonuncusu olarak kabul edilen İslam’da, mehdi inancının kökeni Hulefa-i Raşidin dönemi sonrasına kadar uzanmaktadır. Söz konusu devrin akabinde başlayan iç savaşlar, siyasi olaylar ve psikolojik tezahürler mehdi inancının İslam düşüncesine girmesinde etkili rol oynamıştır. Tüm bunların yanı sıra İslam’ın putperest inanca hâkim olan Mekke topraklarına inmesine rağmen kurumsallaşmasını Ehl-i kitabın çoğunlukta olduğu Medine’de tamamladığı bilinmektedir. İslam dininin böylesi coğrafi şartların içerisinde kaynak olarak İsrâiliyatı¹⁴² yer yer kullanması ile toplumlar arası etkileşim artmış ve kurtarıcı inancı birtakım değişkenliklerle birlikte İslam’a giriş yapmıştır.¹⁴³

¹³⁸ Aydın, “Hristiyanlık”, s. 347; Waardenburg, “Mesih”, s. 307; Gürkan, *Yahudilik*, s. 265.

¹³⁹ Yuhanna 18:36; Çapa, *Yahudilikte Mesih İnancı; Hristiyan ve İslâm Kültürüne Etkisi*, s. 70.

¹⁴⁰ Yuhanna 10:24; Waardenburg, “Mesih”, s. 308.

¹⁴¹ Şahin, Nadide, “Hristiyanlıkta ve İslam’da Kurtuluş Anlayışı”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 29, ss. 477-498, s. 482, Erzincan 2018.

¹⁴² Geniş bilgi için bkz. Hatiboğlu, İbrahim, “İsrâiliyat”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 23, ss. 195-199, İstanbul 2001.

¹⁴³ Kaya, *Hristiyanlık’ta ve İslam’da Son Dönem Mesih ve Mehdi Hareketlerinin Karşılaştırılması*, s. 172.

Kurtarıcı fikri tarih boyunca Yahudi ve özellikle Hristiyanlıkta olduğu gibi İslam dininin vazgeçilmez unsurlarından, inanç esaslarından biri olmamıştır. İtikâdî ve ameli manada İslam çatısı altında bulunan pek çok siyasi ve dini grupların yer yer karizmatik lider arayış/anlayışları bulunsa da bu durum sınırlı olagelmıştır. Özellikle İslam tarihine bakıldığında son halife Hz. Ali dönemi öncesi ve sonrası yaşanan gelişmeler sonucunda Ali taraftarlarına karşı yapılan baskılar, tıpkı kurtarıcı fikrine sahip toplumlarda olduğu gibi Ali taraftarlarını İslam dairesinde mehdi inanışına itmiştir. Ali taraftarları olarak da bilinen İslam mezheplerinden Şia, kurtarıcı fikrine sıkı sıkıya bağlı olarak bilinirken İslam'ın en çok müntesibini şemsiyesi altına alan diğer ekolü Ehl-i Sünnet'te söz konusu inanç nüveleri kısmî olarak farklılıklar ve değişkenliklerle birlikte tezahür etmektedir.¹⁴⁴

Şia'nın ana gövdesini oluşturan İmamiyye ve buradan neşet ettiği bilinen diğer Şiî mezhepleri mehdi düşüncesini temel inanç esaslarından biri olarak benimsemektedirler. Günümüzde gizlendiğine inanılan ve ileri bir tarihte gelmesi beklenen mehdi, türlü sıkıntı ve cefanın hüküm sürdüğü dünyaya gelecek ve yeryüzünde adaleti tesis ederek sefa dönemini hâkim kılacaktır. İman esaslarını beş noktada¹⁴⁵ birleştiren Şiîlere göre mehdilik, bu ilkelerden imamet konusunun devamı niteliğindedir.

Şia'da mehdi düşüncesinin nasıl ortaya çıktığını sağlam temeller üzerine inşa etmek adına Şia'nın ilk filizlerini verdiği çevreye bakmak gerekmektedir. Dönemin siyasi, içtimaî ve itikâdî olayları ayrıca Ali taraftarlarının sosyal ve psikolojik ruh halleri bir kurtarıcı beklentisinin doğmasına sebebiyet vermiştir. Zira Hz. Ali döneminde yaşanan Müslümanlar arası iç sıkıntılar¹⁴⁶ sonucu devlet başkanlığının tartışmalı bir biçimde muhalif Muaviye'ye geçişi ve akabinde Ali taraftarlarının şehit edilmesi Müslümanlar arasındaki hesaplaşmayı giderek körüklemiştir. Ali taraftarlarının halife olarak kabul ettiği Hz. Hasan'ın da devlet başkanlığından kendi rızasıyla geri çekilmesi ve sonrasında Ali taraftarlarına yapılan eziyetler sonucu ilk devirler de Ali taraftarlarını

¹⁴⁴ Zalıtnî, Hend Mustafa, *İslam Akâidinde Mehdilik Fikri*, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu 2017.

¹⁴⁵ Şiîlikte beş temel esas olan Usuli Hamse Tevhid, imamet, nübüvvet, adalet ve mead olarak isimlendirilmektedir. Bkz. Onat, Hasan, "Şiîlik", *İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu v.dğr., Grafiker Yayınları, bsk. 8, Ankara 2019, s. 153-205.

¹⁴⁶ Geniş bilgi için bkz. Yıldırım, Mustafa, "Tahkîm", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 39, ss. 411-413, İstanbul 2010.

ümitsizlik ve endişeye sevk etmiştir. Böylelikle erken dönem Şia mensuplarının zihni kurtarıcı inancına müsait hale gelmiştir.¹⁴⁷

Dönemin Ali taraftarları içerisinde önemli mevki sahibi insanlar, yönetim hakkının Ali oğullarına ait olduğu ve bir gün mehdinin gelerek Emevî ve Abbâsî (132/750-656/1258) zulmünü ortadan kaldırıp tekrar refahı sağlayacağı inancını insanlara aktarmış olması da muhtemel nedenler içerisinde gösterilebilir. Nitekim Emevî ve Abbâsî iktidarlarının Ali taraflarına uygulamış olduğu baskı siyaseti pek çok kaynaktan¹⁴⁸ günümüze kadar aktarılmıştır. Olaylar arasında neden-sonuç ilişkilerini anlamlandırmaktan uzak, sırf inandığı doğrular nedeniyle sürekli zulme maruz kalan ve çeşitli işkencelerden geçen Ali taraftarları, tüm bu yaşanan sıkıntılara cevap verecek gücü kendilerinde bulamamıştır. Dolayısıyla Şiîler, kendilerini türlü sıkıntılardan kurtuluşa ulaştıracak aynı zamanda devletleşip hüküm sürecek bir karizmatik lider tahayyül etmeye başlamışlardır. İlk zamanlarda henüz yeni ortaya çıkan mehdi algısı zaman geçtikçe değişikliğe uğramış ve Şiîlerce beklenen lidere hem dini hem de siyasi bir vizyon belirlenmiştir.¹⁴⁹

Şia'da mehdilik düşüncesinin ortaya çıkmasında mezhep mensuplarının benimsediği “Gaybet” fikrinin yeri yadsınamaz. Gaybet inancı Şiîlere göre peygamberden sonra gelen ve hem dini hem siyasi görevleri üstlenen ayrıca Allah tarafından gönderilen imamların ölmediğini, kısa bir süreliğine ortadan kaybolduklarını kıyamete yakın bir vakitte tekrar zuhur edeceklerini ifade eder. Şiî zihinlerde bulunan kurtarıcı beklentisi zaman içerisinde söz konusu gaybet inancı¹⁵⁰ ile mündemiç bir hal almıştır.¹⁵¹ Gaybet ve mehdi fikrinin birlikteliği hususunu geçmiş dönemlerde yaşamış ve Kur'an'da bahsi geçen peygamberlerin hayatlarından kesitlerle temellendiren Şiîlere

¹⁴⁷ Zalıtnî, *İslam Akâidinde Mehdilik Fikri*, s. 38

¹⁴⁸ İlhan, Avni, “Şia'da Uşulu'd-Din”, Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiîlik Sempozyumu, İstanbul 1993, s. 423; Cengiz, Lütfü, *Emevîler Döneminde Kader Problemi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1999, s. 14; Sinanoğlu, Abdulhamit, *İslâm'ın İlk Siyasallaştırılma Sürecinde “Kader” İnancı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 2, s. 250, ss. 249-276, Ankara 2002.

¹⁴⁹ Onat, Hasan, *Emevîler Devri Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiîliği*, Endülüs Yayınları, bsk. 4, İstanbul 2019, s. 15.

¹⁵⁰ Kummî, Muhammed b. Hasan, *Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fırak*, çev. Hasan Onat-Sabri Hizmetli-Sönmez Kutlu- Ramazan Şimşek, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004, s. 88-89; Nevbahtî, İsmâil b. Ali, *Fıraku's-Şia*, çev. Hasan Onat-Sabri Hizmetli-Sönmez Kutlu-Ramazan Şimşek, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004, s. 88-89.

¹⁵¹ Onat, *Emevîler Devri Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiîliği*, s. 26.

göre; Nuh'un ömrünün uzun oluşu, İbrahim'in dünyaya gelişinin gizliliği, Musa'nın korkusu ve akabinde saklanması, İsa hakkında insanların ihtilaf etmesi, Eyüp'ün her türlü dert ve sıkıntıdan sonra refaha ermesi ve Muhammed'in kılıcını kullanarak halkını doğru istikamete yönlendirip kendine tâbi kılması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.¹⁵²

İslam itikadının diğer bir kanadını oluşturan Ehl-i Sünnet içerisinde kurtarıcı inancı Şîîlikteki gibi dinin olmazsa olmazları arasında yer almamış, ancak söz konusu oluşum içerisinde çeşitli şekillerde görülen bir inanış olarak var olmuştur. Genel anlamda İslam toplumları içerisinde vuku bulacağına inanılan şiddet, haksızlık, zulüm, baskı vb. hadiselerin çoğaldığı; Müslümanların iman bakımından zayıflayıp günahlarının arttığı bir zaman diliminde ortaya çıkacak olan kurtarıcının varlığına inanılması Ehl-i Sünnet'in eskatolojik görüşünü ortaya koymaktadır. Ayrıca söz konusu kurtarıcının dünyanın sonu gelmeden önce inzal etmesi ve bu kişinin İsa peygamber ile özdeşleşmesi inancı Ehl-i Sünnet mezhebinde yaygın görüş olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵³

Kadıyânîlik, kurtarıcı fikri etrafında şekillenen ve amentülerini bu minvalde ortaya koyan bir mezhep olarak bilinmektedir.¹⁵⁴ Kadıyânîliğin temel yapı taşı oluşturan kurtarıcı inancının menşei miladi 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. İslam toplumları içerisinde yaşanan iç sorunlar ve fikri çatışmaların yoğunlaştığı 19. Yüzyılda Kadıyânîliğin ortaya çıktığı Hindistan, bu zorlu ortamın merkezini teşkil etmekteydi. Zira geçmiş ile gelecek, eski ile yeni, doğu ile batı ve İslam ile Hristiyanlık ikilemleri arasında kalan Hindistan'da şiddetli askeri, siyasi ve fikri çatışmalar yaşanmaktaydı 1857'de meydana gelen isyan¹⁵⁵ neticesinde Müslümanlar bulundukları bölgede hem politik hem de kültürel olarak köle konumunda yaşamlarını devam ettirmiştir. İngilizler, yalnızca siyasi ve kültürel üstünlüğü ele almamış aynı zamanda Hristiyanlığın temel vizyonlarından birini oluşturan misyonerlik faaliyetlerine Hindistan'da hız vermiştir. Sahip olduğu papazları bölgenin dört bir yanına gönderen baskıcı yönetim, bu hamlesi

¹⁵² Mehmet Atay, *Kütüb-i Sitte'deki Mehdi Hadislerinin Dinler Tarihi Açısından İncelenmesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2003, s. 59.

¹⁵³ Taşdemir, Yusuf, *Yahudilikteki Mesih İnancı ile Ehl-i Sünnetteki Mehdi İnancının Karşılaştırılması*, Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Iğdır 2021, s. 69-70.

¹⁵⁴ Fırlı, "Kâdiyânîlik", s. 139.

¹⁵⁵ Tarihte yaşanan "Sipahi Olayının" Ahmedîler üzerindeki etkileri için bkz. Fırlı, *Kadıyânîlik*, s. 16.

ile hali hazırda iman bakımından zayıflamış olan Müslüman gençlere dini manada telkinlerde bulunmuşlardır.¹⁵⁶

Müslümanlara karşı zorbalıkla hükmettiği bilinen idarenin baskılarının yanı sıra o dönemde yaşamış olan Müslüman toplulukların da birlik ve beraberlik içerisinde olmadığı tarihi kaynaklarda geçmektedir. Genel anlamda içerde ayrışmaların yaşanması, dış güçlere de her anlamda Müslümanların yenilmesiyle pek çok istismara açık konu gündeme gelmiştir. Var olan ümitsizliklerle birlikte 13/634 yılının sonlarına doğru yer yer vadedilmiş bir kurtarıcı fikri gündeme gelmiştir. Bunun yanında dönemin sofuları ve dervişleri sır, keramet, ilham, müjde haberleri, rüya, gaybî rivayetler ve kehanetler gibi unsurları popülerize etmiştir. Halk kesiminden pek çoğunun zihinleri ve mizacı kurtuluşa dair her türlü anlayışı kabule hazır hale gelmiştir. Bu tür olayların cereyan ettiği söz konusu dönem ve bölge de bilgi boşluğundan faydalanmasını bilen Mirza Gulam Ahmed kendisini evvela müceddid akabinde mesih ve daha sonrasında mehdî olarak ortaya atmış ve yeni tebliğ faaliyetlerine başlamıştır. Temel gayelerini İngiliz Hükümeti'ne sadakatle bağlılık olarak belirleyen Gulam Ahmed, İngilizleri de desteklemiştir.¹⁵⁷

Mesihlik iddiası ile ilgili ise İsa peygamberin normal ve doğal bir ölümle öldüğü iddiasını gündeme getiren Gulam Ahmed 1891 yılında Hz. İsa'nın mesihliğini kabul ettiğini lakin diğer peygamberler gibi onunda vefatının gerçekleştiğini savunmuştur. Allah'ın Hz. İsa'ya bahşettiği bu görevi yine İsa'nın gücüyle kendisine verdiğini ifade eden Gulam bu konuda şöyle söylemiştir: “Beni bir elçi olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, O, beni gönderdi ve beni mevud Mesih kıldı.” Ayrıca “Benim devam bütün semavi kitapların ahir zamanda geleceğini haber verdiği mevud Mesih oluşumdur.” Sözlerini dile getirerek mesihliğine evrensel bir boyut kazandırmaya gayret etmiştir.¹⁵⁸

Mesihlik iddiasının yanında mehdilik tezini de savunan Gulam Ahmed konuyla ilgili dayanağını şu minvalde ifade etmiştir: “Günümüz insanının kalbinde Kur'an'ın yer tutması ancak özel olarak seçilmiş temiz bir adamın aracılığı, duyguların yenilenmesi ve insanların Rabbinden ruhun üflenmesiyle olur. Bunu yapacak, alemlerin Rabbi vasıtasıyla hidayet olunan mehdidir. el-Mehdiyyu'l Mevud (söz verilen mehdî)

¹⁵⁶ Bulgur, “Kadiyânîlik”, s. 8.

¹⁵⁷ Bulgur, “Kadiyânîlik”, s. 2-3.

¹⁵⁸ Zahîr, İhsan İlâhî, *İslam Dünyasında İngiliz Emperyalizmi Kadiyânîlik*, çev. Arif Aytekin, Ebru Yayınları, Pencap 1985, s. 201.

ise zamanın imamı olan benim.”¹⁵⁹ Bunun yanı sıra “Zaman mehdinin çıkışını gerekli kılıyordu. Allah’a ant olsun ki, Hint’teki fesadın bir benzerini, bir başka ülkede görmüyoruz... fitne çoğaldı, güçlükler arttı, dünya türlü bidatlerle doldu, sünnet ve Kur’an terk edildi; şehvetler kalpleri sardı, iyilikler silindi... Hadiste söylenen her şey oldu... Allah da bunların düzeltilmesi için beni seçti.”¹⁶⁰ Sözleri ile Gulam Ahmed, mehdiliğini de ilan etmiştir.¹⁶¹

1.4.2. Beklenen Kurtarıcının Ortaya Çıkacağı ve Faaliyet Göstereceği Mekân

Bilindiği kadarıyla beklenen kurtarıcıların geleceği, yaşam süreceği ve etkin olacakları mekânlar ait oldukları dinlerin veya mezheplerin yayıldıkları ve kendilerine merkez belirledikleri yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dini oluşumların çoğunlukla bütün dünya hâkimiyeti söylemleri bulunsa da şehir veya ülke isimleri söz konusu dinlerin hüküm sürdüğü coğrafyanın dışına çıkmamıştır.

Yahudiler; Davud soyundan geldiğine inandıkları mesihın Kudüs şehrini baş şehir yapacağına, Filistin çevresini ihya edeceğine, İsrailoğullarına ideal bir devlet kuracağına, Yecüc-Mecüc ordularını yerle bir edeceğine, Habeşistan’ı, Mısır’ı ve Arapları vergiye tâbi tutacağına ve Tevrat’ı Yahudi olmayan insanlara öğretip Süleyman Mabed’ini tekrar inşa edeceğine inanırlar. Yahudi tarihi için en önemli merkez niteliğinde olan Kudüs görüldüğü üzere beklenen mesihın de teşrif edeceği yer olarak belirlenmiştir.¹⁶²

Kendisini kurtuluş dini olarak niteleyen Hristiyanlıkta¹⁶³ gelmesi beklenen mesihın bizâtihi Tanrı sıfatlarıyla tavsif edilen İsa olduğu bilinmektedir. İlk Hristiyanlar İsa’yı mesih olarak kabul etmiş ve kıyamet gününe yakın bir zamanında yeryüzüne ineceğine inanmışlardır. Hz. İsa’nın, Romalılar tarafından çarmıha gerilip tüm insanlığın günahları için kendini feda etmesinden sonra gerçekleşmeyen kıyamet Hristiyanları mesih inancısını revize etmeye sevk etmiştir.¹⁶⁴ Başlangıçta teşrif etmenin ekmek-şarap ayinlerinde vuku bulacağına inanılarak her akşam komünyon ayinleri

¹⁵⁹ Fırlalı, *Kadiyanilik*, s. 147.

¹⁶⁰ Korkmaz, “Kadiyânîlik-Kadiyânîlik”, *İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, s. 548-549.

¹⁶¹ Oruç, *Mehdilik Düşüncesinin İslam Mezheplerindeki Yansıması*, s. 118.

¹⁶² Sarıkçıoğlu, “Mehdî”, s. 370.

¹⁶³ Şahin, Nadide, “Hristiyanlıkta ve İslam’da Kurtuluş Anlayışı”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 29, ss. 477-498, s. 482, Erzincan 2018.

¹⁶⁴ Waardenburg, “Mesih”, s. 307-308.

yapılmıştır. Vaktin uzamasıyla birlikte bekleyiş Pazar ayinlerine ertelenmiş sonrasında da insanlar tarafından bilinemeyen herhangi bir yılın Paskalya bayramına tehir edilmiştir. Böylelikle Hristiyanlar tarafından mesihin ikinci kez inzal edeceği ve dünyanın sonunun ileri bir tarihte gerçekleşeceği doktrini benimsenmeye başlanmıştır. Lakin otorite sahibi kiliselerden i'tizâl eden bazı küçük Hristiyan grupları bekleyiş tarihini yakın bir zaman olarak belirlemiş, cemaat mensuplarının mesih inancını canlı tutmaya çalışmışlardır.¹⁶⁵

Hristiyanlıkta tarih boyunca varlığını ve aktifliğini koruyan kurtarıcı inancının baş rolü olan mesihin, çeşitli kaynaklarda ineceği ve hüküm süreceği yer zikredilmiştir. Hristiyanlara göre Tanrı İsa kutsal kabul edilen Kudüs'e gelecek ve orada hükümdarlığını kurarak bütün insanlığı kurtuluşa erdirecektir.¹⁶⁶ İslam düşüncesinde ise Hz. İsa'nın Şam'da bulunan Emevî Camii'nin iki Beyaz Minaresine teşrif edeceği fikri kabul görmüştür. Bu düşünce ekseriyetle hadis kaynaklarından elde edilmiş ve başta "Allah Meryem'in oğlu Mesih'i, iki boyalı elbise içinde Şam'ın doğusundaki Beyaz Minareye, elini iki meleğin kanatlarına koymuş bir halde indirecek. Başını eğdiği zaman su damlayacak, kaldırdığı zaman ondan inci dâneleri gibi düşecek."¹⁶⁷ rivayetinden etkilenilmiştir.¹⁶⁸

İslam düşüncesi içerisinde Ehl-i Sünnet ve Şia, gelmesi beklenen mehdinin zuhur edeceği ve hüküm süreceği yer bakımından aynı görüşü paylaşmaktadır. Her iki mezhep de aynı dinin nüvelerini oluşturması hasebiyle söz konusu coğrafi mekân noktasında müşterektir. Şia ve Ehl-i Sünnet'in gelmesini umut ettiği mehdi her ne kadar özellikleri bakımından birbirinden farklı karakter de olsa da inzal edeceği mekân bakımından birbiriyle örtüşmektedir. Nitekim Şiî kaynaklar göre mehdinin teşrif edeceği pek çok bölge bulunurken dünya adaletini sağlamayı ve kurtuluş misyonunu Mekke'den başlatacaktır. Zuhur edeceği bölgeler içerisinde Yemen, Hicaz, İran, Irak, Şam, Filistin, Mısır ve Mağrib gibi yerler bulunmaktadır. Uygun ortamın sağlandığını gören ve hali hazırda gaybet halinde bulunan mehdi Şiîlere göre Mekke'de ortaya

¹⁶⁵ Sarıkçıoğlu, Ekrem, "Mesih", *Tabularasa*, S. 3, ss. 29-34, s. 32-33, Isparta 2003; Fırlıklı, "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine", s. 182; Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 308; Yıldız, Hasan, *Ortadoğuda Dinler Üzerine Bir Araştırma (Yahudilik-Hristiyanlık-İslamiyet)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2008, s. 34.

¹⁶⁶ Harman, Ömer Faruk, "İsâ", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 22, s. 470, ss. 465-472, İstanbul 2000.

¹⁶⁷ Müslim, Fiten, 110.

¹⁶⁸ Harman, "İsâ", s. 471.

çıkacak ve buradan tüm dünyayı tek din, tek kanun ve tek bayrak altında toplayacaktır. Burada ifade edilen dinden kasıt İslamiyet, kanundan kasıt Kur'an-ı Kerim ve bayrak ile söylenmek istenen ise İslam bayrağıdır.¹⁶⁹

Ehl-i Sünnet içerisinde mehdî inancını benimseyen çoğunluğun Şîa'dan farklı olarak mehdinin özelliklerini sıralarken sonunda teşrif edeceği yer olarak Mekke'yi işaret ettiği görülmektedir. Ayrıca mehdinin Mekke'de zuhur edeceğini ve burada insanlara mehdî olduğunu duyuracağını, ardından Konstantiniyye ve Deylem Dağını fethedeceğini iddia etmişlerdir.¹⁷⁰

Mehdinin ortaya çıkacağı mekân bağlamında Kadıyanilik söz konusu olduğunda halihazırda gerçekleşmiş bir durum söz konusudur. Bu sebeple Kadıyanilikte mehdinin vasıfları üzerinden gelecek zamana yönelik bir mekân algısı mevcut değildir. Bunun yerine Kadıyanilikte Mirza Gulam Ahmed'in ortaya çıktığı mekân üzerinden karşımıza çıkan bir nevi meşrulaştırma süreci ile karşılaşıldığını söyleyebiliriz. Zira Mirza Gulam Ahmed'in doğup büyüdüğü ve faaliyetlerini gerçekleştirdiği Kadıyan şehri üzerinden benzetimlerde bulunmaktadır. Bu noktada özellikle İslam düşüncesinde mehdinin geleceği yere dair iddialarda öne çıkan Dimaşk bölgesi ile Kadıyan şehrinin çeşitli yönlerden birbirine benzetilmeye çalışılması¹⁷¹ mekân faktörünün iki düşünce yapısı arasındaki irtibatı tesis etme noktasında nasıl bir işleve sahip olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir. Bu durum aynı zamanda Kadıyanilerin mehdinin gelişi ile ilgili argümanlarını Sünnî geleneğe yakınlık noktasında da bir gayret olarak da değerlendirilebilir. Bu noktada mekân perspektifindeki bu çabanın, Kadıyanilik söz konusu olduğunda gelecek zaman inşasından ziyade geçmişin yeniden inşası şeklinde görünür hale geldiğini söylemek mümkündür.

1.4.3. Beklenen Kurtarıcının İktidar Süresi

Yahudiliğe ait olduğu iddia edilen ve çok eski döneme dayandığı sanılan bir pasajda yaşanan bu âlemin ömrü 6 bin yıl olarak tayin edilmiş ve şu şekilde taksim

¹⁶⁹ Devani, Ali, *Ehli-Sünnet Âlimleri ve İmam Mehdi*, çev. Cafer Bendiderya, Tesnim Yayınları, İstanbul 2014, s. 21-22.

¹⁷⁰ Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Dinlerde Mehdi ve Mesih Tasavvurları*, Sidre Yayınları, s. 65; Çelik, Alperen, *Sünnî Dünyada Belli Başlı Mehdilik Hareketleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005, s. 22.

¹⁷¹ Söz konusu gayret için bkz. Korkmaz, Sıddık v.dğr., "Kadıyanilik-Ahmedilik", *İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2019, s. 536.

edilmiştir: “İlk iki bin yıl, mutsuzluk dönemi; sonraki iki bin yıl, Tevrat dönemi; son iki bin yıl ise mesihî dönemdir.”¹⁷² Bahsi geçen son dönem olan mesihî devrin süresi hakkında Yahudilik arasında ihtilaf bulunmaktadır. Bazı Yahudi mezhepleri bu müddetin 400 yıl süreceğini kabul ederken bazıları ise iki bin yılında karar kılmıştır. Söz konusu zaman dilimi her ne kadar ekoller arasında farklılaşsa da bu süre zarfı içerisinde yaşanacak olan olaylar silsilesi bütün Yahudilerce ittifak konusu olmuştur. Buna göre mesihî dönem, mesihin vefatıyla sona erecek ve insanlar dâhil yaşayan bütün canlı varlık yok olacaktır. Akabinde yeniden dirilme ve hesap günü gerçekleşecektir.¹⁷³

Tıpkı Yahudilikte olduğu gibi Hristiyanlıkta da mesih olarak geleceğine inanılan İsa'nın da hüküm süreceği zaman, pek çok rivayette aktarılmıştır. Köken itibariyle Hristiyanlığa ait olduğu bilinen ve pek çok İslam mezheplerini¹⁷⁴ etkisi altına alan Milenyum İnancı gereği Hristiyanlar, mesihin iktidar süresini 1000 yıl olarak belirlemiştir.

İslam literatüründe Yahudilikte olduğu gibi mehdinin hüküm süreceği zaman dilimi ihtilaflı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de mezheplerin ortaya koyduğu tarzda gelecek olan bir mehdi figürü yer almamaktadır. Yalnızca Hz. İsa'nın tekrar inzal olacağını bildiren ayetler¹⁷⁵ bulunmaktadır. Bundan dolayı Kur'an, mehdinin herhangi bir süresinden bahsetmemektir. Bunun yanı sıra çoğunluğu İslam âlimlerince mütevatir derecesine ulaşmamış olan hadis külliyyatında mehdinin görev süresi ihtilaflı şekilde zikredilmektedir. Konuyla ilgili kesin bir yargıya varılamayan ilgili rivayetlerde; iki, üç, beş, yedi, dokuz, on, on dokuz ve kırk sayıları geçmektedir.¹⁷⁶ Hadislerde gelmesi beklenen mehdinin vefatıyla iktidarı Yemenli bir şahsın devralacağı, düzenin bu zat tarafından bozulacağı ve düzgün yönetemeyeceği, Kur'an'ın unutulup hafızalardan silineceği, Ye'cûc – Me'cûc adında toplulukların zuhur edeceği ve

¹⁷² Gürkan, *Yahudilik*, s 145.

¹⁷³ Şeker, Cihat, “Yahudilikte Mesih İnancı ve Tarihsel Gelişimi”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 63, s. 183-184, ss. 163-200, 2015.

¹⁷⁴ Milenyum inancı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Öz, Mustafa, “Şeyhiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 39, ss. 84-86, İstanbul 2010; Fırlıklı, Ethem Ruhi, *Bâbîlik ve Bahâîlik*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 20-25.

¹⁷⁵ Söz konusu ayetler için bkz. Al-i İmran, 3/55; Nisa, 4/158, 159; Maide, 5/73; Zuhur, 43/57-60, 61 vb.

¹⁷⁶ Söz konusu rivayetler için bkz. İbn Mace, Fiten, 34; Tirmizî, Fiten, 53; Buhârî, Enbiya, 49; Müslim, İman, 244-246.

yaşanılan âlemi harabeye çevireceği, son olarak hiçbir Müslüman kalmayınca kıyametin kopacağı bildirilmektedir.¹⁷⁷

Mehdiliği inanılması zaruri inançlar arasında kabul etmeyen Ebû Hanife, Mâturîdî ve Eş'ârî gibi Sünnî düşünce içerisindeki ulema, erken dönemde telif ettikleri eserlerinde bu konudan bahsetmemişlerdir. Bununla beraber çoğunlukla hadis rivayetleri sayesinde Sünnî paradigmanın teması haline gelen mehdi ile ilgili sonraki asırlarda meydana gelen telifatta bazı hususlara işaret edilmiştir. Mesela İbn Haldun (ö. 808/1406), mehdi beklentisi ve geleceği zamana dair şu hususlara değinmiştir: “Mehdi, kıyamet kopmadan önce dünyaya gelecek ve onun bu gelişi büyük kıyamet alametlerinden biri olacaktır. İdaresi yedi yıl sürecek ve hükümdarlığı boyunca zulme son verip yeryüzünü adaletle dolduracaktır. Hz. Peygamber’in soyundan gelecek ve ismi Peygamberin ismine uygun olacak olan bu zât egemenliği süresince dünyayı tamamen adalet ve huzurla dolduracaktır.”¹⁷⁸

Kadıyânîlikte söz konusu mehdiliğin süresi ile ilgili detaylı bilgiler, mezhebin kurucusu kabul edilen Mirza Gulam Ahmed’in kendisine ait olmuş ve bu malumatlar günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Genel perspektiften bakıldığında ve Gulam Ahmed’in sözlerinden hareketle bahse konu olan mesele eklektik özellikleri içerisinde barındırmaktadır. Kadıyânîler kurtarıcının çağı ile ilgili çeşitli din, mezhep ve kültürlerin etkisi altında kalmıştır. Hristiyanlıkta popüler olarak görünen lakin kadim dinlerin pek çoğunda kabul edilen 1000 yıl yani milenyum inancı Mirza Gulam Ahmed tarafından değerlendirmeye alınmıştır. Çoğunlukla beklenen kurtarıcının hüküm süreceği zaman dilimi ile ilişkilendirilen 1000 yılın sonu, ahir zamanda geleceği ümit edilen kurtarıcı figürünün dönemi olarak tanımlanmakta ve bu süre huzurun, barışın, mutluluğun ve dindarlığın söz konusu olduğu bir dönem olarak değerlendirilmektedir.¹⁷⁹

Gulam Ahmed, beklenen kurtarıcının geliş zamanını ve hüküm süreceği vakti hesaplarken Zerdüştlük, Hint dinleri ve diğer semavi dinlerde Hz. Adem’den 6 bin yıl sonra bir kurtarıcı geleceğinden bahsetmiştir.¹⁸⁰ Ahmedîler geleceğine inanılan bu zatın tüm insanlık için ikinci Âdem konumunda olacağı fikrini savunmuştur. Gulam Ahmed

¹⁷⁷ Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, s. 368-369.

¹⁷⁸ İbn Haldun, Ebû Zeyd, *Mukaddime*, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 2017, s. 753-777.

¹⁷⁹ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 67.

¹⁸⁰ Ahmed, “The Messenger of the Latter Days”, s. 8; Ahmed, *Barâhîn-i Ahmadiyya*, C. 5, s. 139-140.

tüm bu hesaplamaları yaptıktan sonra kendi döneminin geçen 6 bin yıla denk geldiğini ve kurtarıcının kendisi olduğunu yorumlamıştır.¹⁸¹ Buradan da anlaşılacağı üzere Kadıyânîler, zaman algısı bağlamında da mekân perspektifinde olduğu gibi diğer oluşumlarda yapılanın aksine gelecek zaman üzerinden değil, hali hazırda yaşanan bir hadise üzerinden hem olayları hem de çeşitli din ve kültürle irtibatlı bir şekilde dile getirilen argümanları kendileri lehine tevil etmişlerdir.

Hint dinlerinin yanı sıra İran kültürü ile de yakın ilişkiler içerisinde olan Gulam Ahmed, kurtarıcı fikrinin zamansal iddialarını bu minvalde ortaya koymuştur. Zira Bahailiğin kökenini oluşturan Şîlik mezhebi ve Şeyhilik tarikatı 11 imamın hayatta olduğu dönemi yani ilk 3 asrı hakikat dönemi olarak, gaybet sonrası 1000 yıllık dönemi ise hakikatlerin gizlendiği, zahirin yerini batının aldığı ve gerçeklerin karanlıkta kaldığı dönem olarak tanımlamaktadır. 1000 yılın sonunda ise tekrardan hakikatlerin kendilerine kurtarıcı tarafından açılan kapı olduğunu iddia etmişlerdir. Bahailiğin özellikle Hristiyanlıktan etkilendiği söz konusu milenyum inancı Gulam Ahmed'i tesiri altına almış zira hem Bahailikte hem de Kadıyânîlikte aynı durum söz konusu olmuştur. Gulam Ahmed, Bahailiği neşet ettiği dönemden itibaren kognitif anlamda bilmiş ve 1907 yılında *Review of Religions*¹⁸² adlı bir makale yayınlarak Bahailiğin kurucusu, kuruluşu ve görüşleri hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Bu bağlamda gelmesi beklenen kurtarıcının hüküm süreceği zaman dilimi konusunda Gulam Ahmed'in Bahailikten etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.¹⁸³

1.4.4. Beklenen Kurtarıcının Mücadele Biçimi

Kadim ve semavi dinlerin neredeyse hepsinde bulunan kurtarıcı inancının çeşitli faaliyetleri müşterek özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinler ve içerisinde hayat bulan mezheplerde bulunan eskatolojik figürün devlet başkanı statüsü, müntesiplerine ve ülkelerine karşı zulmeden yabancı düşmanları sindirmeye çalışması, bunun yanında iç düşmanlarla savaşarak onları bertaraf etmesi ve tüm bunları yaparken aktif rol alması

¹⁸¹ Ahmad, "The Messenger of the Latter Days", s. 7-8; Mirza Gulam Ahmed, *Barâhîn-i Ahmadiyya*, C. 5, s.140.

¹⁸² Yaklaşık 7 sayfa olarak Mirza Gulam Ahmed tarafından ortaya konulan bu makalede Gulam, Bahailiği sert bir dille eleştirmiştir. Şîiliğin içerisinde doğan ve etkisi altında kalan Bahailik için Şîilerin bile nefret ettiği ve tehlikeli bulduğunu söz konusu makalede dile getirmiştir. Makale için bkz. Mirza Gulam Ahmed, "The Babi or Bahai Religion I", *Review of Religions*, S. 4, 1907, s. 171-177.

¹⁸³ Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedî Algılardaki Farklılaşması*, s. 154.

siyasi faaliyetlerini ortaya koymaktadır. Bunun yanında hüküm süreceği hudutlarda mutlak adalet ve barışı tesis edecekleri, açlık ve sefaleti ortadan kaldırıp bireyleri refaha ulaştıracakları, hastalıkları ortadan kaldırmaları ve imar faaliyetleri ise sosyal etkinliklerini göstermektedir. Ayrıca tâbi oldukları dinlerin öğretilerini insanlara yaymaları, eski dini inanç ve ibadetleri yeniden canlandırmaları, kutsal eserleri çağın şartlarına göre tefsir etmeleri ve gerektiğinde mucizeler göstermeleri de beklenen kurtarıcının dini faaliyetlerini gözler önüne sermektedir.¹⁸⁴

Yukarıda bahsettiğimiz tüm bu siyasi, sosyal ve dini faaliyetleri gerçekleştirme noktasında ortak kanılar taşıyan din ve toplumlarda söz konusu etkinlikleri yerine getirecek olan kurtarıcının tüm bunları yaparken kullandığı yöntem ve mücadele biçimi de yer yer farklılıklar arz etse de genel mana da ortak özellikleri içerisinde barındırmaktadır.

Yahudilere göre beklenen kurtarıcı olan mesih, Tanrı'nın yeryüzünde mutlak otoritesini temsil eden yegâne vekil olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı o Yahudi olsun veya olmasın tüm milletlere hükmedecektir.¹⁸⁵ Tâbi olduğu dine itaatte bulunan müminlere Tanrı'nın rahmetini reddedenlere ise gazabını getirecektir.¹⁸⁶ Hükümranlığını kabul etmeyenler bizzat ilâhi cezaya maruz kalacaktır.¹⁸⁷ Mesih, adaletiyle nam salacak ve Davud'un tahtına oturup orada ülkeyi idare altına alacaktır.¹⁸⁸ Halkını ve ülkesini düşmanlara karşı kılıçla koruyacak ve ülkesinin sınırlarını kuzeyde ve güneyde denizlerden denizlere, doğuda nehirlerle, batıda dünyanın ucu olan okyanusa kadar ulaştıracaktır.¹⁸⁹ Zâlim hükümdarlara savaş açıp onları perişan edecek ve Kutsal Kudüs'ü putperest ve günahkarlardan arındıracaktır.¹⁹⁰ Dağılmış olan İsrailoğullarını tekrar bir araya getirecek,¹⁹¹ Roma'yı fethedecek,¹⁹² Habeşistan, Mısır ve Arapları vergiye bağlayacaktır.¹⁹³

¹⁸⁴Sarıkcıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, s. 81-86.

¹⁸⁵Gressmann, 195.

¹⁸⁶Scharbert, 262.

¹⁸⁷İşaya, 9; Yeremya, 23.

¹⁸⁸Fohrer, 22; Bruce, 139.

¹⁸⁹İşaya, 27; Zekerya, 9.

¹⁹⁰Ringgren, 307.

¹⁹¹Kautsky, 288.

¹⁹²Greenstone, 97; Kautsky, 293.

¹⁹³Greenstone, 98; Sarıkcıoğlu, "Mesih", s. 29-34.

Yahudilik sonrası ortaya çıkan ve çeşitli dini görüşlerinden etkilenen Hristiyanlıkta da beklenen kurtarıcının mücadele metodu tıpkı tesiri altında kaldığı Yahudiliğe benzemektedir. Nitekim onlara göre İsa Mesih, yeryüzüne tekrar gelecek ve hükümdarlığını ilan edecektir. Halkını sefaletten kurtaracak, fakirlere yardım edecek ve ülkesinin topraklarını güllük gülistanlık yapacaktır. Yine halkını ve ülkesini deprem, açlık ve hastalık gibi türlü felaketlerden emin kılacak ve ülkesine karşı zulmeden devlet başkanlarını yerle bir edecektir. Kılıç ve mızrağı yine muadilleri ile kıracak ve ziraat araç gereçlerine dönüştürecektir.¹⁹⁴

Müslümanlar ve özellikle de bazı Ehl-i Sünnet müntesiplerince kabul gören mehdinin mücadele biçimi yine diğer konularda da ele aldığımız üzere hadis rivayetlerine dayanmaktadır. Bahse konu olan mesele tıpkı diğer İbrahimî dinlerde olduğu gibi İslamiyette de aynı şekilde tezahür etmektedir. Mehdi inanişini benimseyen Müslümanlara göre, dünyaya hâkim bir hükümdar olacak ve tüm hükümdarlar ona boyun eğecektir. Mekke ve Medine arasında “Beyda” adı verilen arazide kendine saldıran bir orduyu hezimete uğratacak ve Arap yarımadasında hükümdarlık iddiasında bulunan Süfyânî’nin ordusuyla defalarca karşı karşıya gelecek sonunda onlardan tek bir tanesi bile hayatta kalmayacaktır. Bizans ordusuyla da karşılaşacak olan mehdi İstanbul’a kadar ilerleyecek ve İstanbul’u Bizanslılardan alarak İslam’ı ihya edecektir. İslam’da mehdinin mücadelesi tâbi olduğu dini bütün dünyaya yayana kadar bitmeyecek ve bu uğurda sürekli savaşıacaktır.¹⁹⁵

İslam düşüncesi içerisinde İmamiyye Şiası nezdinde ise kurtarıcı inancı önemli bir yere sahip olmuştur. Zira mehdi inanişi Şiilikte inanılması zorunlu kılınan bir iman esası olarak belirlenmiştir. Gelmesi beklenen bu zatın on ikinci imam olan Mehdi el-Muntazar olduğu bilinmektedir. Öyle ki İmamiyye’ye göre bu kişi hali hazırda gaybet halinde bulunmakta ve kıyametin kopmadan evvelki zaman dilimini beklemektedir. O geldiği vakit kılıcı ile Müslümanları içinde bulundukları cefadan kurtaracak, zulme uğrayanların hakkını faillerden alacak, suçluları cezalandırıp iyileri ise mükafatlandıracaktır. Zalimlere karşı sert, mazlumlara karşı yumuşak tavrı ile yeryüzündeki adaleti tesis edecektir.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, s. 83.

¹⁹⁵ Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, s. 81.

¹⁹⁶ Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, s. 76; Fırlalı, Ethem Ruhi, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2008, s. 252; Öz, Mustafa, “Mehdi el-Muntazar”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 28, s. 376, ss. 376-377, Ankara 2003.

Şiî düşünce içerisinde neşet eden ve her ne kadar pek çok konuda ortak paydada bulunsalar da ameli ve itikâdî meselelerde ihtilaf yaşandığı bilinen Zeydîyye ve İsmailiyye fırkalarında da beklenen kurtarıcı inancı bulunmaktadır. Adı geçen her iki siyasi-itikâdî mezhepte de gelmesi beklenen mehdinin mücadele biçimi bazen farklılık bazen ise paralellik arz etmektedir. Öyle ki Zeydîyye bu hususta İmamiyye Şia'sı ile ortak görüşler paylaşmaktadır. İsmailiyye ise mehdiliğe söz konusu bağlamda farklı anlamlar yüklemiş, İmamiyye ve Zeydîyye'nin benimsediği tarzda bir mehdi anlayışı benimsememiştir. Onlara göre zulmün ortadan kalması için kılıç kullanılmaması gerekmektedir. Adaletin yayılması için kılıçtan ziyade batını anlayışla dinin ıslah edilmesi ve yenilenmesi İsmailiyye inancında elzem görülmüştür.¹⁹⁷ Hatta mezkûr grup mehdinin İslam hukukunu ilga edeceğine, yepyeni bir hukuk sistemi getireceğine, ortaya konulan söz konusu hukuk haricinde hiçbir hukuk kuralına gerek duyulmayacağına inanmıştır.¹⁹⁸ Zeydîyye'nin klasik eserlerde yer alan tanımı gelmesini beklediği mehdinin mücadele biçimini ortaya koyma noktasında önem arz etmektedir. Zira Zeydîyye geleneksel literatürde şu şekilde tanımlanmaktadır: “Zeyd b. Ali el-Hüseyn b. Ali b. Ebi Talib'e uyanlar ve imametini Ali-Fatıma soyundan gelen; âlim, cesur, zâhit ve bizzat kılıca sarılıp imametini ilan ederek mücadele meydanına çıkan kişilerin hakkı olduğuna inanan kişi ve grupların ortak adıdır.”¹⁹⁹

Zeydîyye'nin hurûc ile doğrudan bağlantılı olan ve mehdi inancına ışık tutan emir bi'l-maruf ve nehiy ani'l-münker ilkesi hususunda oldukça hassas davrandığı görülmektedir. Zeydîyye'nin çoğunluğu söz konusu bu görevden geri durmanın Hz. Peygamber'in eleştirisine maruz kalmakla sonuçlanacağını düşünmektedir. İmam Zeyd'e göre Hz. Fâtıma soyundan gelen cesur, âlim, zahid ve cömert olan bir şahıs, zulme başkaldırmak üzere zuhur eder ve imam olur. Evinde oturup da örtüyü üstüne çeken ve cihattan geri duran değil, Allah yolunda savaşıyor ve halkını muhafaza etmek için gayret sarf eden kimse bu vazifeyi hak eder. Kılıçtan başka da münkeri yok etme imkânı yoksa emir bi'l-maruf ve nehiy ani'l-münker bahse konu olan misyonu için kılıçla mücadele etmelidir. Hak ve doğruluk ancak böyle bir yoldan tesis edilebilir.

¹⁹⁷ Fırlalı, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, s. 258.

¹⁹⁸ Coşkun, Ali, *Mehdilik Fenomeni*, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 97.

¹⁹⁹ Gökalp, Yusuf, “Zeydîyye”, *İslam Mezhepleri Tarihi*, ed. Hasan Onat vdğr., Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 215; Gökalp, Yusuf v.dğr., “Zeydîyye”, *İslam Mezhepleri Tarihi I*, ed. Yusuf Gökalp-Nail Karagöz, İlâhiyât Yayınları, Ankara 2021, s. 182-185.

Onun bu görüşlerinin taraftarı olan Zeydîyye fırkası da aynı düşünceyi desteklemiş ve başka imkân olmaması halinde kılıçla bu işi görmek için vacip olduğuna hükmetmiştir.²⁰⁰

Bu bölümün diğer başlıkları altında Şia'nın önemli kolu olan İmamiyye'nin farklılıklarını bağlamalarına göre ele aldık. Araştırmalarımız sonucunda Şia'nın bir diğer nüvesi olan Zeydîyye'nin “Beklenen Kurtarıcının Mücadele Biçimi” ile ilgili çeşitli argümanlarına ulaştık. Ele aldığımız fırkalar bağlamında Zeydîyye'nin burada zikredilmesi her ne kadar konu bütünlüğüne aykırı gibi dursa da söz konusu fırkanın görüşleri kanaatimizce çalışmamızın çeşitlenmesi adına önem arz etmektedir.

Kadıyânîlik mezhebi, kurucusu olan Mirza Gulam Ahmed'in fikirlerinden hareketle beklenen kurtarıcının mücadele yöntemi konusunda diğer kadim dinlerin, siyasi-itikâdî mezheplerin ve modernist tarikatların düşüncelerinden farklı bir tutum sergilemiştir. Nitekim Gulam Ahmed'in bahse konu olan bu hususta temel esası kılıç ve silahtan ziyade ilim ve münazara olmuştur. Yenilenme algısını mücadele biçiminin merkezine oturtmayı kendisine öncelikli misyon olarak belirleyen Gulam Ahmed bu hususta İslam'ın Hıristiyan ve Hint dinlerinden geri kaldığını bu sebeple tecdid faaliyetlerinin ivedi şekilde yapılması gerektiğini dile getirmiştir.²⁰¹

Yaşadığı ve öğretilerini yaymayı hedeflediği çevreden oldukça farklı bir yenilik faaliyetleri içerisinde olmayı amaçlayan Gulam Ahmed, İslam'ı daha modern, çağa hitap eden ve siyasi ayağı olan bir konumda tutmaya çalışmıştır. Bunu yaparken eğitim konusuna ayrı bir parantez açan ve önemini neredeyse her yazısında dile getiren Gulam, takipçilerini daima eğitim hususunda teşvik etmiştir.²⁰²

Kadıyânîliğin eskatolojik inancında mehdi rolünün mücadele şeklini daha iyi anlamak adına Mirza Gulam Ahmed'in cihad kavramına yüklediği manayı incelemenin yerinde olacağı kanaatindeyiz. Nitekim uğraşını cihad adı altında ifa ettiğini dile getiren Gulam Ahmed'e göre cihad, kılıç veya silah ile savaşmaktan çok ahlaki ve manevi anlamları içerisinde barındırmaktadır. Cihadın aslında bu tanımla kullanılması gerektiğini tevile başvurarak²⁰³ ispatlamaya çalışan Gulam, savaşmanın yalnızca

²⁰⁰ Gökalp, Yusuf, *Şiî Gelenekte Alternatif Bir İktidar Mücadelesi Erken Dönem Zeydilik*, Araştırma Yayınları, Ankara 2014, s. 113.

²⁰¹ Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedî Algılarıdaki Farklılaşması*, s. 136.

²⁰² Mahmud, *Ahmediyet'e Davet*, s. 366.

²⁰³ Mirza Gulam Ahmed her ne kadar cihad kavramını çeşitli şekillerde tevil etmeye gayret etse de müntesipleri Kur'an'daki bazı cihad ayetlerini tevil etmeden açıklayamamıştır. Özellikle Nisa 90'da geçen “onları öldürün” söylemini ifade ederken, bu söylemin fiziki manada katletme anlamına

İslam'ın ilk dönemlerinde olduğunu, o zaman dilimini kapsadığını ve geçerliliğinin yalnızca o dönemle sınırlı olduğunu söylemiştir. Değişen zaman ve ihtiyaçların cihad kavramını da değiştirdiğini ve yenilmesini gerektiğini düşünen Gulam, mücadelenin anlatarak, tartışarak ve yazarak olması gerektiğini savunmuştur.²⁰⁴ Rakipleri ile fikri tartışma ve münazaralarda bulunan Gulam Ahmed bu tür faaliyetleri “Kutsal Savaş” olarak adlandırırken sonucunda aldığı galibiyetleri ise “Büyük Zafer” olarak isimlendirmiştir. Hatta büyük zaferler kazanıp karşı tarafı bozguna uğrattığı için kendisine “Gazi” unvanı vermiştir.²⁰⁵ Zira bu hususta kendisini Hz. Ali ile ilişkilendiren Gulam Ahmed, kendi kalemını ise Hz. Ali'nin kılıcı olan Zülfıkar ile ilintilemiş ve bundan dolayı kendisinin “Kaleminin Sultanı” olduğunu iddia etmiştir.²⁰⁶

1.4.5. Beklenen Kurtarıcının Evrenselliği

Eski veya yeni, ilâhi veya gayrı ilâhi pek çok din, kültür, mezhep ve tarikatın inanç esasları içerisinde yer aldığı bilinen mesih/mehdi inancı genel manada kurtarılmayı bekleyen toplumların önem verdiği bir ilke olmuştur. Gelmesi ümit edilen kişinin teşrifi konusunda ittifak halinde olan söz konusu oluşumlarda kurtarıcı figürünün misyon çerçevesi farklılık arz etmektedir. Kimi gruplarda gelecek olan mesih veya mehdinin kurtarma görevini tüm insanlık için yapacağı inancı yaygın iken kimi topluluklarda ise bu sorumluluk yalnızca kendi inançlarına mensup kişilerin tekeline bırakılmıştır ve kurtuluş yalnızca kendilerinden olana hak olarak görülmüştür.

Yahudi teolojisinde İsrailoğullarını kurtuluşa erdirecek kişi olan mesihın bedenikral soyuna dayalı bir insan figüründe tanımlanırken ruhunun Tanrı Yahve'ye ait olması, mesih inancı bağlamında Yahudileri Hristiyanlardan ayıran temel özelliklerden biri olagelmıştır. Zira Hristiyanlıkta yeryüzüne inzal edip insanlığı kurtaracak olan, Tanrı'nın bedeni ve ruhu ile kendisi iken Yahudilikte ikili ayrıma gidilmiş, yapılan fiillerin Tanrı'ya ait olduğunu yalnızca bu eylemlerin mesihın elinde gerçekleşeceğine

gelebileceği gibi aynı zamanda onlarla bütün irtibatın kesilmesi manasına da geldiğini ve böylelikle ayetin anlamının savaş vaktinde onlardan kesinlikle yardım istemeyin şeklinde anlaşılması gerektiğine dair bir tevilde bulunarak yorumlamışlardır. Bkz. Şems, Kur'an-ı Kerim, s. 149.

²⁰⁴ Fırlalı, *Kadiyanilik*, s. 199-202.

²⁰⁵ Bu türden tartışmalar ve sonucunda söylediği kavramlar için Hristiyan misyonerler ile 20 Mayıs-5 Haziran 1893 tarihleri arasında yaptığı münazaraları örnek göstermek mümkündür. Bkz. Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Kadiyânilerin Telakkisi*, s. 61.

²⁰⁶ Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedî Algılardaki Farklılaşması*, s. 222.

inanılmış ve kurtuluş sadece İsrailoğullarına bahşedilmiştir. Zira geçmişe bakıldığında İsrailoğullarını türlü felaket ve sıkıntıdan kurtaran hep Tanrı'nın kendisi olmuştur.²⁰⁷ Örneğin denizi ikiye ayırıp Firavun ordularından kurtulmalarını sağlayan ve düşmanlarını denizde helak eden, çölde kırk yıl boyunca onları yedirip içiren ve sonrasında Kudüs'e gelerek kutsal kabul edilen mabedi yeniden inşa etmelerini mümkün kılan Tanrı'nın bizatihi kendi fiilleri olarak görülmüştür.²⁰⁸

Hristiyanlardaki mesih ile Tanrı anlayışı iç içe girmiş, birbirleriyle ilişkili olagelmıştır. Zira Hristiyanlar için İsa hem ilah hem de Mesih hüviyetindedir. İlk zamanlarda Yahudilikten etkilendiği düşünülen ve dinin temel asılları içerisinde yer alan mesih inancı zamanla değişkenlik göstermiş ve Yahudi mesih inancından bariz farklarla ayrılmıştır. Yahudilere göre beklenen kurtarıcının Davud soyundan olması, yalnızca İsrailoğullarına has bir kurtuluşun vaad edilmesi, gelmesi ümit edilen şahsın bir insan olması ve bu gelişin tek seferde olacağı fikirleri bu duruma örnek gösterilebilir.²⁰⁹ Kısacası Yeni Ahit'te aktarılan mesih, Yahudilerin gelmesini ümit ettiği milli karakterli bir kurtarıcı değil Tanrı'nın egemenliğini yeryüzüne getirecek olan evrensel karakterli bir mesihdir.²¹⁰

Hristiyan teolojisinde yer alan mesihin Yahudilerde ki gibi milli karakterli olmayıp evrensel olduğu Yeni Ahit'te şu sözlerle dile getirilerek Hz. İsa'nın mesihliğinin evrensel olduğunu kısacası kurtuluşun tüm insanlığı kapsadığını kanıtlar niteliktedir. "Fakat Tanrı'nın belirlediği doğruluk, kanunda ve Peygamberin yazılarında gösterildiği şekilde, şimdi kanundan bağımsız olarak ortaya çıkmıştır. Evet, Tanrı'nın belirlediği ve İsa Mesih'e iman yoluyla elde edilen bu doğruluk, iman eden herkese açıktır, hiçbir ayırım yoktur."²¹¹

Köken itibarıyla İslam ortak paydasında buluşan Ehl-i Sünnet ve Şia hem itikâdî hem de ameli hususlarda birbirinden oldukça farklı görüşler benimsemiştir. Bunların başında gelen hususlardan bir tanesi de hiç şüphe yok ki mehdi inancıdır. Zira Ehl-i Sünnet adına bir kurtarıcının gelmesi ve ona iman edilmesi mezhepten mezhebe,

²⁰⁷ Adıbelli, Ramazan, "İsa'nın "Maşiah"a Dönüşümü: Mesihî Yahudilikte Mesihlik Fenomeni", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 2, ss. 242-270, s. 247, Kayseri 2016.

²⁰⁸ Adıbelli, "İsa'nın "Maşiah"a Dönüşümü: Mesihî Yahudilikte Mesihlik Fenomeni", s. 248.

²⁰⁹ Aydın, "Hristiyanlık", s. 347; Waardenburg, "Mesih", s. 307.

²¹⁰ Waardenburg, "Mesih", s. 307.

²¹¹ Romalılara Mektup 3:21-22; Taşdemir, *Yahudilikteki Mesih İnancı İle Ehl-i Sünnetteki Mehdi İnancının Karşılaştırılması*, s. 87.

toplumdan topluma, alimden alime ve kişiden kişiye değişmiştir. Bundan dolayıdır ki Ehl-i Sünnetin genel paradigmaları içerisinde kendine inanılması zorunlu ilkeler kapsamında yer bulamamıştır.²¹² Lakin Şia için bunu söylemek oldukça güçtür. Nitekim başta Şiîliğin İmamiyye kolu olmak üzere neredeyse tüm kolları mehdi inanişını amentüsel bağlamda inanılması elzem esaslar arasında değerlendirmiştir.²¹³ Bunca farklılığa rağmen her iki mezhep de mehdinin evrenselliği ve kurtuluşa erdireceği kişiler bakımından aynı görüşü benimsemektedir. Her ne kadar mahiyet açısından bariz farklar bulunsa da mehdi inanişını benimseyen Ehl-i Sünnet âlimleri de Şiî düşünürler de gelmesi beklenen mehdinin bütün insanlığa yönelik olduğunu vurgulamışlardır.

Şiîlere göre mehdi hali hazırda şu anda vardır ve hayattadır. İnsanların arasında yaşayan mehdi insanları görmekte, acı ve ıstıraplarını hissetmektedir. Yeryüzünde yaşayan her canlı da mehdiiyi görebilir lakin bu gördükleri kişinin kim olduğundan habersizdirler.²¹⁴ Ayrıca Şiîler mehdilik inancının bir hayal ürünü olmadığını, insanların günlük yaşamlarında var olduğunu ve yeryüzünde yaşayan her insanın geleceğini etkilediğini söylemişlerdir. Şiîler bu söylemlerini; mehdinin ilâhi ve vahiy kaynaklı olmasına, Hz. Muhammed'in müjdelemiş olmasına, hadis ve sünnette yer aldığına ve aklın bu inanca aykırı olmadığına yönelik iddialarla temellendirmişlerdir.²¹⁵ Şiîler gelmesi beklenen mehdiiyi belirli bir bölgeye, topluma veya düşünceye bağlı değil aksine bütün insanlığı kurtuluşa erdirecek olan evrensel ve ilâhi bir fikir olarak görmüşlerdir. Zulüm ile yaşayan, haksızlık ve adaletsizliğe uğrayan insanlara ümit kaynağı olması bakımından önem arz eden mehdilik kurumugeçmiş yapılandırmak için değil geleceği tesis etmek amacıyla bulunmaktadır. Bu sebeple mehdi inanişına inanan tüm insanların belli başlı sorumluluk ve görevleri bulunmaktadır. Mehdinin gelmesini beklemekten ziyade zuhur etmesi için çaba harcanması gerektiğine inanan Şiîlere göre

²¹² Taşdemir, *Yahudilikteki Mesih İnancı İle Ehl-i Sünnetteki Mehdi İnancının Karşılaştırılması*, s. 87.

²¹³ Geniş bilgi için bkz. Taşdemir, *Yahudilikteki Mesih İnancı İle Ehl-i Sünnetteki Mehdi İnancının Karşılaştırılması*, s. 125.

²¹⁴ Hamenei, Ali, *İmam Mehdi ve Zuhur*, çev. İsmail Bendiderya, İstanbul, Tesnim Yayıncılık, 2015, s. 30.

²¹⁵ Muhammed Rıza Muzaffer, *Şia İnançları*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Avrupa Ehl-i Beyt Camileri, 1994, s. 77-80.

kurtuluş isteyen tüm insanlar bu misyonlarını yerine getirmeli ve birlik beraberlik içinde düşmanlara karşı kurumlaşmalıdır.²¹⁶

Kadıyan Ahmedîleri Mirza Gulam Ahmed'i yalnızca mehdi ve müceddid değil aynı zamanda nebi olarak da değerlendirmiştir. Lahor Ahmedîleri ise nübüvvet konusunda aşırıya kaçmak istememiş ve Mirza Gulam Ahmed'e sadece mehdi ve müceddid misyonu yüklemiştir. Bu bağlamda özellikle Kadıyan kolunun savunmuş olduğu bu tutum Gulam Ahmed'i tek bir dinin kurtarıcısı olarak görmeyi reddetmektedir. Onlara göre Gulam Ahmed, birden fazla dinin beklemiş olduğu kurtarıcı olarak ortaya çıkmıştır. Zira o kendisini ne Müslümanların beklediği mehdi ne Hristiyanların beklediği mesih ne de Hinduların beklediği Avatar olarak tanımlamaktadır. Ahmedîlere göre o bütün insanlığa rahmet olarak gönderilmiş, Allah tarafından vadedilmiş ve seçilmiş yegâne kişidir. Dinlerin benimsemiş olduğu ve kurtarıcılara verdiği isimler ise tek bir şahsı yani Mirza Gulam Ahmed'i tanımlamaktadır.²¹⁷ Kısacası Ahmedîlerin savunmuş olduğu ve inanç esası olarak zikrettiği bu düşünce, Mirza Gulam Ahmed'in kurtarıcılık misyonunu evrensel boyuta taşıdıklarına kanıt olarak gösterilebilir.

1.4.6. Kurtarıcı Fikri Bağlamında Haberi Kaynakların Algılanma Biçimi

İbrahimi dinlerin ilki olan Yahudilik ve akabinde cereyan eden Hristiyanlıkta kurtarıcı olarak mesih ismi müşterek kullanılmıştır. Birçok konuda ortak kanaatler taşıyan bu iki dinde beklenen kurtarıcıya aynı kavramın kullanılması, Hristiyanlığın Yahudilik ile ortak bir geçmişe sahip olmasından kaynaklı olabilir. Nitekim Hristiyanlık tarih boyunca pek çok düşünür tarafından Yahudi kutsal kitaplarının ve tarihinin devamı olarak nitelenmiştir. Her iki dinin de kutsal kabul ettiği kitaplarının adı da bu duruma örnek teşkil etmektedir zira Yahudiler kitapları için "Eski Ahit" kavramını kullanırken Hristiyanlar kutsal literatürünün tepesine "Yeni Ahit" ismini oturtmuştur. Genel manada aynı minval üzere fikirler benimseyen ve bazı konularda

²¹⁶ Behbehani, Abdulkerim, *Ehl-i Beyt Mektebinde Mehdilik İnancı*, çev. İsmail Bendiderya, Tesnim Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 100-101.

²¹⁷ Ayrıca Beşiruddin Ahmed babasının Zerdüştilerin beklediği Maşiodarbahmi olduğunu da belirtmiştir. Bkz. Ahmed, *Ahmediyet'e Davet*, s. 76.

birbirinin devamı niteliği taşıyan söz konusu iki dinde mesih inancı, Hristiyanlıkta bazı değişimlere maruz kalarak devam edegelmiştir.²¹⁸

Yahudilerin kutsaliyet atfettikleri Levililer adlı eserde mesih kelimesi “maşiah” sözcüğü ile karşılanmış ve “yağla kutsanmış kâhinler” biçiminde kullanılmıştır. Yahudiliğin henüz ilk zamanlarında bu sözcük kâhinler, peygamberler ve krallar için kullanılırken daha sonraları Kral Davut’a unvan olarak verilmiş ve onun soyundan gelecek şahıs için özel olarak seçilen şeklinde kullanılmaya devam etmiştir.²¹⁹ Kadim doğu dinlerinde kutsal kabul edilen kral Yahudiler için de önemli bir statü olagelmış ve kutsal eserlerinde mesih kelimesi kral anlamında kullanılmıştır. Kralın Tanrı’nın ruhu ile kaplanması ve onun temsilcisi olarak misyonunu yerine getirmesi amacıyla kutsal yağ ile yağlanması Yahudi dininin önemli ritüelleri arasında yer almaktadır. Bu sebeple Yahudi bilginleri mesih inancının Tanah’ta bu şekilde geçtiğini ifade etmişlerdir.²²⁰ Yine bu âlimler mesih ile ilgili detaylı malumatların İşaya’da bulunduğunu ayrıca Talmud ve Midraş gibi kaynaklarda da mesihî rivayetlerin yer aldığını ifade etmişlerdir.²²¹

Hristiyan dini içerisinde önemli bir yer teşkil eden mesih ve kurtuluş inancı diğer pek çok akâid konularında olduğu gibi incillere ve söz konusu dinde otorite kabul edilen şahısların mektuplarına dayanmaktadır. Nitekim kanonik olarak kabul edilen dört İncil’in tamamı mesihin görevi ve hüviyeti hakkında Pavlus’un mektuplarında bahsettiği vasıflara yer vermiştir. İncillere göre mesih, Davut soyundan,²²² Beytlehem şehrinde doğmuş,²²³ sekiz günlükken sünnet edilmiş ve Tanrı’ya adanmıştır.²²⁴ Hem çocukluğunda²²⁵ hem de yetişkinlik²²⁶ döneminde pek çok mucizeler göstermiş ve tüm

²¹⁸ Olgun, Hakan, v.dğr., *Nüzul-i İsa ve Mehdilik*, Fecr Yayınları, Ankara 2019, s. 19.

²¹⁹ Besalel, Yusuf, “Mesianizm”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, C. 2, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul 2001, s. 398.

²²⁰ Adam, Baki, “Yahudilik”, *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. Baki Adam, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, s. 95.

²²¹ Sarıkcıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvuru*, s. 13.

²²² Matta 1:1-17.

²²³ Matta 2:1,2.

²²⁴ Luka 2:21.

²²⁵ Luka:41-47.

²²⁶ Matta 4:24.

insanlığın günahları için çarmıha gerilerek ölmüştür. Üç günün sonunda Tanrı indine yükselmiş²²⁷ olan mesih, hem Tanrı'nın öz oğlu²²⁸ hem de cisimleşmiş bir Tanrı'dır.²²⁹

İnsan etkisi ile günümüze kadar varlığını koruyan İncillerin yanı sıra Hz. İsa'nın vefatından sonra oluşan otorite boşluğundan faydalanmasını bilen şahısların rivayetleri mesih konusunda tek bir yargıda bulunmamıştır. Vahiy kitabına göre mesihin gelişi başlamış²³⁰ iken Petrus'un Mektubunda mesihin teşrifi sadece Tanrı'nın bileceği bir günde gerçekleşecektir.²³¹ Ayrıca bu konuyla ilgili Pavlus, mesihin geliş zamanıyla ilgili herhangi bir açıklamada yapmamış yalnızca kendisinin ve hitap ettiği topluluğun hayatta olacağı bir zaman diliminde ortaya çıkacağını söylemiştir.²³² Bu çerçevede benzer örneklerden de anlaşılacağı üzere konu hakkında bazı tutarsızlıkların bulunduğunu söylemek gerekir.

Hz. Ali dönemi ve sonrasında yaşanan çok sayıda siyasi ve içtimaî hadiselerin etkisiyle²³³ H. 2. asırdan itibaren tarih sahnesine çıkan Şia²³⁴, söz konusu haberi kaynakları yorumlama cihetine gitmiş ve mehdi bahsi ile dolaylı yünden ilişkilendirilen ayet, çok sayıda rivayet ve olay Şiîlerce meşrulaştırma aracı olarak görülmüştür.²³⁵

Şia, imametın nass ve tayin yoluyla Hz. Peygamber'den Hz. Ali'ye geçtiğini daha sonrasında ise başta Hz. Ali'nin çocukları ve torunlarından oluşan on iki şahsın bu nasslardan ve tayinlerden nasibini alarak imam statüsünde yer aldığını benimsemiştir. Son imam olarak listede on ikinci sırada bulunan İmam Mehdî el-Muntazar'da babasının vefatının ardından ölüm korkusu sebebiyle gizlenmiş ve ortaya çıkacağı günü beklemektedir. Zira Şiîlere göre o halihazırda insanlar içerisinde yaşamakta ve günü geldiğinde ortaya çıkmayı beklemektedir. Şiîler imametle iç içe olan mehdi inancının

²²⁷ Luka 24:7, 46, 47.

²²⁸ Yuhanna 10:36, 1:18; Luka 10:22.

²²⁹ Yuhanna 1:1,14; 20:28.

²³⁰ Vahiy 1:7.

²³¹ 2. Petrus 3:10-12.

²³² 1. Korintliler 7:29-31; Kaya, *Hristiyanlıkta ve İslam'da Son Dönem Mesih ve Mehdi Hareketlerinin Karşılaştırılması*, s. 19.

²³³ Geniş bilgi için bkz. Fığlalı, Ethem Ruhi, "Cemel Vak'ası", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 7, ss. 320-321, İstanbul 1993; Yiğit, İsmail, "Sıffin Savaşı", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 37, ss. 107-108, İstanbul 2009; Yıldırım, Mustafa, "Tahkîm", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 39, ss. 411-413, İstanbul 2010.

²³⁴ Onat, *Emevîler Devri Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiîliği*, s. 142.

²³⁵ Onat, "Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur'an'ın Rolü", s. 433.

temellerini başta ayetlere ve hadislerle akabinde ise tarihi olaylara dayandırarak ispatlamaya çalışmışlardır. Örneğin “Bugün size dininizi bütünledim, üzerinize olan nimetimi tamamladım, din olarak sizin için İslâmiyet’i beğendim.”²³⁶ Ayetini Şia, Hz. Ali’nin imametinin ilanından sonra geldiğini savunmuş ve dinin tamamlayıcısını Ali ve akabinde gelen imamlarla sağlanacağını benimsemiştir. “Sizin dostunuz ancak Allah, O’nun peygamberi ve namaz kılan, zekât veren ve rükû eden müminlerdir.”²³⁷ Ayetinde kastedilen “müminler” Şia’ya göre Ali taraftarlarını konu edinmektedir.²³⁸

Ayetlerin yanı sıra İslam dininde kaynakasal açıdan Kur’an’ın hemen ardından gelen önemli bir diğer kaynak şüphesiz hadislerdir. Şiîlerce her ne kadar mütevatir olarak kabul edilen ve Hz. Ali’nin imameti için dile getirilen hadislerin hepsi mütevatirlik derecesinden uzaktır. Zira Hz. Peygamber, yalnızca Ali b. Ebî Talib ile ilgili değil Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Osman için de pek çok övücü sözler serdetmiştir. Bu doğrultuda düşüncecek olursak Hz. Ebu Bekir’in halifeliğini de Hz. Peygamber’in rivayetleri ile irtibatlandırmak mümkün olacaktır.

“Harun’un Musa’ya göre durumu ne ise, senin de bana göre durumun odur.”

“Ali’den daha cesur genç yoktur.”

“Ben Ali’denim, Ali de benden.”

“Ali nereye giderse gitsin, hakikat da onunla birlikte gider.” Hadisleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir.²³⁹

Zikrettiğimiz bu hadislerin yanında İslam literatüründe Sakaleyn Hadisi²⁴⁰ ve Sefine Hadisi olarak bilinen rivayetler de Şiî inancın haberî kaynak değeri taşıyan bir başka temellendirmesidir. Tarihi olaylardan ise yine İslam tarihinde meşhur olarak bilinen Gadir-i Hum Olayı ve Kırtas Hadisesi Şiîliğin temel argümanlarını ortaya koyan bir başka deliller olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴¹

²³⁶ Mâide 5/3.

²³⁷ Mâide 5/55.

²³⁸ Şia’nın meşrulaşma çabası amacıyla teville tabi tuttuğu ayetlerin daha fazlası için bkz. Onat, Hasan, v.dğr., “Şiîlik”, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu, Grafiker Yayınları, s. 167-168.

²³⁹ Onat, “Şiîlik”, s. 170.

²⁴⁰ “Size iki ağır emanet bırakıyorum, onlara sımsıkı sarıldıkça, hiçbir zaman sapıtmazsınız. Bunlar; Allah’ın Kitâb’ı ve Ehl-i Beytimdir.” Tirmizî, Mekânı, 31; Müsned, 3:14,17,26.

²⁴¹ Geniş bilgi için bkz. Fırlıklı, Ethem Ruhi, “Gadir-i Hum”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 13, s. 279, ss. 279-280, İstanbul 1996.

Onat, haberî kaynaklardan hadislerle ilgili kanaatimizce manidar olan şu sözleri söylemiştir: “Rivayetlerin olaylarla irtibatı göz önüne alınmazsa, herkes her türlü fikri delillendirecek bir hadis bulabilir. Bu sebepten hadisleri herhangi bir konuda delil olarak kullanmadan önce, onların sahih olup olmadığına, eğer sahihse hangi şartlarda söylendiğine bakmakta fayda vardır.”²⁴²

Kadıyânîlik içerisinde ise mehdi/mesih inancı, kurucu olan Gulam Ahmed ve hareketin diğer önde gelen şahısları tarafından yorumlanmıştır. Kadıyânîler Hz. İsa’nın gelmesi beklenen mesih olmadığını iddia etmiş ve onun herkes gibi normal bir ölümle öldüğünü, göğe yükselmediğini ve tekrardan dünyaya gelmeyeceğini savunmuştur.²⁴³ Kadıyânîler bu husus ile ilgili Kur'an'dan şu delilleri getirerek Hz. İsa’nın mesih kimliğini çürütmeye çalışmıştır: “Meryem oğlu Mesih sadece bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler geldi geçti. Onun annesi de dosdoğru bir kadındır. İkisi de yemek yerlerdi.”²⁴⁴, “Muhammed ancak (ölümlü) bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler gelip geçmiştir.”²⁴⁵ Son ayette zikredilen ‘halet’ kelimesinin ‘geçti’ anlamına geldiğini düşünen Gulam Ahmed, Hz. İsa’dan önce gelen tüm peygamberlerin öldüğü, ayetten de anlaşılacağı üzere Hz. Muhammed’den önce gelen Hz. İsa’nın da hayata gözlerini yumduğunu söylemiştir. Zira ona göre Hz. İsa ölmemiş olsaydı veya göğe yükselseydi bu ayette Allah onu ayrı zikretmeliydi.²⁴⁶

Hz. İsa’nın her şeyi koruyup gözetken, her şeye gücü yeten yüce Allah’ın yanında bulunmasının Allah’ın tevhidinde zarar vereceğini düşünen Gulam Ahmed’e göre Hristiyanlar üstüne üstelik Hz. İsa’yı Allah’ın oğlu olarak nitelemiştir. Bu duruma herkes razı gelse Hz. İsa’nın rıza göstermeyeceğini düşünen Gulam, “Mesih de Allah’a yakın melekler de Allah’a kul olmaktan asla çekinmezler.”²⁴⁷ ayetini delil olarak göstermiştir. Zikredilen bu ayetlerle Hz. İsa’nın insan oluşunu, mesih olmayışını zira mesihin tekrar dünyaya gelme gibi bir misyona sahipliği ve bu bağlamda Hz. İsa’nın kesin bir ölümle öldüğü ve tekrar dirilemeyeceği Gulam Ahmed ve Kadıyânîler

²⁴² Onat, “Şiîlik”, s. 170.

²⁴³ Ahmed, *Vasiyet*, s. 19-20; Ahmed, Mirza Tahir, *Dinin Yeniden Canlanması*, çev. M. Celal Şems, İstanbul 1988, s. 6.

²⁴⁴ Maide 5/75.

²⁴⁵ Ali İmran 3/144.

²⁴⁶ Ali, Mirza Muhammed, *The Ahmadiyyah Movement (Tahrik-i Ahmadiyyat)*, çev. S. Muhammad Tufail, Islam International Publications, Lahor 1918, s. 63.

²⁴⁷ Nisa 4/172.

tarafından iddia edilmiştir.²⁴⁸ Ayrıca Hz. İsa'nın çarmıha gerildikten sonra yani çarmıh musibetinden Allah tarafından kurtarılmanın akabinde Hindistan'nın Keşmir şehrine geldiğini de ayetlerle delillendirmeye çalışmışlardır: “Meryem oğlu İsa'yı ve annesini büyük bir mucize kıldık ve her ikisini de oturmaya elverişli, akarsulu, yüksek bir yere yerleştirdik.”²⁴⁹ ayetinde geçen ‘elverişli, akarsulu yüksek yer’ Gulam Ahmed ve Kadıyânîlere göre Keşmir'dir. Ayette belirtilen ‘aveyna’ kelimesi ise bir kişiyi sıkıntıdan ya da eziyetten kurtarıp daha sonra ona sığınacak bir yer vermek anlamına geldiğini söyleyen Gulam Ahmed, söz konusu hadiseyi çarmıh olayı ile ilişkilendirmiştir.²⁵⁰

Kadıyânîlik bahse konu olan mehdilik meselesi ile ilgili yalnızca İslam'ın haberî kaynaklarını değil haklılıklarını kanıtlama adına bazen Hristiyanların bazen de Yahudilerin kaynaklarını da yorumlama cihetine gitmiştir. Zira onların kendi eserleri incelendiğinde, fikirlerini muhaliflerinin argümanlarını kullanak ve tevil etmek suretiyle savunmayı yaygın bir yöntem olarak kullandıkları anlaşılmaktadır.²⁵¹ Bu sebeple Gulam Ahmed Kitab-ı Mukaddes'te geçen bir ifadeyi yorumlayarak çarmıhta ölen kişinin Hz. İsa olmadığını dile getirmiştir. Nitekim Hristiyan dininin bugünkü hale gelmesinde önemli paya sahip olan Pavlus'un Hristiyan Galatyalılara yazmış olduğu ve söz konusu dinin müntesiplerince kutsallık atfedilen mektupta şu ifade yer almaktadır: “Ölüm cezasını gerektiren bir suçu olan suçlu öldürülmesi için bir tahta parçasına asıldığı zaman cesedi gece boyunca o tahtada asılı kalmasın. Çünkü asılarak çarmıhta öldürülen, Tanrı tarafından lanetlenmiştir.”²⁵² Herhangi bir peygambere Allah'ın şeytana vermiş olduğu isimlerden birini tevdi etmesi Allah'ın şanına yakışmayacağından dolayı çarmıhta ölen ve mesih sıfatıyla vasıflanan kişinin Hz. İsa olmadığını belirtmiştir.²⁵³

Mirza Gulam Ahmed, uygun sosyal ve siyasal ortam oluşuktan sonra yapmış olduğu açıklama ve delillendirmelerin akabinde muhtelif vakitlerde kendisinin Vadedilen Mesih olduğunu iddia etmiştir. *Nuh'un Gemisi* isimli eserinde “Üzerime vahiy indiren, benim için kuvvetli mucizler gösteren, bu çağda beni Vadedilen Mesih

²⁴⁸ Ahmed, *Ahmediyet'e Davet*, s. 21-22.

²⁴⁹ Mü'minin 23/50.

²⁵⁰ Ahmed, *Nuh'un Gemisi*, s. 29.

²⁵¹ Bkz. Han, Abdulgaffar v.dğr., *Maneviyat Dergisi*, S. 2, 3, 4, 6, 7, 9, 12, 13, 15, 17, 18, 21, 23.

²⁵² Galatyalılar 2:13; Gürkan, *Yahudilik*, s. 286.

²⁵³ Ahmed, *İsa Mesih Hindistan'da*, s. 22.

olarak gönderen Allah bütün dünya âleminin Rabbi'dir."²⁵⁴ sözlerini söylemiştir. "Bizi doğru yola ilet"²⁵⁵ ayetinden yola çıkarak Allah'ın salih kullara ve peygamberlere birtakım nimetler bahsettiğini buna müteakip Vadedilen Mesihlik nimeti de kendisine verdiğini dile getiren Gulam Ahmed bu yolla Hz. İsa'ya benzerliğini şu sözlerle iddia etmiştir.

"Meryem oğlu İsa'nın, Musa'dan sonra on dördüncü asırda zuhur ettiği gibi Vadedilen Mesih, zaman bakımından Hz. Muhammed'den on dört asır sonra zuhur etmiştir. Meryem oğlu İsa zuhrettiği zaman Yahudiler ne durumda ise Müslümanlar da aynı durumda gözükmetedir. İşte o Vadedilen Mesih benim."²⁵⁶

"Meryem oğlu İsa'nın İsrail ümmeti için 'Hatemü'l-Hulefâ' olduğu gibi bende ruhaniyet bakımından Müslümanların 'Hatemü'l-Hulefa'sıyım. Musa'nın ümmetinde Meryem oğlu, Vadedilen Mesih idi. Hz. Muhammed'in ümmetinde de ben Vadedilen Mesihim."²⁵⁷

Başta Mirza Gulam Ahmed olmak üzere Kadıyânîler söz konusu haberî kaynakları derinlemesine incelemiş ve savunmuş oldukları itikâdî görüşlere delil getirmek için kullanmışlardır. Geçmişten bu yana hem Gulam Ahmed'e isnad edilen hem de kendisinden sonra gelen seleflerine nispet edilen pek çok Ahmedî eserde bu ve buna benzer pek çok örnek bulunmaktadır.²⁵⁸

1.4.7. Beklenen Kurtarıcının Günümüzdeki Zat-Halef Durumu

Kurtarıcı inancının bir diğer yansıması halef anlayışı olup, söz konusu şahsın ölümle yüzleşmesi, kimi zaman kendisi kimi zaman kıvrak zekâ sahibi bir dindar kimi zaman ise dinin müntesipleri tarafından bir halef belirleme gayretleriyle neticelenmiştir.²⁵⁹ Çalışmamızın muhtevası açısından İbrahimi dinlerde ele aldığımız mesih/mehdi inancında görülmektedir ki gelmesi beklenen kurtarıcı bazı dinlerde bizatihi kendisi olarak teşrif ederken bazısında ise kendinden sonra, kendisi tekrar gelene kadar yerine halef bırakmıştır.

²⁵⁴ Ahmed, *Nuh'un Gemisi*, s. 32.

²⁵⁵ Fatiha 1/6.

²⁵⁶ Ahmed, *Nuh'un Gemisi*, s. 25.

²⁵⁷ Ahmed, *Nuh'un Gemisi*, s. 29.

²⁵⁸ Geniz bilgi için bkz. Ahmed, *Nuh'un Gemisi*; Mahmud, *Ahmedîyet'e Davet*, s. 163; Fırlıklı, *Kadiyanîlik*, s. 45.

²⁵⁹ Taşdemir, *Yahudilikteki Mesih İnancı İle Ehl-i Sünnetteki Mehdi İnancının Karşılaştırılması*, s. 127.

Yahudilikte Kral Davud'un soyuna dayanan ve toplum içerisinde sıkıntıların çoğaldığı bir zaman diliminde gelmesi beklenen mesih, İmmanuel isimli bir şahıs olarak literatürde kendine yer bulmuştur. Genel kabul ve Yahudi külliyatı incelendiğinde kendisinin bizzat gelip yalnızca İsrailoğullarını kurtaracağı fikri görülmektedir. Yerine herhangi bir selef bırakmadığı zat olarak bizzat kendisinin inzal olacağı fikri Yahudilikte kabul görmüştür. Refah, huzur, güç ve bolluk içerisinde geçen bir dönemin özlemi Yahudiler tarafından ırksal bir anlayışla İmmanuel adında bir kurtarıcı tarafından giderileceğine inanılmıştır. Tüm bunların yanında gelmesi beklenen kurtarıcının her ne kadar halefi Yahudilikte bulunmasa da ona yardım edecek karakterin varlığı da bilinmektedir. Bazı görüşlere göre Davud soyundan gelecek olan mesihten önce Yusuf oğlu bir mesih yeryüzünde zuhur edecek ve ortamı Davud soyundan gelen mesihe hazır hale getirecektir. Yahudi literatüründe kötü karakterli olarak bilinen Deccal²⁶⁰, Yusuf soyundan gelen yardımcıyı öldürecek ve İmmanuel'de onun intikamını alacaktır.²⁶¹

Hıristiyanlık her ne kadar kendinden önce kurumsallaşan ve kendisini de bazı noktalarda etkileyen Yahudilikten bazı konularda farklılaşsa da birçok konuda ortak kanıyı taşımaktadır. Her iki din arasında da mesih anlayışı bağlamında müşterek olan konulardan bir tanesi gelmesi beklenen mesih'in soyudur. Zira Yahudilikte de Hıristiyanlıkta da zuhur edeceğine inanılan mesih, Hz. Davud soyuna dayanmaktadır.²⁶² Eskatolojik inanç anlamında soyağacının en üstünde yer alan Hz. Davud'tan ayrılan ağacın dallarına bakıldığında kurtarıcı olan şahıs her iki dinde de farklılaşmaktadır. Özellikle Yahudilerde zuhur edeceğine inanılan şahsın bir insan olması Hıristiyanlarda ise bu kişinin Tanrı ile özdeşleştirilmesi en belirgin fark olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. İsa'nın ölmediğine ve günü geldiğinde tekrar ricat edeceğine, bu dünyadaki işinin

²⁶⁰ Yahudiler kötü karakterli olarak tarih sahnesine çıkacağını düşündükleri Deccal'i "Armilus" olarak isimlendirmişlerdir. Geniş bilgi için bkz. Bağır, Muhammed Ali, "Yahudi Eskatolojisinde Armilus", *Doğu Araştırmaları Dergisi*, S. 15, 2016.

²⁶¹ Meral, Yasin, *Mesih, Deccal ve Gog-Magog*, Ankara Okulu Yayınları, s. 133-135, Ankara 2019.

²⁶² Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, s. 386; Teber, Ömer Faruk v.dğr., "Mehdilik İnancı Temelinde Oluşan Geç Dönem Mezhepler", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. Mehmet Ali Büyükkara, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2018, s. 192.

henüz bitmediğine ve onun gerçekte ölmemiş, ölmüş gibi görüldüğüne inanan Hristiyanların eski ve yaygın olan Docetism²⁶³ inancına sahip olduğu söylenilebilir.²⁶⁴

Hristiyanlıkta bulunan eskatolojik inanç özelinde gelmesi beklenen mesih kendinden sonra halef bırakması Yahudilerinkinden farklı bir şekilde tezahür etmiştir. Hristiyanlıktaki mesih inancını geçmişten günümüze kadar kilise idare etmiş ve Tanrı kabul edilen İsa Mesih tüm yetkilerini vârisi saydığı kilise kurumuna devrederek zatının gelene kadar kiliseye itaat edilmesini vurgulamıştır. Kilise bu misyonu bakımından Yahudilikteki gibi hem Hz. İsa'nın nüzulüne kadar gelmesi beklenen mesih'in yardımcısı olmuş ve ortamı onun teşrifine kadar hazırlamakla görevlendirilmiş hem de Hz. İsa'nın geleceği güne kadar kurtuluşa erdirme görevini üstlenerek mesih'in halefi konumuna yerleşmiştir.²⁶⁵

Kur'an-ı Kerim, diğer kitap ehli dinlerinin anladığı gibi mesih kavramından bahsetmemekle²⁶⁶ birlikte mehdi konusunda da emâreler barındırmaz.²⁶⁷ Ayrıca Buhâri ve Müslim gibi muhaddislerin eserlerinde de mehdiden söz edilmez. Yine İslam düşünce tarihinde etkin olan ve belirli otorite sahibi bilginlerden Ebû Hanîfe, Eş'ârî ve Mâturîdî de mehdi inancından bahsetmez. Tüm bunlara rağmen diğer hadis kitaplarında kendine yer bulan ve birbirleriyle çelişik ve çatışık bir resim ortaya koyan bu konudaki

²⁶³ Docetism bir diğer adıyla Rec'at inancı Arapça'da "geri dönüş" demektir. Hristiyanlıktan kaynaklanan "Zahirî Ölüm" düşüncesinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle siyaset alanında taraftarlarınca beklenen ve arzu edilen başarı göstermemiş imam ve liderlerin aslında ölmedikleri, zahiren ölmüş göründükleri, kaybolarak insanların arasına gizlendikleri, zamanı gelince veya kıyamete yakın tekrar geri dönecekleri şeklinde formülize edilen bir inançtır. Hristiyanlarda Hz. İsa için görülen bu akide İslam dünyasında özellikle de aşırı Şii, Gulat çevrelerinde, başta Hz. Ali olmak üzere çeşitli grupların liderleri için söz konusu olmuştur. Geniş bilgi için bkz. <http://sosyolojisi.com/docetism-recat-inanci-nedir-ne-demektir-anlami/12939.html> (Erişim 07.10.2023).

²⁶⁴ Fırlı, "Mehdi ve Mesih Üzerine", s.182.

²⁶⁵ Şahin, Nadide, "Hristiyanlıkta ve İslam'da Kurtuluş Anlayışı", *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 29, ss. 477-498, s. 482, Erzincan 2018.

²⁶⁶ Fırlı, "Mehdi ve Mesih Üzerine", s. 163.

²⁶⁷ Her ne kadar Şia tevil yoluyla Kur'an-ı Kerim'de "mehdi" ile ilgili ayetler bulsa da bunlar yorum geleneğinin birer ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin onlara göre Enbiya 21/105, Hud 11/8, Şuara 26/4, Mearic 70/1, Kasas 28/5 ayetleri, sürekli mehdiden bahsediyormuşçasına tevil ve tefsir edilir. Bkz. Fırlı, Ethem Ruhi, "Mehdi ve Mesih Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 25, s. 201-201, ss. 179-214, Ankara 1981.

hadis rivayetlerinin varlığı, İslam dininde ve halk kültüründe mehdi inanişının canlı ve renkli bir şekilde yaşatılmasına sebebiyet vermiştir.²⁶⁸

Ehl-i Sünnet paradigması içerisinde mehdi inanişi her ne kadar inanılması zorunlu olan esaslar içerisinde kendine yer bulamasa da dini, İçtimai, siyasi ve kültürel kaynaklı kurtarıcı inancı yaygın olarak günümüze kadar gelmiştir. Ehl-i Sünnet'te de tıpkı Yahudi inancında olduğu gibi gelmesi beklenen mehdinin yardımcısı olarak bir şahıs belirlenmiş ve geleceğine inanılan mehdi'nin teşrifinden önce yeryüzünü hazırlama görevi kendine tevdi edilmiştir.

Şiî esasları içerisinde yer bulan imamet meselesi mehdilik inancının dış kabuğunu oluşturmaktadır. İmamet fikrinin devamı niteliğinde olan mehdi düşüncesi Şiîlilere göre; hâlihazırda gizlenmiş, yeryüzünün adalet ve iyilikten yoksun olduğu bir zamanda ortaya çıkacak olan, zuhur ettiğinde dünyadaki zulmü ortadan kaldıracağına inanılan bir liderin varlığına inanmak olarak tanımlanabilir.²⁶⁹

Şia, tarih boyunca çeşitli siyasi, kültürel ve sosyal hadiseler neticesinde pek çok fırkalara ayrılmıştır. Bu fırkalar kimi zaman ortak itikâdî ilkeleri benimsemiş olsa da çoğu kez içerik olarak ayrıştıkları görülmektedir. Örneğin: İsnâaşeriyye, mehdilik inancında halef-selef tutumunu benimseyerek gelmesi beklenen mehdilik makamının babadan oğula geçtiği tezini savunmuştur. İmamların tayin ve nass yoluyla belirlendiği inancına sahip olan İsnâaşeriyye, günümüzde gelmesini umut ettiği mehdi inanişini benimsemekle birlikte mehdi sıfatı ile herhangi bir selefinin olmadığını düşünmektedir. Bununla beraber yakın tarihte ortaya atılan ve her ne kadar mehdi ile eş değer olmasa da siyaseten ve dinen en az onun kadar kıymetli bir konumu bulunan Velâyet-i Fakîh²⁷⁰ uygulaması İsnâaşeriyye grubu için önem arz etmektedir.²⁷¹

Zeydîliğe göre ise mehdi nass ve tayin yolu ile belirlenemez. İsnâaşeriyye'nin mehdi inanişının aksine Zeydîler, mehdinin zulmü ortadan kaldırmak için kılıcıyla insanlar içerisinde çıkan ve toplulukları kendine uymaya davet eden kişi olarak tanımlamıştır. Buna istinaden Zeydîyye'nin benimsemiş olduğu mehdi inanişına göre ortaya çıkması beklenen mehdi kıyametten önceki bir vakitte zuhur etmeyecektir. O

²⁶⁸ Fığlalı, "Ethem Ruhi, Mehdi ve Mesih Üzerine", s. 201.

²⁶⁹ Coşkun, *Mehdilik Fenomeni*, s. 96.

²⁷⁰ Geniş bilgi için bkz. Üstün, İsmail Safa, "Velâyet-i Fakîh", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 43, ss. 19-22, İstanbul 2013.

²⁷¹ Fığlalı, Ethem Ruhi, "İsnâaşeriyye", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 23, ss. 142-147, İstanbul 2001.

insanlar arasından kılıcıyla doğrudan doğruya kendine davetle belirecektir.²⁷² Tek seferde ortaya çıkarak tüm kötülükleri bertaraf edecek olan mehdinin gizli olmaması ayrıca nass ve tayin yoluyla belirlenmemesi Zeydiliğin zuhur edeceğine inandığı mehdinin herhangi bir selef bırakmayacağını göstermektedir.²⁷³ Şia'nın bir diğer kolu olan İsmaili anlayışta ise mehdi olarak yedinci imam olan Muhammed b. İsmail'in geri dönüşünü beklenmektedir.²⁷⁴

Muhammed b. İsmail'in (ö. 179/795) babası Cafer es-Sadık'tan (ö. 148/765) sonra gelen gerçek imam ve mehdi olduğunu benimseyen İsmaililere göre Cafer es-Sadık hiçbir zaman oğlunun imamet hakkını ilga etmemiştir. İmametın büyük oğulda vücut bulacağı ilkesinden hareketle her ne kadar Muhammed b. İsmail babasından önce ölmüş olarak görünse de aslında ölmediği İsmaililerce kabul görmüştür. Zira onlara göre inançlarının bir gereği olan takiyye geleneği bu hususta Cafer tarafından uygulanmış ve oğlu İsmail'i Abbasi yönetiminin zulüm altındaki iktidarına karşı korumak için öldüğünü söylemiştir. Aslında ölmeyip gizlenen ve babasının beyanıyla kendinden sonra Müslümanların başına geçeceğine inanılan mehdi, İsmail'in zatıyla kâim olmuştur. Böylece İsmail'in halefi olarak Cafer es-Sadık bilinirken kendisi günümüzde gizlenmiş ve Müslümanların zor zamanında ortaya çıkacaktır. Ayrıca insanoğlunun başına geçip bütün yeryüzüne hâkim olmadan ölmeyecektir.²⁷⁵

Kadıyânîlik içerisinde ise kurucusunun mehdi sıfatına nispetle Vadedilen Mehdi olması ve yaşadığı çağa hapsolmaması sebebiyle kendisinin tekrar zuhur edeceğine inanılmıştır. Ölümlü olan insanoğlunun fikirleri ve düşünceleri nesillerce aktarılabilir.

²⁷² Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 257.

²⁷³ Doğan, İsa, "Zeydiyye Mezhebi", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İlmi Neşriyat, s. 587, İstanbul 1993; Taş, Yasin, *Zeydiyye'de İmamet Düşüncesi; Doğuşu ve Gelişmesi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2005, s. 53.

²⁷⁴ Tan, Muzaffer, "İsmaililik", *İslâm Mezhepleri El Kitabı*, ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu, bsk. 8, Grafikler Yayınları, Ankara 2019, s. 239-253; Tan, Muzaffer, Tarihsel Süreçte İsmaililik ve Yaşadığı Farklılaşmalar, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12:2, ss. 111-145, s. 144, Elazığ 2012.

²⁷⁵ Bağdadî, Ebû Mansûr Abdülkâhir, *Mezhepler Arasındaki Farklar (el-Fark Beyne'l-Fırak)*, çev. Ethem Ruhi Fırlalı, bsk. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018, s. 47; Eş'ârî, Ebu'l Hasan, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, çev. Ömer Aydın – Mehmet Dalkılıç, bsk. 1, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019, s. 56; Şehristânî, Ebu'l Feth, *el-Milel ve'n-Nihal*, çev. Mustafa Öz, Litera Yayınları, İstanbul 2008, s. 159-160; Kummi-Nevbahti, *Kitabu'l-Makalat ve'l-Firak-Firaku's-Şia*, s. 196.

Mirza Gulam Ahmed de oğulları kanalıyla kendisinin tekrar dünyaya geleceğini ve tesis ettiği dini sistemin doğruluğunun tartışılmaz nitelikte olduğunu aktarmaya çalışmıştır.²⁷⁶ Nitekim kendisinden sonra ortaya koyduğu davasının devamı için halefleri çalışmış ve Vadedilen Mesih olan Gulam Ahmed tekrar teşrif edinceye kadar insanoğluna halifelik etmekle kendilerini görevli kılmışlardır. Mirza Gulam Ahmed'in 26 Mayıs 1908 yılında Hindistan'ın Lahor kentinde vefatı üzerine 27 Mayıs 1908'de Gulam'ın da bıraktığı vasiyet üzere halifelik ve mehdilik koltuğuna en yakın dostu olan Hâkim Nureddin (ö. 1914) oturmuştur. Mirza Gulam Ahmed'in 1880'de kaleme aldığı *Berâhîn-i Ahmediyye* adlı eserinin tesiri altında kaldığını dile getiren Hâkim Nureddin, *Tasdik-i Berâhîni Ahmediyye* adıyla bir kitap yazmış ve Gulam ile ilk temasları böylelikle başlamıştır. Dönemin bazı bilginlerine göre Kadıyânîlik hareketinin geri planındaki beyni ve oluşumun fikir babası Hâkim'in ta kendisidir.²⁷⁷

Kadıyânîlikte mesih inancı ile halifelik makamı birbiri ile iç içe geçmiş iki olgunun bir bütünü halinde karşımıza çıkmaktadır. Nitekim hem halifeliği hem de mesihlik iddiasının devam etmesini sağlamak amaçlı başta bulunan bütün liderler arkasında vasiyet bırakmayı ihmal etmemiş ve yerine birini tayin etmeden hayata gözlerini yummamıştır. Müslümanlar üzerinde büyük etkisi bulunan bu iki olgunun belli bir zaman aralığına sıkışmasının istenmemesi ve bu durumun saltanata dönüşmesi ilerleyen çağlarda çocuklarına hem maddi hem de manevi anlamda bırakılan bir miras olarak algılanabilir.

1914 yılında vefat eden Hâkim, kendisinden sonra Mirza Gulam Ahmed'in ikinci karısından olan üçüncü çocuğu Mirza Beşîruddîn Mahmud Ahmed'i halife olarak tayin etmiştir.²⁷⁸ Kadıyânîlik için önemli işlere imza atan Beşîruddîn 51 yıl süren halefliği sonunda yerini 1965'te oğlu Mirza Nâsir Ahmed'e bırakmıştır. Halifeliğinin ardından özellikle dış ülkelere açılan Nâsir başta Afrika devletlerinde olmak üzere pek çok Avrupa kentlerinde hastaneler, okullar ve klinikler kurdurmuştur. Onunda ölümünün ardından Yaklaşık 10 yıl önce (19 Nisan 2003) vefat eden ve Nâsir'in oğlu olan Mirza Tahir Ahmed hareketin başına geçmiştir.²⁷⁹ Kadıyânîyye hareketi ile ilgili çok fazla çaba sarf etmediği bilinen Tahir Ahmed'i eleştirilerin odağı haline getirmiştir. Tahir Ahmed'ten hemen sonra hareketin başına geçen ve günümüzde hala Kadıyânîlerin

²⁷⁶ Ahmed, *Nuh'un Gemisi*, s. 20-25.

²⁷⁷ Fırlalı, *Kadıyanîlik*, s. 82.

²⁷⁸ Fırlalı, *Kadıyanîlik*, s. 101.

²⁷⁹ Fırlalı, *Kadıyanîlik*, s. 102.

lideri konumunda olan Mirza Masroor Ahmed halihazırda Kadiyânîlerin 5. Halifesi ve aynı zamanda Vadolunmuş Mehdi'nin halefi konumundadır.²⁸⁰

²⁸⁰<https://Kadiyâniye.org/> (Erişim 07.10.2023)

BÖLÜM II

MEHDİLİK ALGISİ PERSPEKTİFİNDE KADİYÂNÎLERİN GÜNCEL

FAALİYETLERİ

Kadiyânîlerin güncel literatürü incelendiğinde çalışmamızın odak noktasını oluşturan mehdi algısının sadece dini hayatı şekillendirmediği aynı zamanda siyasi ve sosyal hayatı da şekillendiren en güçlü motiflerden biri olduğu görülmektedir. Bu noktadan hareketle bu bölümde hem mesih ve mehdi olarak nitelenen Mirza Gulam Ahmed'in beyanatlarının hem de inananların zihin dünyasında güçlü bir formda bulunan “mehdi” inancının dini, siyasi ve sosyal hayatı nasıl şekillendirdiği ele alınacaktır.

2.1. Siyasi Faaliyetleri

2.1.1. Mevcut İktidara Bağlılıkları

Kadiyânîler, dünyanın neresinde olursa olsunlar ülkeyi yöneten iktidara itaat eder ve haksızlık karşısında bile susmayı tercih ederler. Bu tutumun dayanağı olarak Hz. Peygamber'in hayatını örnek veren cemaat, Onun 13 senelik Mekke hayatını ileri sürerek her türlü zulme uğradığını lakin bir kez olsun yönetime karşı isyan etmediğini delil getirmişlerdir. Bu davranışı hem farz hem sünnet olarak kabul eden Kadiyânîlere göre Nisa suresi 59. ayet²⁸¹ ve Hz. Peygamber'in hayatı bu hükümleri kanıtlar niteliktedir.²⁸²

Maneviyat Dergisi 4. sayısında bahsettiğimiz hususla ilgili somut bir örnek sunan Kadiyânîler, Pakistan'da yaşanan bir olayı aktarmaktadırlar. Şöyle ki; Pakistan'da Kadiyânîler, Kur'an okudukları, kelime-i şahadet getirdikleri ve Allah'ın adıyla birbirlerini selamladıkları için yönetim tarafından zulme uğramışlar ve bunlar yasaklanmıştır. Kadiyânîler için imanî bir konu olan bu fiiller mevcut iktidar tarafından

²⁸¹ “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ulü’l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığı düşerseniz –Allah’a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah’a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeli.”

²⁸² Han, Abdulgaffar v.dğr., “Müslüman Kadiyânîyye Cemaatini Tanıyalım”, *Maneviyat Dergisi*, S. 1, s. 15.

engellenmiş olsa da cemaat asla isyankâr bir tutum içerisinde olmamış ve kanunlara harfiyen uymaya devam etmiştir.²⁸³

Vadedilen Mesih ve Mehdi olarak tanımlanan Mirza Gulâm Ahmed Kadıyânî'nin “*Vasiyet*” adlı eserinden bir pasaj sunulan dergide bu konu ile ilgili kurucularının emirleri bulunmaktadır. Ona göre kullar çoğu kez zulüm ile muamele görmüş lakin her defasında Allah tarafından kurtuluşa erebilmiştir. Hz. Musa'nın Mısır ile Kenan yolunda vefat etmesi üzerine İsrailoğulları'nın 40 günlük mateme bürünüp ve perişan olması, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi ve havarileri darmadağın olup bir kısmının dinden irtidat etmesi buna örnektir. Gulâm Ahmed'e göre onu takip edenler böyle yanlışlara düşmemeli, dağılmamalı, sükûnet ve tahammül sınırlarını koruyarak isyankâr tavır takınmamalıdır. Çünkü Hz. Musa ve İsa'ya verilen görevler Mirza Gulâm Ahmed'e de verilmiş, bu yüzden geçmişte düşülen hatalara bugün düşülmemesi için Vadedilen Mesih uyarıcı olarak gönderilmiştir.²⁸⁴ Bu çerçevede siyasi iktidara muhalefet etmeme düşüncesinin mehdinin otoritesi ile desteklenmesi ve onun uyarıcı vasfıyla inananların “isyankâr” tavrından sakındırılması söz konusu algının “mehdi” algısı perspektifinde şekillendiğini göstermesi açısından önemlidir.

Âhir zaman cemaati olduklarını belirten Kadıyânîler'in bu konuda göstermiş oldukları tavır dünyanın birçok yerinde mensuba sahip olmaları sebebiyle (özellikle Avrupa'da) önem arz etmektedir. Nitekim insanlığı tek çatı altında birleştirmeyi amaçlayan, kurtuluşun yalnızca Allah'ın ve Hz. Peygamber'in müjdelediği cemaatle olacağını dile getiren Kadıyânîler, inandıkları değerleri gerçekleştirmek için bu tutumu benimsediklerini vurgulamışlardır.²⁸⁵

Pakistan iktidarı ile aynı coğrafyayı paylaştıkları ve zulümleri altında ezildiklerini dile getiren günümüz Kadıyânîleri, “Kim bizim namazımızı kılar, kiblemize yönelir, kestiğimiz etten yerse o, Müslümandır. Ona Allah'ın ve resulünün zimmeti vardır. Allah'ın ona verdiği bu zimmeti bozmayın”²⁸⁶ rivayetini zikrettikten sonra Pakistan yönetimi ile hadiste geçen eylemlerde müşterek hareket etmelerine rağmen Pakistan'ın neden Kadıyânîlere zulüm ettiği sorusunu hareketin mürebbilerinden olan Raşit Paktürk cevaplamıştır. 1974 yılında İslam dışı azınlık olarak

²⁸³ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Kadıyânîler İtaati Neden Severler?”, *Maneviyat Dergisi*, S. 4, s. 30.

²⁸⁴ Han, Abdulgaffar v.dğr., “İkinci Kudret: Hilafet”, S. 2, s. 5.

²⁸⁵ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Hindistan'da Müslümanların Milli Çıkarları ve Kadıyânîyye Cemaati”, *Maneviyat Dergisi*, S. 20, s. 9.

²⁸⁶ Buhârî, Salat, 391.

ilan edilmelerini eleştiren Paktürk günümüzde kendilerinin İslam dışı olduklarını ve yasanın geçerliliğini hala devam ettirilmesini tasvip etmemiştir. Konuyla ilgili Paktürk, öncelikle insanların arzu, hırs ve heveslerine sonrasında siyasi çıkarlarına vurgu yapmıştır. Pakistan halkı ve yönetiminin kendini Müslüman olarak tanımlamasına ve söz konusu hadise dayalı fiillerde Kadıyânî müntesipleri ile ortak hareket edilmesine rağmen Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetin dışına çıkmamanın Peygamber'i yalanlamak ile eş değer olduğunu sözlerine eklemiştir. Kendilerinin “La İlahe İlla Allah” söylemini kullandıkları için hapis ve ölüm cezasına çarptırıldıklarını ileri süren Paktürk, bu uğurda Allah ve resulünün emirlerine uyanların şehitlikle ödüllendirileceğini belirtmiştir. Ayrıca söz konusu bu hadiselerin artmasıyla İslam'ın yalnızca isminin kalacağını içinin teori ve pratikte boşalacağını sözlerine ekleyen Paktürk, söz konusu zamanın yaklaştığını, Müslüman'ın Müslüman'a zulmetmeyeceği bir dünyanın ise yalnızca Allah tarafından görevlendirilen mehdi aracılığıyla olacağını iddia etmiştir.²⁸⁷ Böylece oluşum içerisinde siyasi açıdan ideal devlet nizamının mehdi aracılığıyla gerçekleşeceğine dair söylemlerin de açıkça ifade edildiğini söylemek mümkündür.

2.1.2. Cihad Algıları

Kadıyânî düşüncede mehdi-mesihin beyanatları ve tavsiyeleri üzerine şekillenen bir diğer farklılaşma cihad algısı nezdinde kendini göstermektedir. Günümüzde misyonerlik faaliyetlerini sürdürmekte olan Kadıyânîlere göre cihad, insanlığı İslam çatısı altında birleştirme hususunda önemli bir olgu olmuştur. Yapılan toplantılarda, verilen cuma hutbelerinde, yazılan kitaplarda ve yayımlanan bildirilerde cihad eylemi konusunda bazı grupları tutumlarının yanlışlığı sebebiyle eleştirmişlerdir. Bu konuda temel doktrinlerini “Dinde zorlama yoktur.”²⁸⁸ ayetine dayandırarak cihadın hem gerekliliğini vurgulamış hem de yöntemini belirlemişlerdir.²⁸⁹ Bu minvalde Kadıyânîlere göre cihad, kılıç zoruyla değil tebliğ ile olmalıdır. Nitekim kılıca başvurmak için Mesih'in gelmesine de gerek yoktur. Eğer o kılıçla insanları İslam'a

²⁸⁷ İslamiyet'in Sesi, “Pakistan'da neden Ahmedi Müslümanlara zulüm ediliyor?”, Youtube (13.02.2022), 00:00:05-00:08:55.

²⁸⁸ Bakara 2/256.

²⁸⁹ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Kaside: Şüphesiz Kur'an Dini, Benim Dinimdir.”, *Maneviyat Dergisi*, S. 6, s. 40.

davet etseydi insanların zorbalık sonucu kavuştukları iman hiçbir işe yaramazdı. Kısacası Vadedilen Mesih'in önderliğinde cemaat mensuplarının cihad hakkındaki görüşleri, kılıca başvurmadan İslam'ı delillerle galip kılmaktır.²⁹⁰

Cihad olmazsa imanın kemale ermeyeceğini düşünen Kadıyânîlere göre, bugün dünya İslam'ı barbar bir din ve Hz. Peygamber'i ise zalim bir kral olarak tanımaktadır. Âlemlere rahmet olarak geldiğini düşündükleri Hz. Peygamber'e bu mesnetsiz yakıştırmaların sebeplerinden biri de günümüz Müslümanları'nın cihad fikrini, Allah'ın ve Peygamber'in emirlerinden farklı anlamalarıdır. Nitekim Kadıyânîler bu konuda, "Sen kâfirlere uyma ve bu (Kur'an) ile onlara karşı büyük bir cihat yap." ayetini²⁹¹ delil getirmişlerdir.²⁹²

Cihadın birçok çeşidi olduğunu savunan²⁹³ Kadıyânîlere göre, kılıç ile cihad Allah'ın emri ve Peygamber'in isteğiyle kaldırılmıştır. Kadıyânîlerin cihadı yok saydığı görüşünde olan ve onların siyasi açıdan İngiliz yanlısı olduğunu düşünen muhaliflerine karşı cevaplar ele aldığımız dergide kendini göstermiştir.²⁹⁴ Vadedilen Mesih'in sözlerine yer vererek tüm cihadların son bulmadığını, yalnızca kılıçla yapılan cihadın sona erdiğini savunan Kadıyânîler, bu konuda Vadedilen Mesih'e rüya yoluyla ulaşan bir vahyi ve hadis algıları başlığında ele aldığımız Peygamber sözünü delil getirmişlerdir. Kadıyânîler kendilerince de bir cihad tanımı yaparak ortaya koydukları eylemlerin haklılığını ortaya koymaya çalışmışlardır. Zira onlara göre cihad, kendi zatında hiçbir zaman iptal olmayan, her durumda daima var olan ve her müminin de eda edebileceği kutsal bir emirdir.²⁹⁵ Bahsedilen bu emir Vadedilen Mesih'in birinci ağızdan söylediği buyruklardan oluşmaktadır. Zira Kadıyânîlere göre o bu konuyla ilgili şunları dile getirerek cihad algısının temelini teşkil etmiştir:

"Müminlere ve Müslümanlara karşı yumuşaklık ve şefkat emri vardır. Bunu her zaman gözünüzün önünde bulundurun.", "Bütün peygamberlerin gelişinin ortak gayesi,

²⁹⁰ Han, Abdulgaffar v.dğr., "Kaside: Şüphesiz Kur'an Dini, Benim Dinimdir.", *Maneviyat Dergisi*, S. 6, s. 41.

²⁹¹ Furkan 25/53.

²⁹² Paktürk, Raşit, *Vadedilen Mesih'in (a.s.) Eserlerinden Seçmeler*, İslam International Publications Limited, İstanbul 2008, s. 144-146.

²⁹³ Bkz. Han, Abdulgaffar v.dğr., "Kaside: Şüphesiz Kur'an Dini, Benim Dinimdir.", *Maneviyat Dergisi*, S. 6, s. 42.

²⁹⁴ Han, Abdulgaffar v.dğr., "Kaside: Şüphesiz Kur'an Dini, Benim Dinimdir.", *Maneviyat Dergisi*, S. 6, s. 42.

²⁹⁵ Han, Abdulgaffar v.dğr., "Cihad Meselesi", *Maneviyat Dergisi*, S. 13, s. 34.

gerçek Allah sevgisini yerleştirmek, insanoğlu ve kardeşlik hakları ve sevgisine özel bir renk katmaktır. Bunlara uyulmadıkça her şey sadece resmiyetten ibarettir.”, “O’nun kullarına merhamet edin. Dilinizle elinizle veya herhangi bir yolla onlara zulmetmeyin. Allah’ın yarattıklarının hayrı için çaba gösterin. Emriniz altında olsa dahi kimseye karşı kibir göstermeyin. Size küfür edene dahi küfür etmeyin. Miskin, yumuşak, iyi niyetli ve Allah’ın yarattıklarına karşı merhametli olun ki Vadedilen Mesih tarafından kabul edilesiniz.”²⁹⁶

“Ben okla değil delille savaşıyorum. Benim sözüm kelleyi uçuran keskin bir kılıçtır. Savaş esnasında okum hata etmez ve kılıcımdan kimse kurtulamaz. Beni yaratan Allah bana dosdoğru yolu gösterip çeşitli ödüllerle beni eğitti. Gizliden gizli sırları o bana bağışladı. Ey karşımda duranlar! Şimdi bana istediğinizi sorun. Çünkü Rabbimin nuru bana nice sırları gösterdi. Ayrıca söylediklerimin doğruluğunu ispatlamak için nice mucizeler göstermeme izin verdi.”²⁹⁷

Bugün Müslümanların zor durumda olduğunu belirten Kadıyânîlere göre bunu aşmanın tek yolu Vadedilen Mesih’in anlattığı cihad tanımına uymaktır. Cihadın yalnızla kılıçla olmadığını dile getiren Kadıyânîler nefis ıslahının, Allah yolunda harcamanın ve tebliğ etmenin en büyük cihad olduğunu zikretmişlerdir. Eğer Müslümanlar bunları yapmış olsaydı İslam’ın bugün sadece Müslüman ülkelerde yayılmakla kalmayacağını Avrupa’nın da Müslüman olacağını savunan Kadıyânîlere göre Allah’ın indindeki tek din Avrupa karşısında ilerlemiş olacaktı. Böylelikle tüm insanlar Kur'an ve hadislerde geçen âhir zaman cemaatinin çatısı altında kolayca birleşerek hidayete erecekti.²⁹⁸

Kadıyânîlerin muarızlarından gelen “Mirza Gulam Ahmed cihadı iptal mi etti? Eğer iptal ettiyse bu dini değiştirmek değil midir?” soruları üzerine Türkiye Ahmediye Hareketi Wasiyat Sekreteri Osman Şeker, bu tür soruların Vadedilen Mehdi’yi karalamak için sorulduğunu, cihadı iptal etmekten ziyade Mirza Gulam Ahmed’in cihad için doğru metotları belirlediğini sözlerinde belirtmiştir. Nitekim “*Madem ki bütün faziletleri sende topladık ve yalnız seni gönderdik, o halde kâfirlere boyun eğle ve onlara karşı bu Kur'an ile büyük bir cihad olarak mücadele yap. Fakat sen, o kâfirlerin*

²⁹⁶ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Pakistan Trajedisi”, *Maneviyat Dergisi*, S. 17, s. 49.

²⁹⁷ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Ben Okla Değil Delille Savaşırım”, *Maneviyat Dergisi*, S. 19, s. 28.

²⁹⁸ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Vadedilen Mesih ve Mehdi’nin Olağanüstü İslam Hizmetleri”, *Maneviyat Dergisi*, S. 23, s. 66.

isteklerine boyun eğme!”²⁹⁹ ayeti Kadıyânîlerin cihad algılarını ortaya koymada düstur haline getirilmiştir. Konuyla ilgili Şeker, İslam’ın yayılması adına yalnızca kılıca sarılan, iktidarı ele geçirmek veya fetihler yapmak için suçsuz insanlara zulmeden, sırf gayr-ı Müslim olduğu için insanları öldüren bir zihniyetin varlığına işaret ederek silah veya kılıç ile cihat yapmanın tek amacının dini özgürce yaşayabilmek olduğunu ifade etmiştir. Cihadın gayesinin yalnızca İslam’ı savunmak olmadığını bu konuda Müslümanların Kur’an cihadı yapması gerektiğini sözlerine ekleyen Şeker, Kur’an cihadından maksadın İslam dini ile sınırlanamayacağını açıklamıştır. Hindu dinini örnek göstererek farklı din müntesiplerine yapılan dini özgürlüğü kısıtlayıcı eylemlere karşı Müslümanların harekete geçmesi gerektiğini dile getirmiştir.³⁰⁰

2.2. Sosyal Faaliyetleri

2.2.1. Yıllık Toplantıları (Jalsa Salana)

Kadıyânîlerin sosyal faaliyetleri düzleminde karşımıza çıkan en önemli uygulama olan Jalsa Salana, bizzat mehdi ve mesih olarak tanımlanan Mirza Gulam Ahmed’in eliyle düzenlenmesi ve grup içerisinde bu toplantıya insani bir toplantı olmaktan ziyade ilâhi bir mana yüklenmesi sebebiyle çalışmamız açısından oldukça önemlidir. Dünya’nın farklı ülkelerindeki Kadıyânîler her yıl haziran ayında Jalsa Salana adı verdikleri yıllık toplantılar düzenlemektedir. Yapılan her toplantıyı Maneviyat dergisinde konusu ve içeriği bağlamında ele alan Kadıyânîlere göre bu birliktelik, ilk kez 1891 senesinde gerçeklemiştir. 75 kişi ile başlayan Jalsa Salana yolculuğu bugün katılımcı sayısını binlere ulaştırmıştır. Vadedilen Mesih olarak nitelenen Mirza Gulam Ahmed, 23 Mart 1889’de Kadıyânîyye Cemaati’nin temelini attıktan iki yıl sonra bu toplantıyı düzenleyerek Jalsa Salana hakkında şunları dile getirmiştir; “Bu Jalsayı alelade insanî toplantılar gibi zannetmeyin. Çünkü bunun temelinde ve özünde Hakkın desteği ve İslam kelimesinin yücelmesi yatmaktadır. Temeli için atılan ilk tuğlayı ise bizzat Allah kendi eliyle yerleştirmiştir. Pek yakında bu toplantıya katılacak olan birçok milleti hazırlamıştır. Bu kendisi için hiçbir şeyin imkânsız olmadığı Allah’ın işinden başka bir şey değildir.”³⁰¹

²⁹⁹ Furkan 25/52.

³⁰⁰ İslamiyet’in Sesi, “Mehdi İmam cihadı iptal mi etti?”, Youtube (20.03.2022), 00:00:39-00:03:56.

³⁰¹ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Jalsa Salana Önemi ve Bereketi”, *Maneviyat Dergisi*, S. 2, s. 39.

İlk Jalsa Salanın 27 Aralık 1891’de Vadedilen Mesih’in “Asumani Faysıla (Göksel Kara)” adlı eserini kaleme almasından dolayı Kadıyan’da toplandığı bilinmektedir. Bu birlikteliğe katılanların sayısı 75 ile sınırlı olmuştur ve bundan sonra Vadedilen Mesih’in bildirdiğine göre her yıl 27, 28, 29 Aralık tarihlerinde Jalsa Salana Kadıyan’da toplanacaktır.³⁰² Kadıyânîlere göre zamanın imamı olan Vadedilen Mesih’in hayatında toplam 16 toplantı gerçekleşmiştir. Son toplantısında Vadedilen Mesih’in elinin ashabı tarafından öpülmesinin ardından fenalaştığı ve beş ay sonra hayata gözlerini yumduğu bildirilmektedir. Son toplantısında daha öncekilerden farklı olarak ashabına nasihatler verdiği görülen Vadedilen Mesih, tıpkı Hz. Peygamber’in ölümünden önce yaptığı Veda Hutbesi’ni andıran bir olay ortaya atmıştır.³⁰³

Çağın Vadedilen Mesih’i olarak adlandırılan Mirza Masrur Ahmed, son toplantıda, bu birlikteliğin amacını ortaya koyarak Jalsa Salana’nın toplanma gayesini şu sözlerle dile getirmiştir; “Bu toplantının amacı, cemaat fertlerinin sık sık görüşüp kendilerinde bir iç değişme elde etmeleri, gönüllerinin ahirete ve Vadedilen Mesih’e yönelerek Allah korkusu, takva, züht, kalp yumuşaklığı ve aralarındaki sevgi ve kardeşlikte diğerleri için örnek teşkil etmeleridir. Ayrıca alçak gönüllü ve tevazu sahibi olup doğruluğun içlerinde yerleşmesi ve cemaat hizmetleri için samimi olmalarıdır.”³⁰⁴

19 Haziran 2011 yılında Türkiye’de dördüncüsü gerçekleştiği iddia edilen Jalsa Salana’nın her yıl olduğu gibi Türkiye’de bulunan Müslüman Kadıyânîler için bayram havasında geçtiği aktarılmıştır. Cemaat mensuplarının yanı sıra ülkemizden birçok akademisyeninde katılmış olduğu toplantı, düşünce ekolünün birlik ve beraberlik söyleminin zeminini oluşturan bir kurum haline gelmiştir. Bu sebeple önceleri Kadıyan’da toplanması hususunda Vadedilen Mesih’ten kesin emir gelmesine rağmen bugün Dünya’nın pek çok ülkesinde bu birlik sağlanmaktadır. Merkezi Kadıyan’da toplanmasının yanında farklı ülkelerde gerçekleşen Jalsa Salana etkinliği, o ülkede yaşayan Kadıyânîler tarafından organize edilmektedir. Mevcut Vadedilen Mesih ise kendisinden mekân olarak ayrı faaliyet gösteren toplantılara mektuplar yazarak iştirak etmekte ve cemaat mensuplarını yalnız bırakmadığını göstermeye çalışmaktadır.³⁰⁵

³⁰² Daha sonra bazı değişiklikler sebebiyle bu tarihler değişerek Kadıyânîler tarafından her yıl haziran ayında yapılması kararlaştırılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Han, Abdulgaffar v.dğr., “Vadedilen Mesih ve Mehdi’nin Olağanüstü İslam Hizmetleri”, *Maneviyat Dergisi*, S. 23, s. 8.

³⁰³ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Jalsa Salana Önemi ve Bereketi”, *Maneviyat Dergisi*, S. 2, s. 45.

³⁰⁴ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Almanya 36. JalsaSalanası Yapıldı”, *Maneviyat Dergisi*, S. 3, s. 54.

³⁰⁵ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Türkiye 4. JalsaSalanası Yapıldı”, *Maneviyat Dergisi*, S. 3, s. 55.

2.3. Dini Faaliyetleri

2.3.1. Mehdi-Mesih Fikrinin Kur'an Üzerinden İnşa Faaliyeti

Kadıyânîlik görüşlerini temellendirme noktasında ilk olarak Kur'an'ı kaynak olarak zikretmektedir. Bu bağlamda çeşitli ayetleri tevil eden Kadıyânîler, birçok sureyi kendilerini desteklemek üzere kullanmışlardır. Kadıyânîler bu noktada özellikle mehdi perspektifindeki görüşlerini temellendirmek üzere ayetleri bâtinî yorum tarzına yakın bir şekilde tevil etmişlerdir. Örnek verecek olursak öncelikle kendilerini âhir zaman cemaati olarak niteleyen Kadıyânîler, bu hususta Cuma suresini³⁰⁶ delil getirmektedirler. Onlara göre Allah, Hz. Peygamber'in ashabından olmamakla birelikte lakin onlardan zuhur edecek olan bir cemaatten söz etmektedir. Bu cemaat ise “âhirîn” ismiyle anılmaktadır. Kur'an'a göre Hz. Peygamber, âhirîn denilen bu cemaate gönderilecektir. İşte bu zümre, mehdinin cemaati olacaktır.³⁰⁷ Bu ayetin kendilerine bir müjde olarak indirildiğini savunan Kadıyânîler evvel olan cemaatin ashabın, âhir olan cemaatin ise Mirza Gulâm Ahmed'in cemaati olan Kadıyânîlerin olduğunu belirtmektedirler.³⁰⁸

Kadıyânîler âhir zamanda var olan cemaatin kendileri olduğunu dile getirmekle kalmamış aynı zamanda Al-i İmran 160. ayet³⁰⁹ bağlamında kurucularının ve haleflerinin Allah tarafından gönderildiğini iddia etmişlerdir. Bu ayeti ekolün nizamı için kullanan Kadıyânîler, çocukluktan ölene dek bu düstur üzere hareket etmeye özen göstermişlerdir. Öyle ki çocukların Kadıyânî öğretilerini kazandığı kurumlarda

³⁰⁶ “Ümmîlere kendi içlerinden, onlara ayetlerini okuyacak, onları arındıracak, onlara kitabı ve hikmeti öğretecek bir elçi gönderen O'dur. Oysa onlar daha önce apaçık bir sapkınlık içindeydiler. Henüz kendilerine katılmamış bulunan daha başkalarına da elçi gönderilmiştir. O üstündür, her işi hikmetlidir. Bu Allah'ın lütfudur, onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.” (Cuma 62/2-4); İslamiyet'in Sesi, “Hz. Mehdi Kur'an'da Hangi Ayette Geçiyor?”, Youtube (23.10.2022), 00:01:30-00:05:06.

³⁰⁷ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Ahirin Cemaati”, *Maneviyat Dergisi*, S. 1, ss. 6-12, s. 6, Frankfurt 2011.

³⁰⁸ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Kelamü'l İmam”, *Maneviyat Dergisi*, S. 20, ss. 6-9, s. 6, Frankfurt 2013.

³⁰⁹ “Allah'ın (özel) rahmetinden dolayı sen, onlara karşı çok yumuşaksın. Eğer kaba ve katı yürekli olsaydın, bu insanlar çoktan senin etrafında dağılıp giderlerdi. Onların (kusurlarını) bağışla. (Allah'tan) onlar için mağfiret dile ve idari işlerde onlara danış. Ama (bir kez) karar verdin mi, artık Allah'a güven. Şüphesiz Allah, kendisine güvenenleri sever.” (Al-i İmran 3/160).

(erkekler için Meclis Etfalü'l-Kadıyânîyye, kızlar için Nasiratü'l-Kadıyânîyye) öncelikle bu ayet hayatlarına naksettirmeye çalışılmıştır.³¹⁰

Kadıyânîlerin kendilerini “mehdinin cemaati” ya da “ahirin cemaati” olarak nitelendirmelerinin sosyal ve siyasi açıdan bir yansıması olarak, barış yanlısı bir imaj çizdiği görülmektedir. Zira Kadıyânîler kendilerini bütün insanlığın âhir cemaati olarak nitelemelerinden ötürü dinine ve ırkına bakılmaksızın toplumlarla barış içerisinde yaşamak gerektiğini iddia etmektedirler. Bu bağlamda savaşmaktan çok barışı tercih etiklerini söyleyen Kadıyânîler, bu fikre Hac suresinin 40-41. ayetini³¹¹ delil göstermişlerdir. Cemaate göre, Allah yalnızca nefsi müdafaa için savaşmaya izin vermiştir. Onlara göre farklı dinlerle savaşmak felaket doğurmaktadır. Eğer Allah bu şekilde buyurmasaydı sinagoglar, kiliseler, manastırlar, camiler hatta tüm insanlığın ibadet yerleri harabeye dönebilirdi. Kadıyânîlere göre mezkûr ayetten de açıkça anlaşıldığı gibi Müslümanlara verilen bu emir sadece İslam'ı korumak için değil, aksine her dini korumak için indirilmiştir.³¹²

Cemaat ile dostluk kuranların Allah ile dostluk kuracağını savunan Kadıyânîler için başarının anahtarı ekolün methini yaymaktır. Kadıyânîler, kendilerinin ayıplarını aramayı, bahtsızlığın belirtisi olarak görürken eksikliklerinin peşine düşmeyi ise kişinin iyiliklerini yok edeceği görüşündedirler. Bunun aksine onlar cemaatin zorluklarını üstlenmenin kulların günahlarına kefarete olacağı görüşündedirler. Bu hususta Al-i İmran suresi 103. ayeti³¹³ delil olarak kullanan Kadıyânîlere göre, kendilerinin ipine dizilmeyen, cemaatle ilişkisi olmayan, hiziplerine katılmayıp onlara düşmanlık eden, muhalefet eden, tartışma anında kızgınlıklarında haddi aşan ve karşılıklı görüşme

³¹⁰ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Seçmenler ve Seçilen Görevlilere Önemli Nasihatler”, *Maneviyat Dergisi*, S. 10-11, s. 8.

³¹¹ “Onlar sırf ‘Rabbimiz Allah’tır’ dediklerinden dolayı haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah’ın, insanların bir kısmıyla diğer kısmını engellemesi olmasaydı, manastırlar, kiliseler havralar ve mescidler –ki oralarda Allah’ın adı çokça anılır- yıkılır giderdi. Allah kendi dinine yardım edenlere muhakkak yardım edecektir. Kuşkusuz Allah güçlüdür, mutlak galiptir.” “Onlar öyle kimselerdir ki, kendilerine bir yerde egemenlik versek, namazı kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emrederler ve kötülükten alıkoymaya çalışırlar. İşlerin sonu Allah’a varır.” (Hac 22/40-41).

³¹² Han, Abdulgaffar v.dğr., “Müminde İtaat ve Teslimiyyetin Özü”, *Maneviyat Dergisi*, S. 17, s. 16.

³¹³ “Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı sarılın; bölünüp parçalanmayın. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O’nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız.” (Al-i İmran 3/103).

esnasında edep sınırlarını zorlayan kimselerin, Allah tarafından amelleri boşa çıkarılacak ve helak olacaklardır.³¹⁴

Kur'an'da bahsedilen müminlerin âhir zamanda kendileri olduğuna inanan ve ayetleri bu bağlamda tevil eden Kadıyânîler, cemaati kabul eden kulların Allah yolunda olduğunu düşünmektedirler. Allah yolunda güçlü, sağlıklı ve hızlı ilerleyen deve gibi koşmak gerektiğini söyleyen Kadıyânîler, dünyevî işlere rağbet etmemeyi kendilerinin alameti olarak değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda sufiliğin izleri görülen cemaatte mensupları vasıtasıyla Allah'ın hem insanların güzel ahlaklarını hem de gizli hastalıklarını ortaya çıkaracağını iddia etmişlerdir.³¹⁵ Araf suresi 59. ayete³¹⁶ dayandırdıkları bu görüşe göre Kadıyânîler, toprağın özelliğini ortaya çıkaran yağmura benzetilmektedir.

Kadıyânîler için önemli bir yer teşkil eden Fatiha suresine, Kadıyânîlerin güncel yayınlarından biri olan Maneviyat dergisinin neredeyse tüm sayılarında yer verildiği görülmektedir. Her sayısında ayrı tefsiri yapılan surenin cemaat mensupları için bu denli önemli olmasının sebebi ise cemaatin mihenk taşıını oluşturan mehdilik iddiasının meşrulaşması için kullanılmasıdır.³¹⁷ Sure içerisinde geçen “اهدنا الصراط المستقيم” gibi bazı ayeti kerimelerde Kadıyânîler'in kastedildiği ifade edilmektedir. Hidâyet hakkında bilgisi olan ancak nefsanî zaafı sebebiyle onu kabul etme konusunda zorlanan, doğru yola sokacak olan kişi bu ifadeler bağlamında Kadıyânîlere göre Vadedilen Mehdi, yani Mirza Gulâm Ahmed ve onun varisleridir.³¹⁸

Mirza Gulam Ahmed tarafından kaleme alınan “*Keşti-i Nuh (Nuh'un Gemisi)*” adlı eserin günümüzde derleme şeklinde “*Ta'lim*” ismiyle yayınlandığı bilinmektedir. Kadıyânî mürebbiyelerinden Muhammed Celal Şems'in hazırlamış olduğu söz konusu bu derlemede Gulam Ahmed'in vahiy kapılarının kapanmadığını söylediği, Ruh'u Kudüs'ün iniş kapısı olarak tanımlandığı, insanların kalplerini daima açık tutmaları gerektiği böylece göksel feyizlerin inananların göğsüne gireceği iddia edilmiştir. Kadıyânîler, Allah'ın rahmeti ve bereketinin bolluğunu bitmez tükenmez şekilde tavsif etmişler ve bu nimetleri ahiret yaşamının yanı sıra dünya hayatı ile de

³¹⁴ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Kelamü'l İmam”, *Maneviyat Dergisi*, S. 12, ss. 5-7, s. 6, Frankfurt 2013.

³¹⁵ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Kelamü'l İmam”, *Maneviyat Dergisi*, S. 13, ss. 7-9, s. 8, Frankfurt 2014.

³¹⁶ “(Toprağı) iyi olan bir ülkenin bitkisi, Rabbinin emriyle iyi çıkar. Ama kötü olanın bitkisi kötü çıkar.” (Araf 7/59).

³¹⁷ Han, Abdulgaffar v.dğr., “11. Ulusal Barış Sempozyumu”, *Maneviyat Dergisi*, S. 17, s. 9.

³¹⁸ Han, Abdulgaffar v.dğr., “11. Ulusal Barış Sempozyumu”, *Maneviyat Dergisi*, S. 17, s. 10.

özdeşleştirmişlerdir. Dolayısıyla vahyi güneş ışığına benzetmişler ve insanların bu kapıyı kapatarak kendilerini söz konusu bu rahmetten mahrum bıraktıklarını ifade etmişlerdir. Onlara göre insan hayatı kısa bir zamanı kapsamaktadır. Müminler bir an evvel harekete geçmeli ve kalplerinin penceresini vahiy ışığına açmalıdır. Bundan maksadın ilham ve vahiy yolu ile desteklenen başta Gulam Ahmed ve Allah'ın veli kullarına insanların meyil etmeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Zira Gulam Ahmed kendisinin vahiy ile desteklendiğini çok defa ifade etmiştir.³¹⁹

2.3.2. Mehdi-Mesih Fikrinin Hadisler Üzerinden İnşa Faaliyeti

Kur'an'ın yanı sıra Hz. Peygamber'e olan bağlılıkları sebebiyle hadislerin yeri Kadiyânîlerce delil olma bağlamında önem arz etmektedir. Yine birçok hadisi düşüncelerinin meşrulaştırılması bağlamında aktaran Kadiyânîlerin delil olarak gösterdiği meşhur rivayetlerden biri İslam düşüncesi içerisindeki pek çok mezhep ve oluşumun kendini meşrulaştırmak üzere başvurduğu yetmiş üç fırka rivayetidir. Sıhhati noktasında tartışmalar yer almakla birlikte yetmiş üç fırka rivayeti³²⁰ Kadiyânîler tarafından da kabul edilmiş³²¹ ve bu rivayet bağlamında mezhep taassubundan kendileri de bir pay sahibi olmuşlardır. Kurtuluşa erecek olan fırkanın şüphesiz kendileri olduğunu düşünen Kadiyânîler, yetmiş üç fırka hadisini Hz. Peygamber'e nispet edilen başka bir hadis³²² ile süsleyerek âhir zamanda Fırka-i Nâciye'nin kendileri olduğunu

³¹⁹ Şems, Muhammed Celal, *Ta'lim*, Islam International Publications Limited, United Kingdom 2014, s. 22-23.

³²⁰ Bkz. Kutlu, Sönmez, *Mezhepler Tarihine Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul 2017, s. 124-125; Gömbeyaz, Kadir, “73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 2, ss. 147-160, s. 148-150, Bursa 2005.

³²¹ Rivayetin Kadiyani literatürde yer verilen versiyonu; “Bir zaman gelecek ki, ümmetim yetmiş üç fırka bölünecektir. Bunlardan bir tanesi müs-tesna, hepsi de cehennemliktir.” Ashabı ona, “Ey Allah'ın Resulü, hak üzerinde kimler olacaktır?” diye sorduklarında, o kendile-rine, “Onlar benim ashabımın yolunda olacak olanlardır,” diye buyurmuştur.” şeklindedir. Bkz. Han, Abdulgaffar v.dğr., “Vadedilen Mesih'in Eliyle İmanın Şartlarının Tecdidi”, *Maneviyat Dergisi*, S. 7, s. 24.

³²² Hz. Peygamber; “Ey Halk! İlim ortadan kalkmadan önce ilim elde ediniz.” diye buyurduğunda işitenler şöyle dediler: “Ya Resulullah! Kur'an-ı Kerim elimizde bulundukça ilim ortadan nasıl kalkar ki?” Bunun üzerine o şu cevabı vermiştir: “Analarınız dizlerini dövsünler. Bu aynen dediğim gibi olacaktır. Yahudiler ve Hristiyanlarda da kitaplar bulunduğunu görmüyor musunuz? Ancak onların peygamberleri tarafından getirilen öğretiler ile hiçbir alakaları yoktur. Bana kulak verin! Âlimlerin

dile getirmişlerdir.³²³ Her iki hadis bağlamında Kadıyânîler, ilmin bir gün ortadan kalkacağını ve bu devir geldiğinde hak üzerinde tek bir fırkanın bulunacağını düşünmektedirler. Bu mezhebin ise ashabın rengiyle renklenmiş olan ancak Vadedilen Mesih'in cemaati olduğunu aktarmışlardır. Kısacası Kadıyânîlere göre, bahsedilen hadislerde ümmet içerisinde ilim ve din yok olduktan sonra Allah, Vadedilen Mesih'in eliyle İslam'ı yeniden canlandırma vaadinde bulunmuştur. Âhir zamanda fitnelerle dolu bir devirde İslam öğretisini yayarak insanları doğru yola sevk edecek kişi, Hz. Peygamber'in yolunda olan ve bizzat peygamber tarafından müjdelenen Vadedilen Mesih'tir.³²⁴

İnsanları hak yola götürecek kişinin Vadedilen Mesih olduğunu düşünen Kadıyânîler bu durumu Mesih'in üzerine yüklenen ilâhi bir sorumluluk olarak görmektedirler. Nitekim bu konu hakkında Makil b. Yesar (ö. 59/679)'den rivayet edilen bir hadisi³²⁵ delil getirerek görüşlerini kanıtlamaya çalışmışlardır. Bununla yetinmeyerek benzer konuların işlendiği Abdullah İbn Ömer (ö. 73/693)'den rivayet edilen bir hadiste³²⁶ Kadıyânîlerce kabul görmüştür.³²⁷ Bu hadislerden de anlaşılacağı üzere Kadıyânîlere göre yalnızca Müslümanlar değil tüm insanlık Vadedilen Mesih'in koruması altındadır. İnsanlığı maddi-manevi her türlü beladan muhafaza görevinin Allah tarafından Kadıyânî düşünce ekolüne bahşedildiği düşüncesindedirler. Bu hususta insanlara düşen görev ise Vadedilen Mesih'e iman edip onun öğretilerine kulak

dünyadan göç etmesiyle, ilimde göçüp gitmiş olur. O bunu üç kez tekrarlamıştır.” Bkz. Han, Abdulgaffar v.dğr., “Vadedilen Mesih'in Eliyle İmanın Şartlarının Tecdidı”, *Maneviyat Dergisi*, S. 7, s. 24.

³²³ Bkz. Han, Abdulgaffar v.dğr., “Vadedilen Mesih'in Eliyle İmanın Şartlarının Tecdidı”, *Maneviyat Dergisi*, S. 7, s. 24.

³²⁴ Bkz. Han, Abdulgaffar v.dğr., “Vadedilen Mesih'in Eliyle İmanın Şartlarının Tecdidı”, *Maneviyat Dergisi*, S. 7, s. 28.

³²⁵ “Allah her kimi insanların gözeticisi ve sorumlusu kılsa, eğer o sorumluluğunu yerine getirmekte ve insanların iyiliğinde ihmalkâr davranırsa öldüğünde Allah ona cenneti haram kılacak ve cennet nasip etmeyecektir.”

³²⁶ “Aranızda her biriniz gözeticidir. Ona, sorumlu oldukları hakkında sorulacaktır. Amir gözeticidir ve erkek evinin gözeticisidir. Kadın, kocasının evinin gözeticisidir ve çocuklarının gözeticisidir. Aranızdan her biri gözeticidir ve her biriniz sorumlu olduklarınıza karşı sorumluluklarınızı yerine getirip getirmediğiniz hakkında sorulacaksınız.”

³²⁷ Bkz. Han, Abdulgaffar v.dğr., “Cemaatin Nizamı ve Sorumluluklarımız”, *Maneviyat Dergisi*, S. 10-11, s. 10.

vermeştir. Hz. Peygamber'in emirleri de bu yöndedir zira rivayet edilen bir hadis de³²⁸ Kadıyânîlere göre bunu kanıtlar niteliktedir.³²⁹

Kendi meşruiyetleri konusunda birçok kaynağa yönelen Kadıyânîler bu durumu en çok nasslar aracılığıyla gündeme getirmişlerdir. Nitekim dinin önemli iki kaynağı olan Kur'an ve hadiste mesih-mehdi anlayışları başta olmak üzere mesihin cemaatinin seçkinliği düşüncesini meşrulaştırmak üzere birçok ayet ve hadise başvurmuşlardır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in sözünü ettiği hadislerde geçen cemaat kavramı Kadıyânîlerce kendilerini işaret etmektedir. Örneğin Kadıyânîler'in V. Halifesi yapmış olduğu bir seyahatte muhtelif görüşler içerisinde olan şahıslarla fikri tartışmaya girmiş, cemaatin Hz. Peygamber tarafından müjdelendiğini ve bugün yeryüzünde belli bir ülkeye veya bölgeye mensup olmadan bütün dünyada varlığını gösteren cemaatin kendileri olduğunu dile getirmiştir. Ele alınan düşünce ekolünün nizâmı hakkında bilgiler aktaran halife şunları dile getirmiştir. “Tek düzene ve bir imama bağlı olan ve dünyanın her milleti ve neslinin fertlerinden oluşan aralarında birlik olan yegâne cemaat Hz. Peygamber'in de hadis-i şerifinde³³⁰ zikretmiş olduğu cemaat Kadıyânîler'in iddialarına göre Müslüman Ahmedîye Cemaatidir.”³³¹ Ayrıca cemaat mensupları tarafından bu hadis, bağlı oldukları Hz. Peygamberin sadık kölesi Vadedilen Mesih'in doğruluğunu açıkça ispat etmektedir.³³²

Kadıyânîlere göre daha önce değindiğimiz cihad olgusu, cemaatin misyonu için daima önemli bir görev olmuştur. Onlara göre, *Sahihi-Buhari*'de geçen ve Vadedilen Mesih hakkında rivayet edilen “Yede-ül Harb” lafzı şu manaya gelmektedir. “Mesih gelince din uğruna yapılan kılıçlı savaşlar sona erecektir.”³³³

Kadıyânîlerin güncel literatürü içerisinde yer alan ve ismi “İslamiyet'in Sesi” olan Youtube kanalında Mirza Gulam Ahmed'in mehdi olduğuna dair deliller ile ilgili çeşitli röportajlar ve söyleşiler bulunmaktadır. Konuyla ilgili mezhebin mürebbilerinden

³²⁸“Benim sünnetimi ve hidayete erdirilmiş, Yüce Allah tarafından kendilerine hidayet ve doğruluk ihsan edilmiş halifelerin sünnetini benimseyiniz.”

³²⁹ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Her Ahmedî'nin Halife İle Direkt Bağ Vardır”, *Maneviyat Dergisi*, S. 10-11, s. 38.

³³⁰ “Ahir zamanda Müslümanlar arasında bir cemaat olacaktır ve doğruluk üzerinde olacaktır.”

³³¹ Han, Abdulgaffar v.dğr., “İtikâdî ve Ameli Gücümüz”, *Maneviyat Dergisi*, S. 15-16, ss. 19-25, s. 20, Frankfurt 2014.

³³² Han, Abdulgaffar v.dğr., “İtikâdî ve Ameli Gücümüz”, *Maneviyat Dergisi*, S. 15-16, s. 21.

³³³ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Kur'an Okurken ve Dinlenirken Dikkat Edilecekler”, *Maneviyat Dergisi*, S. 12, s. 34.

olan Raşit Paktürk, Gulam Ahmed'in mehdiliği ile ilgili delillerin Hz. Peygamber'e dayandığını ifade ettikten sonra “Bizim Mehdimiz için iki alâmet vardır ki, Allah semavat ve arzı yarattığından bu yana böyle bir şey vaki olmamıştır. Bunlar Ramazan'ın ilk gecesinde ay, yarısında ise güneş tutulmasıdır. Allah semâvat ve arzı yarattığından beri böyle bir şey olmamıştır.” rivayetini zikretmiştir. Bahse konu olan haber metninde yer alan “Bizim Mehdimiz” sözü üzerinde özenle durduğu görülen Paktürk, öncelikle farklı mehdiler türeyeceğini ve Mirza Gulam Ahmed haricinde olanların sahte olduğunu mezkûr ifadeden çıkarsama yapmıştır. Sonrasında Paktürk, zikredilen rivayet ile ilgili Mirza Gulam Ahmed'in, söz konusu haberin Kütüb-i Sitte içerisinde yer almamasına rağmen sahih olarak belirttiğini sözlerine eklemiştir. Mirza Gulam Ahmed'in hayatta olması ve bu zamana kadar rivayet içerisinde yer alan doğa olaylarının gerçekleşmemesini öne sürenlere karşı Gulam Ahmed, Allah tarafından rüya yoluyla mehdi olduğu bildirildiği esnada adı geçen astronomik hadiselerin yaşandığını iddia etmiş böylelikle Allah'ın onu iddiasında yalnız bırakmadığını muarızlarına karşı kanıtlamaya çalışmıştır.³³⁴

2.3.3. Mehdi-Mesih Algısı Perspektifinden İbadet Anlayışının Şekillenmesi

Kadıyânîlerin ibadet algıları bağlamında Sünnî ekole bağlılıklarından dolayı büyük farklılık göstermemekle birlikte³³⁵ temel görüşleri etrafında şekillenen bazı ihtilafları göze çarpmaktadır. Kadıyânîler kendilerine ibadetler hususunda bir soru sorulduğunda bazen Müslüman çoğunluğu oluşturan gruplardan ayrılmayarak benzer cevaplar vermiş bazen de özne konumunda olan Vadedilen Mesih'i merkeze alarak bu minvalde görüşlerini beyan etmişlerdir.³³⁶ Biz bu çalışmamızda Kadıyânîlerin çoğunluktan soyutlanarak ortaya koyduğu ibadetlere değinmeye gayret edeceğiz.

Geçmişten günümüze Müslümanların namaz hususunda yanlış tavırlar takındığına vurgu yapan Kadıyânîlere göre namaz, duaların en yücresi olmakla birlikte Allah'a açılan en büyük kapıdır. Bu kapıyı aralamak için Müslümanların yapması gereken şey, Vadedilen Mesih'i anmak ayrıca onu aracı kılarak, dua ve niyazlarda onun adını zikretmektir. Zira Vadedilen Mesih'in Allah'a açılan kapının anahtarı olduğu

³³⁴ İslamiyet'in Sesi, “Hz. Mirza Gulam Ahmed as'ın Mehdi olduğuna delili nedir?”, Youtube (25.06.2023), 00:01:30-00:05:43.

³³⁵ Korkmaz, *İslâm Mezhepler Tarihi El Kitabı*, s. 547.

³³⁶ Han, Abdulgaffar v.dğr., “La İlahe İllallah'ın Anlamı”, *Maneviyat Dergisi*, S. 1, s. 34.

düşünülmektedir.³³⁷ Bugünkü Müslümanların namazı yanlış bir sıfatla nitelendirdiğini düşünen Kadıyânîlere göre, namaz bir borç değil kul ile Rabbi arasındaki ebedi bir bağıdır. Namazı vergi gibi görmek dolayısıyla Allah'ı alacaklı şeklinde tanımlamayı gerektirdiğinden böyle bir tutum yanlıştır.³³⁸

Kadıyânîlere göre namazın yanında yapılması gereken birtakım günlük dualar bulunmaktadır. Maneviyat dergisi özelinde reçete olarak tanımlanan bu dualar isim olarak zikredilerek kaç defa okunması gerektiği kesin ve net şekilde belirlenmiştir.³³⁹ Ayrıca duanın kabulü için belirli şartlar olduğunu ileri süren düşünce ekolüne göre bunun en önemli koşulu; Allah'a, Hz. Peygamber'e ve Vadedilen Mesih'e inanarak dediklerine uymaktır. Bu durumu köle-efendi ilişkisine benzeten Kadıyânîlere göre, efendinin sözünü dinleyen köle mükâfatlandırılır.³⁴⁰

Kadıyânî düşünce açısından duanın önemli yönlerinden bir diğeri de duaların Allah tarafından kabulünün, Mirza Gulam Ahmed tarafından Allah'ın varlığının on delilinden biri olarak sayılmasıdır. Hatta bu noktada Vadedilen Mesih ve Mehdi olarak tanımlanan Mirza Gulam Ahmed'in durumları tehlikeli olarak görülen bazı hastaların seçilmesini istediği, ardından kendi payına düşen hastalara dua ederken, diğer hastaların doktorlar tarafından tedavi edildiği, bunun neticesinde ise kimin sağlığına kavuşacağını herkesin görebileceği belirtilmiştir. Yine Vadedilen Mesih ve Mehdi olarak tanımlanan Mirza Gulam Ahmed'in duasıyla bir gencin kuduz hastalığından kurtulması bizzat Allah'ın varlığının bir delili olarak değerlendirilmiştir.³⁴¹

Kadıyânîlerin oruç ibadeti noktasında da hususen belirttikleri bazı noktalara işaret etmekte yarar vardır. Burada özellikle Maneviyat Dergisi'nde yer alan "Resulullah'ın Diliyle Ramazan" adlı başlıkta oruç ibadeti ile ilgili bazı bilgiler aktarılmaktadır. Burada "Günümüzde seferilikte iken ve hasta iken oruç tutulabilir diye fetva veren hocalar vardır. Hatta bu hususta Türkiye'de özel günlerinde dahi oruç tutan hanımlara rastlanmaktadır." demek suretiyle konuya dair eleştirilerde bulunan Kadıyânîlere göre bu fetvalar tamamen asılsızdır çünkü Hz. Peygamber ve ashabının

³³⁷ Han, Abdulgaffar v.dğr., "Namaz Gerçeği", *Maneviyat Dergisi*, S. 1, s. 36.

³³⁸ Han, Abdulgaffar v.dğr., "Dua Gerçeği ve Duanın Şartları", *Maneviyat Dergisi*, S. 2, s. 52.

³³⁹ Bkz. Han, Abdulgaffar v.dğr., "100. Yıl Duaları", *Maneviyat Dergisi*, S. 1, s. 56.

³⁴⁰ Han, Abdulgaffar v.dğr., "Dua Gerçeği ve Duanın Şartları", *Maneviyat Dergisi*, S. 3, s. 50.

³⁴¹ Ahmed, Mirza Beşirüddin Mahmud, *Allah'ın Varlığının 10 Delili*, çev. Raşit Paktürk, Verlag Der İslam, Almanya 2018, s. 30-31.

hayatında böyle bir örnek mevcut olmamıştır.³⁴² Ahmediyye.org'un "İbadetler" bahside ise konu hakkında Vadedilen Mesih olarak nitelenen Mirza Gulam Ahmed'in "Eğer birisi yolcu iken yahut hastalık esnasında bile oruç tutuyorsa (demek ki Yüce Allah'ın emrine ters davranmakta olup) günah işlemektedir. Çünkü asıl gaye kendi isteğine göre hareket etmek değil aksine Yüce Allah'ın rızasıdır. Yüce Allah'ın rızası kendisine itaat etmektir... Ben yolculuk esnasında keza hastalıkta oruç tutmam." şeklindeki ifadelerine yer verilmektedir.³⁴³ Buradan da anlaşıldığı üzere Mirza Gulam Ahmed'in beyanatları ibadetler bahsinde de son derece önemli bir başvuru noktasıdır.

Vadedilen Mesih'in Ramazan ayı ve orucun işlevleri noktasındaki ifadeleri de bu noktada zikredilmelidir. Buna göre o "Sufilerin yazdıklarına göre bu ay, kalbi nurlandırmak için çok iyidir. Ramazan ayında (oruç tutanlar) çoklukla mükâşefeler görürler (Yani Yüce Allah ^{cc} kendilerine manevi sırları açar, aynı şekilde gelecekte vuku bulacak olan hadislerden haber verir.) Namaz kulun nefsini pak eyler. Oruç ise kulun kalbini nurlandırır. "Tezkiye-i Nefs"ten murat, kulun "nefs-i emmare"nin kötü heveslerinden uzaklaşmış olmasıdır. "Tecelli-yi kalp"ten murat "keşif" kapısının açılmasıdır. Öyle ki kul rabbini görsün... Gençliğimde bir defa, oruç tutmanın "Ehl-i Beyt"ın sünneti olduğunu rüyamda gördüğümü hatırlıyorum... Bunun üzerine altı ay oruç tuttum. Bu arada nurların direklerinin göğe yükseldiğini gördüm." demek suretiyle oruç ile keşif arasında bir irtibat kurulmaktadır.³⁴⁴

Yine Mirza Gulam Ahmed'in Kadir gecesi üzerinden ilham ve doğru rüya vurgusu yaptığı aşağıdaki ifadelerini, söz konusu oluşumun bilgi kaynaklarının anlaşılması açısından aynen aktarmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. "Gökten bir nebi yahut resul seçilip (yeryüzüne) geldiği zaman o nebinin bereketiyle gökten insanların yeteneklerine göre genel olarak bir nur iner. Böylece intişar-ı ruhaniyet (yani manevi değerlerin her tarafa yayılışı) belirir. O zaman her şahıs doğru rüya görme konusunda ileri adım atar. İlham yeteneğine sahip olanlar ilham alırlar. Manevi konularda kulların akılları da kuvvetlenirler. Mesela yağmur yağdığı zaman her toprak parçası ondan payını alır. Aynı durum bir resulün gönderilmesiyle bir ilkbahar devri başladığı zaman söz konusu olur. İşte o zamanki bütün bereketlerin sebebi aslında o resul olur. İnsanlar ne kadar doğru rüya görürlerse yahut kendilerine ilham indirilirse,

³⁴² Han, Abdulgaffar v.dğr., "Resulullah'ın Diliyle Ramazan", *Maneviyat Dergisi*, S. 3, s. 4.

³⁴³ <https://ahmediye.org/ramazan-ve-kadir-gecesi/> (Erişim 06.01.2024).

³⁴⁴ <https://ahmediye.org/ramazan-ve-kadir-gecesi/> (Erişim 06.01.2024).

aslında onların açılış kapısı o resul olur. Çünkü onun vasıtasıyla dünyada bir değişiklik baş göstermiş olur. Gökten genel olarak bir nur iner. Her bir kimse kendi yeteneğine göre o nurdan payını alır. Aynı nur doğru rüya ve ilhamın inmesine sebep olur. Ahmak birisi onun kendi yeteneğiyle olduğunu zanneder. Ancak o ilham ve doğru rüya pınarı ancak o nebinin bereketiyle dünya insanlarına açılır. Onun zamanı bir “leyletül-kadir” (kadir gecesi) zamanı olur ve o gecede melekler inerler.”³⁴⁵

Kadıyânîlerin Türkiye temsilcilerinden olan aynı zamanda cemaatin idare heyeti sorumlularından biri olan Cengiz Varlı katılmış olduğu bir söyleşide kendisine yöneltilen “Ahmediye Cemaati hangi mezhebe tabidir?” sorusu üzerine içerisinde bulunduğu topluluğun bir mezhep olmadığını bilakis bir cemaat olduğunu söyleyerek sözlerinde peygamber dönemine işaret etmiş ve söz konusu zaman diliminde herhangi bir mezhebin bulunmadığına dikkat çekmiştir. Çoğunlukla Sünnî ekolün söylemleri arasında bulunan dört hak mezhep manifestosunu eleştiren Varlı, peygamber döneminde bulunmayan Hanefî, Şafiî, Hanbeli ve Maliki mezheplerinin salt doğruluğunu kabul etmemiş ve itikada konu olan mezheplerin varlığını da reddetmiştir. Bahse konu olan mezheplerin İslamiyet’e olumlu anlamda katkılar sağladığını tüm bu menfi faydaların göz ardı edilemeyeceğini lakin ötekileştirme konusunda aşırıya kaçtıklarını söyleyen Varlı, bu ifrat ve tefrit boyutunun doğruluk iddialarından kaynaklandığını belirtmiştir. Bu bağlamda Kadıyânîler tarafından eleştirilen mezheplerin farklı fikirlerinden dolayı yanlışlığa düşebilme ihtimali üzerinde duran Varlı, kendilerinin mezhepten ziyade cemaat olarak adlandırılmalarını buna bağlamaktadır. Nitekim Kadıyânîlere göre cemaatleri Allah’ın eliyle kurulmuştur ve Vadedilen Mesih’e geçmişte aynı tip soru yöneltilmiş o da “Allah’a en yakın mezhep Hanefî mezhebidir.” şeklinde yanıtlamıştır. Dolayısıyla Varlı, Ahmedi Cemaat’inin amelî hususlarda Hanefî mezhebine yakın olduğunu belirtmiş ve sözlerine son vermiştir.³⁴⁶

Ehl-i Sünnet’in amelî yönünü oluşturan dört mezhep cemaat ile namaz kıldırın kişinin mezhebi konusunda tereddüt etmeden aynı düşünce üzerinde ittifak etmiştir. Netice itibarıyla Hanefî olan bir kimse Ehl-i Sünnet içerisinde bulunan diğer üç mezhep üyelerine namazda imamlık yapabilir. Aynı durum diğer mezhep mensupları içinde

³⁴⁵ <https://ahmediye.org/ramazan-ve-kadir-gecesi/> (Erişim 06.01.2024).

³⁴⁶ İslamiyet’in Sesi, “Ahmediye Cemaati hangi mezhebe tabi?”, Youtube (09.10.2022), 00:00:10-00:01:41.

geçerlidir.³⁴⁷ Kadıyânî Cemaati Hanefî mezhebine yakınlığı ile bilinmesine rağmen söz konusu hususta farklı düşünmektedir. Zira Kadıyânîlere göre Ahmedi olmayan birinin arkasında namaz kılınması caiz değildir. Cemaat üyelerinden ve Maneviyat Dergisi sorumlusu olan Raşit Paktürk konuyla ilgili “İmamınız kendinizden olmalı”³⁴⁸ rivayetini delil olarak zikretmiştir. Söz konusu haberin cemaat ile namaz kılma konusunda bir işarete sahip olduğunu, devamında Hz. İsa’nın gelişi ve Mesih’in teşrifine işaret ettiğini vurgulayan Paktürk, Ahmedi Cemaatine mensup imamın namaz kıldırmasında hikmet bulunduğunu söylemiştir. İslam’da imam mertebesinin faziletlerini sıralayan Paktürk, dünyevî bir otorite tarafından tayin edilen herhangi bir imamın namaz kıldırma konusunda sorun teşkil etmeyeceğini lakin Kadıyânîlerin iddiasına binaen Vadedilen Mesih/Mehdi Mirza Gulam Ahmed’in Allah’ın tasvibi ve Hz. Peygamber’in vaat edişi ile imam olduğu gerekçesiyle söz konusu imamlık vazifesinin semavî olduğunu ifade etmiştir. Allah’ın halifesi konumunda bulunan Vadedilen Mesih/Mehdi’nin ilâhî güçle donatıldığını onun takipçilerinin de aynı güce mazhar olduğunu sözlerine ekleyen Paktürk, Ahmedi olmayan birinin cemaate imam olmasını doğru bulmamış ve mensubu olduğu cemaatin de bu öğretiyi sahip olduğunu aktarmıştır.³⁴⁹ Allah ve Hz. Peygamber tarafından görevlendirilen ve vaadedilen Mirza Gulam Ahmed’i ciddiye almamanın, böyle bir imamın varlığına şüphe ile yaklaşmanın ve onu onaylamamanın namaz için de aynı hisleri doğuracağını düşünen Kadıyânîler Müslümanları tek çatı altında toplamak için tek bir şahıs /imam etrafında toplanılması gerektiğini savunmuşlardır.

Amelî konularda birçok hata ve ihtilafın bulunduğunu ileri süren Kadıyânîler, Vadedilen Mesih’in gelerek bu bozulmaları ortadan kaldırdığını savunmaktadır. Vadedilen Mesih bu yanlışları düzeltmekle görevli kişi olması hasebiyle şeriatın temellerini beş madde üzerinde toplamıştır. Bunlar; Kur'an, sünnet, Kur'an'a ve sünnete aykırı olmamakla birlikte aklın süzgecinden geçen hadisler, dinde tefekkür ve son olarak farklı mizaçların getirmiş olduğu haller ile birlikte rüyalar.³⁵⁰

³⁴⁷ DiyanetTV, “Şafi kimse Hanefî cemaate namaz kıldırabilir mi?”, *Youtube* (18.11.2019), 00:00:01-00:03:48.

³⁴⁸ Buhârî, Enbiya, 50; Müslim, İman, 71.

³⁴⁹ İslamiyet’in Sesi, “Ahmedi olmayan birinin arkasında namaz kılabilir miyiz?”, *Youtube* (11.03.2022), 00:00:40-00:12:30.

³⁵⁰ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Vadedilen Mesih ve Mehdi’nin Olağanüstü İslam Hizmetleri”, *Maneviyat Dergisi*, S. 23, s. 56.

Görülmektedir ki, Kadıyânîler ibadetler hususunda Müslüman çoğunlukla paralel fikirleri benimsemektedir. Lakin düşünce ekolünün temel doktrinleri sebebiyle bazı konularda taviz göstermemişlerdir. Kadıyânîler tarafından inanılan ve aracı kabul edilen Vadedilen Mesih'in ortaya koymuş olduğu unsurlar bahsettiğimiz tezi kanıtlamaktadır. Nitekim Müslümanların çoğunluğu bugün Kur'an ve sünnetin temel kaynaklar olduğu dile getirmekle beraber rüyaları bahis konusu etmemişlerdir. Vadedilen Mesih özelinde gelen vahiylerin rüya kökenli olduğunun Kadıyânîler tarafından bilinmesi, onların rüyayı ve farklı halleri vazgeçilmez öğeler olarak görmelerine sebebiyet vermiştir.

Kadıyanilerin evlilik algısının da Vadedilen mesih ve mehdi olarak nitelendirilen Mirza Gulam Ahmed'in tavsiyeleri noktasında şekillenmiş olup buna göre Ahmedi olmayan Ahmedi olmayanla evlenmesi yasaklamıştır. Huzur (Aba) olarak nitelendirilen ve mesihin günümüzdeki halifesi olarak bilinen Mirza Masrur Ahmed, kendisine sorulan bir soruyu şu şekilde yanıtlamıştır: “Ahmedi bir erkek Ahmedi bir kızla evlenmelidir. Vadedilen Mesih (as) Ahmedi kızların Ahmedi olmayan erkeklerle evlenmesini yasakladı. Eğer Ahmedi erkekler de Ahmedi olmayan kızlarla evlenirse, Ahmedi kızlar kiminle evlenecek?”³⁵¹

2.3.4. Diğer Dinlere Bakış Açıları

Kadıyânîyye Cemaati, günümüzde varlığını devam ettiren pek çok din hakkında görüş beyan etmiştir. Bu açıklamaları genel anlamda ele aldıkları dinlerin yanlışlığı üzerine kuruludur. Âhir zamanda tek dinin İslam olduğunu savunan düşünce ekolü, İslam'ın da Kadıyânîlerin tekelinde olduğuna inanmaktadır. Farklı dinlerin mensuplarını sert eleştirilerden ziyade daha çok yumuşak tutumlarla karşılayan cemaat insanları Kadıyânî şemsiyesi altında birleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda birçok dinin kaynaklarından deliller göstererek kendi cemaatlerinin meşruluğunu göstermeye gayret eden Kadıyânîlerin, ılımlı davranışlarla birleştirici bir rol üstlendiklerini açıklamışlardır.³⁵²

Coğrafi açıdan yakınlıkları bulunan Sihler hakkında bilgiler aktardıktan sonra görüşlerini reddetmek yerine kendi lehlerine çevirmeyi başaran Kadıyânîlere göre, Sihlerin kurucusu Guru Nanak olarak bilinmektedir. Bilinen mezkûr kişi Hz.

³⁵¹ <https://ahmediye.org/huzurun-aba-evlenecek-genclere-onemli-nasihati/> (Erişim 06.01.2024).

³⁵² Han, Abdulgaffar v.dğr., “Deccal”, *Maneviyat Dergisi*, S. 6, s. 28.

Peygamberden çok sonra dünyaya gelmiştir. Sihlerin kitaplarında belirtilen âhir zamanda gelecek olan bir ıslah edici bulunmaktadır. Bu kimsenin Batala’da ortaya çıkacağı bilinmektedir. İnsanları hidayete erdirecek bu kişinin ortaya çıktığı yer ise, Mirza Gulâm Ahmed’in ortaya çıktığı Kadiyan köyünün bağlı bulunduğu ilçedir. Bu sebeple Sihlerin haberini vermiş olduğu ıslah edici kişi kendilerinin de iddia ettiği gibi Mirza Gulâm Ahmed’ten başkası değildir.³⁵³

Her Pazar Kadiyânîlerin resmî Youtube kanalı İslamiyet’in Sesi’nde yayınlanan “Videolarla Soru-Cevap” başlıklı söyleşide moderatörün “Sihizm dininin kurucusu olan Guru Nanak Müslüman mıydı?” sorusuna karşı cemaatin mürebbiyelerinden olan Bilal Paktürk şöyle yanıt vermiştir: “Hazreti baba Guru Nanak bir evliya idi ve Allah’ın dostu idi. Eskiden bir Hindu olan Guru Nanak sonradan Müslüman olmuştur.” Paktürk, Sih dininin lideri olarak bilinen Guru Nanak’ın Müslüman oluşuna dair giydiği elbisesini³⁵⁴ delil göstermiş ve üzerinde Kur’an ayetlerinin bulunduğunu, Ayet el-Kürsi ve Fatıha sureleri ile birlikte Kelime-i Şehadet’in nakşedildiğini iddia etmiştir. Ayrıca Guru Nanak’ın hac ibadetini yerine getirdiğini söyleyen Paktürk onun Hinduların kast sistemine ve bölgede yaşayan putperestliğe karşı çıktığını da ifade etmiştir. Hem babası hem de Kadiyânî Cemaatinde aynı statüyü paylaştığı Raşit Paktürk oğlunun sözlerine konu ile ilgili eklemelerde bulunarak Guru Nanak’ın sürekli giydiği elbisenin gökten indiğini, ölümünden sonra cenazesinin bulunamadığını, Allah tarafından göğe yükseltildiğini ve onun sıkıntıda olan toplumlar için tekrar gelebileceğini ifade etmiştir. Kadiyânîler tarafından Mirza Gulam Ahmed’in görev tanımı ile özdeşleştirilen Guru Nanak’ın hayatta olmaması ile onun yerine ikame edebilecek tek şahıs yine Mirza Gulam Ahmed olarak düşünülmüştür.³⁵⁵

Hali hazırda geçmişte yaşamış ve günümüzde varlığını ikame ettiren dinler birbirinden farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Kadiyânîlere göre bu durum mümkündür. Ancak onlara ebedi gerçeklerin farklı farklı öğretilmesi olanaksızdır. Örneğin Yüce Allah kendisini Yahudilere ve Müslümanlara “bir”, Zerdüştilere “iki”, Hristiyanlara ise “üç” şeklinde tanıtmıştır. Bu ise Kadiyânîlerce akla aykırı bir tutum olarak değerlendirilmektedir. Nitekim âhir zamanda bu ihtilafları ortadan kaldırarak İslam’ı

³⁵³ Şems, *Çağrı*, s. 40-41; Han, Abdulgaffar v.dğr., “Deccal”, *Maneviyat Dergisi*, S. 6, s. 34.

³⁵⁴ Söz konusu elbise için bkz. <https://www.alislam.org/articles/image-chola-baba-nanak/> (Erişim 01.01.2024).

³⁵⁵ İslamiyet’in Sesi, “Sihizm dininin kurucusu Baba Guru Nanak Müslüman mıydı?”, *Youtube* (23.10.2022), 00:00:10-00:06:32.

diğer dinlere karşı muzaffer kılmak için gönderilen zat Mirza Gulâm Ahmed'tir.³⁵⁶ Bu bağlamda Kadıyânîlere göre hiçbir kavim hidayetden mahrum bırakılmamıştır. Lakin bugün sadece Vadedilen Mesih aracılığıyla insanları kurtuluşa erdiren tek din son ve en mükemmel olan İslam'dır. En güzel din gelince diğer dinlere ihtiyaç kalmamaktadır bu sebeple İslam gelince diğer dinler kendiliğinden feshedilerek hükümsüz kalmışlardır.³⁵⁷

İslam'ın diğer dinlerden her yönden üstün olduğunu savunan Kadıyânîler, kölelik konusunda Hinduizm, Yahudilik ve Hristiyanlığı eleştirmişlerdir. Ele alınan mesele bağlamında Maneviyat dergisine ayrı bir başlık açan Kadıyânîler adı zikredilen dinlerin meseleye bakış açılarıyla ilgili şunları aktararak İslam'ı müdafaa etmeye çalışmışlardır. “İslamiyyet'ten önceki dinlerde kölelik revaçta olmasına rağmen hiçbir din onu ortadan kaldıramamıştır. Yahudilik ve Hindu dinin öğretisinde kölelik, dini bir müessese olduğu için lağvetmek yerine özenle korumaya çalışmışlardır.” Hristiyanlığı Yahudi dinin uzantısı olarak gören Kadıyânîlere göre Kilise, köleliğe karşı mücadele edenlerin karşısında yer almıştır. Hindularda mevcut olan kast sisteminin köleliği geniş bir yelpazeye taşıdığını söyleyen Kadıyânîlere göre İslam, bu meseleyi kökünden kazımıştır.³⁵⁸

Kadıyânîlere göre vahiy kelimeler şeklinde inmemektedir. Onlara göre vahiy, kalbin aydınlanması neticesinde erdiği irfana denilmektedir ve rüya yoluyla gelmektedir. Bu konuda Natüralistlar, Bahaîler, Hristiyanlar ve kendilerine aydın diyen Müslümanların hatalı görüşlerde olduklarını düşünmektedirler. Bu konuda Vadedilen Mesih adı geçen dinleri eleştirerek şunları dile getirmiştir. “Ben düşüncelerinizi reddediyorum zira vahiy ve rüya insan fitratının bir parçasıdır. Her iki olgu insan fitratında yer alıyorsa vahiy de ancak rüya yoluyla insana gelmektedir. Nitekim ben bunu biliyor, görüyor ve tecrübe ediyorum.”³⁵⁹ Görüldüğü üzere Kadıyânîler yalnızca farklı dinleri değil kendi görüşlerinin aksini düşünen Müslümanları da tenkit etmişlerdir. Aynı durumu Hz. İsa'nın çarmıhtaki akıbeti hususunda da gösteren Kadıyânîler, bu konuda Yahudileri, Hristiyanları ve Müslümanları eleştirmişlerdir. Zira çarmıh meselesinde Müslümanlar, Hz. İsa yerine başka birinin çarmıha gerildiğini ve

³⁵⁶ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Deccal”, *Maneviyat Dergisi*, S. 6, s. 35.

³⁵⁷ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Seçmenler ve Seçilen Görevlilere Önemli Nasihatler”, *Maneviyat Dergisi*, S. 11, s. 28.

³⁵⁸ Han, Abdulgaffar v.dğr., “İslam'da Kölelerin ve Esirlerin Durumu”, *Maneviyat Dergisi*, S. 9, s. 41.

³⁵⁹ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Vadedilen Mesih ve Mehdi'nin Olağanüstü İslam Hizmetleri”, *Maneviyat Dergisi*, S. 23, s. 28.

O'nun göğe yükseltildiğini düşünmüşlerdir. Yahudi ve Hristiyanlar ise bu konuda Hz. İsa'nın çarmıhta asılarak öldürüldüğünü dile getirmişlerdir. Kadıyânîlere göre Müslümanlar'ın görüşü hatalıdır çünkü Hz. İsa'dan başkası çarmıha gerildiyse bu suçsuz olan kişiye zulümdür. Yahudi ve Hristiyanların görüşü de yanlıştır zira Allah, göndermiş olduğu peygamberi korumaktan aciz değildir.³⁶⁰ Sonuç olarak Vadedilen Mesih, semavi dinleri koruduğunu Hz. İsa'nın çarmıhtan canlı olarak indirdiğini, böylelikle Allah'ın onu lanetli ölümden koruduğunu belirtmiştir. Vadedilen Mesih bununla da kalmayarak Hz. İsa'nın çarmıhtan indikten sonra Keşmir'e geldiğini ve ölene kadar orada yaşadığını iddia etmiştir.³⁶¹ Kanaatimizce bu anlatılanlar ele aldığımız düşünce ekolünün karakteristik özelliklerinden mehdilik/mesihlik düşüncesinin alt yapısına temel olan iddialardan birini teşkil etmektedir.

Kadıyânî Cemaati'nin kurucu ilkelerinden olan kurtuluş diğer bir adı ile necat inancı Kadıyânîlerce Vadedilen Mesih'in 2. halifesi olarak kabul edilen Mirza Beşiruddin Mahmud Ahmed tarafından kaleme alınan “*Necat*” adlı eserde teferruatlı bir şekilde kaleme alınmıştır. Söz konusu yazıda çok sayıda dinin kurtuluş inancı hakkında malumat aktarılmıştır. Dolayısıyla Necat; Brahmanlara göre hem sıkıntı hem mutluluktan kurtulup Allah ile iç içe karışmak, Budistlere göre insanın tüm sıkıntı ve musibetten ilâhi yardım olmadan kendisini kurtarması, Ceynilere göre zorluklardan kurtulmanın akabinde el edilen metafizik güçler, Yahudilere göre hem bu dünyada hem de ahirette Yehova'nın azabından kurtulmak, Hristiyanlara göre günahın ve günahın neticesi olan cezadan kurtulmak, Zerdüştler için günahın ve ateşin cezasından kurtulmak ve Şintoistlere göre tüm ömrünü günahın cezasından kurtulmak için ibadetlerle geçirmektir. Tüm bu dinlerin kurtuluş inancında olan farklılığına işaret eden Mahmud Ahmed, refahın yanlış yerlerde arandığını aslolan kurtuluşun ise içgüdüsel olduğunu söyleyerek necatı şu sözlerle tanımlamıştır: “Necat içgüdüselidir. Tüm dünya kurtuluş olmalıdır; necat şarttır derken bunun ne olduğu konusunda hemfikir değildir. Bu bize çok öneli bir gerçeği açıklıyor. Necatın arayışı iç güdüsel olabilir lakin tarifi içgüdüsel değildir. Öncelikle necat, Allah tarafından gelen vahye muhtaçtır. Bu vahyi tebliğ etmekle görevli olan bir elçiye ve onun mirasçısı olan bir kurtarıcıya bağlıdır.

³⁶⁰ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Vadedilen Mesih ve Mehdi'nin Olağanüstü İslam Hizmetleri”, *Maneviyat Dergisi*, S. 23, s. 50.

³⁶¹ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Vadedilen Mesih ve Mehdi'nin Olağanüstü İslam Hizmetleri”, *Maneviyat Dergisi*, S. 23, s. 52.

Allah'tan ilham yoluyla görev alan bu kurtarıcı eliyle insanlar evrensel olarak kurtuluşa erecektir.”³⁶²

2.3.5. Hz. İsa Algıları

Kadıyânî cemaatinin özünü oluşturan mehdilik algısı, düşüncenin taviz vermediği konuların başında gelmektedir. Bu görüş etrafında şekillenen ekolün kendisine karşı en büyük tehdidi şüphesiz Ehl-i Kitab'ın ilah ve mesih olarak, Müslümanlar'ın ise mehdi olarak nitelendirdiği Hz. İsa olmuştur. Hz. İsa'nın ilah, mesih ve mehdi olmadığını ortaya koymak kendi düşüncelerini haklı çıkarma noktasında önemli görülmektedir. Zira onlara göre insanlığı hidayete erdirecek olan Hristiyanların beklediği mesih ve Müslümanlar'ın kıyamet günü geleceğini umduğu mehdi, Vadedilen Mesih, Mirza Gulâm Ahmed'ten başkası değildir. Dolayısıyla aksini düşünenlere karşı bu durumu kanıtlamak, ele aldığımız düşünce ekolünün meşruiyetini sağlama hususunda mühim olduğu için Kadıyânîler özenli bir tavır ile bunu kanıtlama çalışmışlardır.³⁶³

Hz. İsa'nın ilah, mesih ve mehdi olamayacağı hususunda ele aldığımız 31 derginin 13'ünde bu başlık müstakil olarak ele alınmış ve başta Hristiyanlar olmak üzere cemaatin aksi yönünde görüş beyan edenlere karşı deliller getirilmiştir.³⁶⁴ Özellikle karşıt görüşte olan Hristiyanlarla fikri çatışma içerisindeyken Kadıyânîler, onların kutsal kitaplarından deliller getirerek kendi haklılıklarını sağlamaya, muhaliflerin ise tezini çürütmeye gayret etmişlerdir.³⁶⁵

Eski Ahit'ten (Tevrat); “Rab, kendisi Allah'tır. Ondan başkası yoktur.”³⁶⁶ , “Allah'a benzeyen yoktur.”³⁶⁷ , “Kimse Rab gibi mukaddes değildir. Çünkü senden başka kimse yoktur.”³⁶⁸ vb. söylemleri, Yeni Ahit'ten (İncil) ise; “İsa cevap verdi. Birincisi dinle Ey İsrail; Allah'ımız, Rab bir olan Rab'dır.”³⁶⁹ , “Siz ki birbirinizden

³⁶² Ahmed, Mirza Beşiruddin Mahmud, *Necat*, çev. Syed Ateeq Ahmad, Islam International Publications Limited, United Kingdom 2014, s. 17-18.

³⁶³ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Hz. İsa İlah Olamaz İncil ve Tevrat Işığında”, *Maneviyat Dergisi*, S. 3, s. 45.

³⁶⁴ Bkz. Han, Abdulgaffar v.dğr., *Maneviyat Dergisi*, S. 2, 3, 4, 6, 7, 9, 12, 13, 15, 17, 18, 21, 23.

³⁶⁵ Han, Abdulgaffar v.dğr., “İncil ve Tevrat'a Göre Hz. İsa İlah Olamaz”, *Maneviyat Dergisi*, S. 2, s. 35.

³⁶⁶ Tesniye 4: 35.

³⁶⁷ Tesniye 33: 26.

³⁶⁸ Samuel 2: 2.

³⁶⁹ Markus 12: 29.

izzet kabul eder ve bir olan Allah'tan gelen izzeti aramazsınız. Nasıl iman edebilirsiniz?"³⁷⁰ vb. sözleri delil getirerek Allah'ın birliğini vurgulayan Kadıyânîler, Hristiyan ve Yahudileri kendi silahlarıyla vurduklarını ve onların savundukları fikirler hususunda çeliştiklerini dile getirmişlerdir.³⁷¹

Kadıyânîler yalnızca anlatılanlarla kalmayarak Hz. İsa'nın mucizelerinden biri olarak bilinen ölüleri diriltmesi hususunda tüm dinlerin yanlış tutum sergilediğini düşünmüşlerdir. Nitekim onlar bu konuda şunları dile getirmişlerdir; "Eğer Eski ve Yeni Ahit'e göre sadece Hz. İsa bu işi yapmış ise o zaman onun ilah olduğunu kabul ederiz. Lakin hem eski Ahit'te hem de Yeni Ahit'te Hz. İsa'nın haricinde diğer peygamberlerin, diğer kutsal kişilerinde bu işi yaptığı yazılı ise o zaman neden yalnızca Hz. İsa ilah, mesih veyahut mehdi sayılıyor? Günümüzde maalesef Müslümanlar da Hristiyanlardan etkilenerek Hz. İsa'nın gerçek manada ölüleri dirilttiğine inanıyorlar. Hâlbuki her peygamber ölüleri diriltmiştir. Bundan kasıt manen ölmüş olanlardır. Bu sebeple Vadedilen Mesih bugün Hristiyanlarla aynı düşünceyi paylaşıp bunu sorgulamayan, manevi olarak çökmüş olan Müminleri diriltmek için gönderilmiştir."³⁷²

Kadıyânîlere göre, Hz. İsa hakkında genel kabullerin yanlışlığını delillerle ortaya koymak ve yine aynı şekilde Vadedilen Mesih'in de doğruluğunu delillerle ispatlamak cemaat üzerine farz olan bir husustur.³⁷³ Akıllı ve imanı güçlü olan birisine karşı bu yanlışlık ve doğruluğu kanıtlamak için çaba sarf etmek gerekmemektedir. Zira düşünce ekolüne göre Hz. İsa, kendisi hakkında yapılan asılsız yakıştırmaları kendi ağzıyla reddetmiştir. Şöyle ki; Hz. İsa'yı taşlamak istediklerinde, o saldırganlara karşı suçunu sormuştur. Bunun üzerine onlar, Hz. İsa'nın ilah olma iddiasında olduğunu dile getirmiş, bu sebepten ona işkence ettiklerini söylemişlerdir. Bu muamele karşısında Hz. İsa "Eski kitapların hepsinde Allah'ın bir oğlunun geleceği ifade ediliyor. Siz kitaba nasıl karşı çıkarsınız?" diye kendini savunması gerekirken o eserlerin tahrife uğrayan yerlerini göstermemiş ve zulme boyun eğmiştir. Kadıyânîlere göre eğer gerçekten Hz. İsa; ilah, mesih veya mehdi olsaydı bunu söyler ve işkenceden kurtulabilirdi.³⁷⁴

³⁷⁰Yuhanna 6: 44.

³⁷¹ Dergi 9 s. 53

³⁷² Han, Abdulgaffar v.dğr., "Hz. İsa İlah Olamaz İncil ve Tevrat Işığında", *Maneviyat Dergisi*, S. 3, s. 44.

³⁷³ Han, Abdulgaffar v.dğr., "Hz. İsa İlah Olamaz İncil ve Tevrat Işığında", *Maneviyat Dergisi*, S. 17, s. 52.

³⁷⁴ Han, Abdulgaffar v.dğr., "Hz. İsa İlah Olamaz İncil ve Tevrat Işığında", *Maneviyat Dergisi*, S. 12, s. 44.

Öyle görülüyor ki ele aldığımız düşünce ekolü, inanmış olduğu ve aslında cemaatin temellerini oluşturan mehdi ve mesih inancı çerçevesinde doğmuş, büyümüş ve gelişmiştir. Bu görüş bağlamında yalnızca Hristiyanları ya da Yahudileri eleştirmekle kalmamış mensubu oldukları İslam'ı da yeri geldikçe tenkit etmişlerdir. Tarih boyunca sıkıntılarla yüzleşen bazı toplumlarda dinî inançlar bağlamında adı her ne kadar değişiklik gösterse de bir kurtarıcı figürü olagelmıştır. Siyasal, sosyal hatta ekonomik kaygıların sonucu olarak ortaya çıkmış olan bu düşünce yapısı böylesine sıkıntılı bir ortamda neşet etmiş olan Kadıyânîlerde de kendisini göstermiştir. İnsanlığı kurtaracak kişi olma vasfını başka şahıslarla paylaşmak istemediği görülen cemaatin bu konuda muhaliflerini kendi metotlarını kullanarak eleştiriye tâbi tuttuğu görülmektedir.

2.4. Bilgi Anlayışının İnşası

Vadedilen Mesih ve Mehdi olarak tanımlanan Mirza Gulam Ahmed'in ilham, keşif ve vahiy kavramlarını kullanım şekilleri dikkate alındığında, aralarında kronolojik bir farkın bulunduğunu söylemek oldukça güçtür. Zira Gulam Ahmed'in bilgi kaynağı olarak ilhamı ve keşfi nübüvvet iddiası öncesi, vahyi ise nübüvvet iddiası sonrası alması şeklinde bir sınırlama söz konusu değildir. Nitekim nübüvvet iddiası öncesi vahiy aldığı iddia ederken, nübüvvet iddiası sonrasında da ilham ve keşif aldığına dair söylemleri söz konusu olmuştur. Lakin nübüvvet iddiasından sonra vahiylerin tertemiz su gibi pak olduğunu ve nicelik olarak fazlalığını ifade ederek nübüvvet öncesi ve sonrası vahiylerin özelliği hakkında bir ayrıma gitmiştir.³⁷⁵

Kadıyânî düşüncede mehdi-mesih algısının sistematize edilmesi bilgi anlayışı noktasında ciddi bir kurumsallaşmayı beraberinde getirmiştir. Bu minvalde Kadıyânî düşüncede vahyin sürekliliği algısı hâkim olup, ilham, keşif gibi kategorilerle Tanrı ile insan arasındaki irtibatın devam ettiği öne sürülmüştür. Bu anlayış ilhamı, hem mehdi-mesih olarak nitelenen Mirza Gulam Ahmed örneğinde ön plana çıkardığı gibi, sistem içerisinde ilhamın tüm inananlara teşmil edildiğini görmek mümkündür.

Kadıyânîlerin resmi Youtube kanalında yayınlanan bir söyleşide moderatör, cemaatin mürebbiyelerinden olan Münir Münevver Ahmed'e birtakım sorular yöneltilmiş ve söze şu şekilde başlamıştır: “1889 yılında Allah, Mirza Gulam Ahmed'e ‘Sen ahir zamanın mesih ve mehdisisin’ şeklinde telkinde bulunarak onu görevlendirmiş ve yüzbinlerce mucize vererek insanlara onun ilâhi desteğe mazhar olduğunu göstermeye

³⁷⁵ Krş. Ahmed, *Vasiyet*, s. 15; Mahmud, *Ahmediyet'e Davet*, s. 275; Şems, *Ta'lim*, s. 20-21.

çalışmıştır.” Akabinde Mirza Gulam Ahmed’e ilham yoluyla bildirilen ‘Sana gökten vahiy ettiğim ermiş insanlar yardım edecektir’ ifadesinin bir vahiy olduğunu, bu ilâhi mesajın geçmiş ve günümüz cemaat müntesiplerini teşmil ettiğini ifade ederek bu hadisenin nasıl gerçekleştiğinin detaylı izahını yapması için konuğuna söz hakkı vermiştir. Münir Münevver, öncelikle bu hususun altında yatan temel sebebin Kur’an ayetlerinden birine³⁷⁶ işaret ettiğini dile getirmiş³⁷⁷ ve Hz. Peygamber’in Vadedilen Mesih ve Mehdi hakkında ahir zaman da Peygamber statüsünde olacağını iddia etmiştir. Dolayısıyla günümüz Kadıyânî müntesiplerine göre Allah’ın vahiyetmiş olduğu Mirza Gulam Ahmed’in ve ermiş insanların Allah’ın kaderinde değişmeyecek şekilde galip geleceği Mirza Gulam Ahmed’e ilham yoluyla bildirilmiştir.³⁷⁸

Münir Münevver, Hz. Peygamber’in nübüvvetinin ilk zamanlarında yanında 313 sahabinin bulunduğunu ve Allah’ın söz konusu vahiy gereği onların Hz. Peygamber’e yardımcı olduğunu söyleyerek Mirza Gulam Ahmed’in de başlangıçta 313 taraftarının bulunduğunu dile getirmiştir. Ayrıca bununla ilgili Gulam Ahmed’in *Encâm-ı Ethem (Ethem’in Akıbeti)*³⁷⁹ adıyla müstakil bir eser kaleme yazdığını 1896 yılında yayımlandığını ve muhtevasında söz konusu bu 313 kişinin isimlerinin yer aldığını ve bu şahıslarla Allah’ın, Mirza Gulam Ahmed ile olduğu gibi vahiy, rüya ve ilham yoluyla irtibata geçtiğini sözlerine eklemiştir.³⁸⁰

Yine Kadıyânî düşünce içerisinde gâibten haber verme özellikle Mirza Gulam Ahmed’in otoritesini tesis noktasında önemli bir zemin haline dönüşmüştür. Haliyle bu zemin Mirza Gulam Ahmed’den başlayarak günümüze kadar çeşitli yönleriyle ön plana çıkartılmıştır. Kadıyânîler tarafından cemaatin ikinci halifesi olarak nitelendirilen, 22 Şubat 1914 yılında dünyaya gelen Mirza Gulam Ahmed’in oğlu Mirza Beşirruddin Ahmed’in doğumu, Kadıyânî Cemaatine göre gaybi konularda en büyük delil niteliği taşımaktadır. Nitekim her yıl 22 Şubat günü dünya genelinde cemaat, “Muslih Mevud

³⁷⁶ “Şüphesiz Allah, ‘Elbette ben ve peygamberlerim galip geleceğiz’ diye yazmıştır. Şüphesiz Allah güçlüdür, galiptir.” (Mücadele, 58/21).

³⁷⁷ İslamiyet’in Sesi, “Hz Mehdi’ye as ilham edilen ‘Sana gökten vahiy ettiğim ermiş insanlar yardım edecektir’ vahyi”, Youtube (22.08.2020), 00:00:01-00:01:10.

³⁷⁸ İslamiyet’in Sesi, “Hz Mehdi’ye as ilham edilen ‘Sana gökten vahiy ettiğim ermiş insanlar yardım edecektir’ vahyi”, Youtube (22.08.2020), 00:01:11-00:04:00.

³⁷⁹ Bkz. <https://ahmediye.org/hz-ahmedin-eserleri/> (Erişim 06.01.2024).

³⁸⁰ İslamiyet’in Sesi, “Hz Mehdi’ye as ilham edilen ‘Sana gökten vahiy ettiğim ermiş insanlar yardım edecektir’ vahyi”, Youtube (22.08.2020), 00:04:00-00:05:06.

Günü” adı verilen etkinlikler düzenlemekte ve Mirza Beşiruddin Ahmed’in doğumunu kutlamaktadır.³⁸¹

Kadıyânîler, 20 Şubat 1886 yılında Vadedilen Mesih ve Mehdi olarak nitelenen Mirza Gulam Ahmed’e Allah’ın müslîh (ıslah eden) vasıflı bir oğul vereceği müjdelendiğini idda etmiştir. Bu müjdenin Mirza Gulam Ahmed oğlu Mirza Beşiruddin Mahmud Ahmed’in şahsında gerçekleştiğini düşünen Kadıyânîler bu sebeple ona “Muslih Mevud” ismini vermiştir. Beşiruddin Ahmed’in hayatı incelendiğinde³⁸² Mirza Gulam Ahmed’e Allah tarafından gelecek hakkında verilen malumatların sahih olduğu, gâibten haber alındığı ve bu haberlerin İslam’ı yüceltmek için verildiği Kadıyânîler tarafından kabul edilmiştir. 20 Şubat 1886 tarihinde Vadedilen Mesih ve Mehdi’nin açıklamaları gaybten alınan haberler hususunda Mirza Gulam Ahmed’in cemaat içerisindeki otorite zeminini belirlemede önem arz etmektedir. Nitekim Gulam; “İstediği her şeyi yapma kudretine sahip Rahman, Âlicenap, Yüce ve Övgü dolu Allah (c.c.) bana şu vayhi lûtfetmiştir.” diyerek şunları söylemiştir: “Ben senin yalvarışlarına binaen sana rahmetimin bir işaretini ihsan ediyorum. Ben senin yakarışlarını duydum ve senin dualarını merhametimin sonucu Kabulümle şereflendirdim ve senin yolculuğunu mübarek kıldım. Gücün, merhametin ve bana yakınlığın bir işareti sana bağışlandı. İlayet ve rahmetin bir işareti ile ödüllendirilmek suretiyle sana başarı ve zaferin her türlüşünün anahtarı bahşedildi. Ey Muzaffer olan, selamet üzerinde olsun. Böylece bu Allah’ın keliması olup, kim yaşamı arzu ederse onlar ölümün pençesinden kurtarılabileceklerdir ve mezarlarında olanlar buralardan kalkabileceklerdir. Bu şekilde onlar senin yanında olduğuma inanabilsinler ve de Allah’a inanmayanlar, inkâr edenler ve O’nun dinini, kitabını ve kutsal Peygamber’i Muhammed’i reddedenlerle seçilmiş olan (selamet üzerine olsun) belirgin bir emare ile yüz yüze gelsin ve günahkârlara yolları aşikâr olsun. Sana güzel ve saf bir erkek evlat bağışlanacak olduğu için sevin. Sana ait ve senin soyundan zeki bir oğula sahip olacaksın. Güzel ve saf bir erkek çocuk senin konuğun olarak gelecek. Onun adı “Emmanuel” (Allah’ın yanında) ve “Bashir”dir. O kutsal bir ruh ile donatılmış olacak ve tüm pisliklerden müstesna kılınacaktır. O Allah’ın ışığıdır. O, gökten inen gibi mübarek kılınmıştır. Fazıl onun yanı başında onun gelişine eşlik edecektir. O yücelik, azamet ve üstün mevkiî sahibi

³⁸¹ <https://ahmediye.org/vaadedilen-islamhatci-ogul-muslih-mevud/> (Erişim 06.01.2024).

³⁸² Kadıyânîler tarafından yazıya geçirilen ve gaybten haber alınması hususunda delil olarak kullanılan Mirza Beşiruddin Ahmed’in hayatı için bkz. <https://ahmediye.org/vaadedilen-islamhatci-ogul-muslih-mevud/> (Erişim 06.01.2024).

olacaktır. Dünyaya gelip Mesihî vasıfları ve Ruhülkudüs'ün lütfu ile oraya ait birçok keşmekeşi iyileştirecektir. O Allah'ın kelimidir, çünkü Allah'ın merhameti ve hamiyeti onu bir yücelik sözüyle yollamıştır. Onun ünü dünyanın en uç köşesine kadar ulaşacak ve insanlar onun vasıtasıyla bereketlenecektir. İşte o zaman nefsinin temsil ettiği o yüce semavi makamına yükseltilmek üzere geri çağırılacaktır. Bunun hakkında kesin hüküm verilmiştir.”³⁸³

2.5. Güncel Konulara Bakış Açıları

Günümüzde varlığını sürdüren ve dünya üzerinde çeşitli ülkelerde mensuplarının mevcut olduğu bilinen Kadıyânîye ekolü, kendilerini âhir zaman cemaati olarak nitelendirilmeleri³⁸⁴ sebebiyle güncel konularla ilgili birtakım görüşler ortaya koymuşlardır. Düşünce sisteminin misyoner faaliyetleri gereği tüm insanlığa ulaşma çabası ele aldığımız konuda Kadıyânîlere fikir üretme zorunluluğu doğurmuştur.

2.5.1. Kadın Algısı

Bir diğer güncel konuyu ise Hristiyan düşüncesi bağlamında kadın algılarına ayıran Kadıyânîler, Hristiyanların bu mesele ile ilgili yanlış tutumlara sahip olduğunu kendilerince ortaya koymaya çalışmışlardır. Kadıyânîler, Tevrat'ta yer alan yılanın kadını (Hz. Havva) sorgulaması ve önce onu kandırması³⁸⁵ bahsini tevil ederek bu durumu kadının günaha daha meyilli olduğu için yılanın kadını sorgulayıp kandırdığını iddia eden Hristiyanlara karşı birtakım cevaplar üretmeye çalışmışlardır. Hristiyanların kadın algılarının yanlışlığını ortaya koyarak günümüzde hala bu yanıltan dönemediklerini vurgulayan Kadıyânîlere göre Hristiyanlar, günahın veraset yoluyla nesilden nesile geçtiği teorisini savundukları için her insanın doğuştan günahkâr olduğunu savunuyorlar ve bu günahı kadına yıkıyorlardı.³⁸⁶ Düşünce ekolüne göre, Dünya üzerinde birçok kadın zulüm ve işkence görmektedir. Bunun kaynağı ise

³⁸³ İslamiyet'in Sesi, “Muslih Mevud'un ra ilimlerle donatılacağı gaybi haberi nasıl gerçekleşti?”, Youtube (01.03.2021), 00:01:10-00:28:45; <https://ahmediye.org/vaadedilen-islamhatci-ogul-muslih-mevud/> (Erişim 06.01.2024); <https://ahmediye.org/23-02-2018-vadedilen-reformcu-gaybi-haberi/> (Erişim 06.01.2024).

³⁸⁴ Bkz. Han, Abdulgaffar v.dğr., “Ahirin Cemaati”, *Maneviyat Dergisi*, S. 1, s. 6.

³⁸⁵ Tekvin 3: 1-19.

³⁸⁶ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Hz. İsa İlah Olamaz İncil ve Tevrat Işığında”, *Maneviyat Dergisi*, S. 6, s. 44.

insanların tahriife uğrattığı Hristiyanlığa dayanmaktadır. Eğer insanoğlu eşine, kızına ve çevresindeki kadınlara iyi davranmayı diliyorsa bu konuda inanmaları gereken tek din Vadedilen Mesih'in önderliğinde müjdelenen İslam'dır.³⁸⁷ Nitekim Vadedilen Mesih gelmeden önce kadınlar bazı haklardan tamamen mahrum edilmişti. O gelince bu hakların kadınlara iade edilmesini sağlamıştır. Bunlar:

- Kadınlar mirastan pay alabilecekler,
- Tesettür konusunda aşırıya kaçılmayacak, evden çıkabilecekler,
- İlim öğrenmekten mahrum bırakılmayacaklar,
- Kadınlar hor görülmecek,
- Nikâhlanma konusunda yetkileri elinden alınmayacak,
- Hula ve talak konusunda kadınlara baskı uygulanmayacak,
- İnsanî haklardan mahrum edilmeyecekler.³⁸⁸ Şeklindedir.

2.5.2. Salgınlar ve Hastalıklar

Günümüzde birçok can kaybına neden olan ve küresel hale gelen Covid-19 virüsü ile ilgili Kadıyânîlerin mevcut halifesi Mirza Masrur Ahmed, 20 Mart 2020 yılında Cuma hutbesinde bu konuyu ele alarak şunları dile getirmiştir: “Bazı insanlar bu hastalığa veba bazıları ise Allah'ın bir nişanıdır diyorlar. Bu hastalığın Allah'ın bir işareti olma ihtimali yoktur. Çünkü Kadıyan'da vebanın patlak verdiği dönemden önce Allah, Vadedilen Mesih'e haber vermişti. Böylece o veba Allah'ın bir işareti olmuştu. Allah-u Teâla, gerçekleşen vebanın ne zaman ve nasıl yayılacağını bizzat haber verdiği için bu salgını O'nun işareti olarak gören Vadedilen Mesih hiçbir önlem almamış ve bu hastalığın durması için Allah'a niyazda bulunmamıştır. Bugün Covid-19 virüsü için ise ne öyle bir haber vardır ne de ben bunun ortaya çıkacak bir alamet olduğuna dair herhangi bir imada bulundum. Lakin bu salgının geçmesi için Allah'a dua edeceğim ve rüyamda Vadedilen Mesih'ten bana bildirilene göre sizlere bir çıkış yolu sunacağım. Bu yol tarçınlı sudan geçmektedir. Mesih-i Mevud bunu vasiyet olarak biz Kadıyânîlere bırakmıştır.³⁸⁹

³⁸⁷ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Hz. İsa İlah Olamaz İncil ve Tevrat Işığında”, *Maneviyat Dergisi*, S. 6, s. 46.

³⁸⁸ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Bazı Dualar”, *Maneviyat Dergisi*, S. 3, s. 56.

³⁸⁹ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Kürtaj Caiz Midir?”, *Maneviyat Dergisi*, S. 25, s. 48.

Maneviyat dergisi özelinde hastalığın Çin'den neşet ettiğini lakin tüm dünyayı etkilediğini dile getiren Kadıyânîler, tüm insanlığa ulaşma misyonları gereği mevcut konuyla ilgili birçok çalışmalar yapmıştır. Dünyanın dört bir yanına hem maddi hem manevi yardımlar ulaştırmak için “Cemaat Gönüllüleri” adlı grup kurmuş ve her nerede olursa olsun insanların ihtiyaçlarına cevap vermeyi kendilerine bir görev bilmişlerdir.³⁹⁰

Mirza Gulam Ahmed zamanında yaşandığı bilinen Veba salgını ile ilgili Kadıyânîler bu küresel hadiseden Mirza Gulam Ahmed'in mehdi oluşu sonucuna ulaşmışlardır. Zira onlara göre İngilizlerin hüküm sürdüğü bir zaman diliminde veba salgını patlak vermiş ve İngilizler halka aşılar dağıtmıştır. Aşırı alan insanların bile akıbetinin ölümle sonuçlandığını gören Kadıyânîler, Allah tarafından Mirza Gulam Ahmed'e Kadıyânîlerin ölmeyeceğine dair bir söz ve garanti verildiğini iddia etmiştir. Allah'ın İngilizlerin dağıttığı aşılardan almayıp kendine güvenmelerini istediğini belirten Kadıyânîler böylelikle hayatta kalmış ve veba felaketinden etkilenmemiştir.³⁹¹

2.5.3. Filistin Meselesi

Günümüzde Kadıyânîlerin lideri konumunda olan ve kendisine “Halifetü'l Mesih”, “Huzur-i Enver” ve “Emir'ül Müminin” gibi sıfatlar atfedilen Mirza Masrur Ahmed, 24 Kasım 2023 ve 8 Aralık 2023 Cuma hutbesinde Filistin halkının İsrail Devleti tarafından uğradığı zulüme değinerek konuyla ilgili mehdinin zuhur etmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Konuşmalarında sözlerine “Müslüman ülkeler bir olup savaşı sona erdirmeye çalışmadıkça hiçbir faydası yoktur. Ahmedilerin, zulmü sona erdirmek için, zulme karşı ses yükseltmek için kendi etraflarındaki arkadaşlarının ve bölgenin siyasetçilerinin devamlı dikkatini çekmeleri lazım.” telkiniyle başlayan Masrur Ahmed, Filistin halkı için dua edilmesi gerektiğini, geçici ateşkeslerin İsrail Devleti'ni durdurmayıp daha şiddetli uygulamalarla Filistinlileri vurduğunu ve Gazze'nin her yerini bombaladıklarını dile getirmiştir.³⁹²

Mirza Masrur Ahmed, Filistinli Müslümanlar için başta cemaat üyeleri olmak kaydıyla tüm Müslüman ülkeleri duaya davet etmiş ve birlik olarak dua ile bu işin üstesinden gelineceğini belirtmiştir. İsrail hükümetinin insani yardımların Filistine

³⁹⁰ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Kürtaj Caiz Midir?”, *Maneviyat Dergisi*, S. 25, s. 52.

³⁹¹ İslamiyet'in Sesi, “Hz. Mirza Gulam Ahmed as'ın Mehdi olduğuna delili nedir?”, *Youtube* (25.06.2023), 00:07:19-00:08:06.

³⁹² <https://ahmediye.org/allah-u-teala-masumlari-zulumden-kurtarsin/> (Erişim 27.12.2023).

ulaşması için yapmış olduğu geçici ateşkeslerin tehlikeli niyet mahsulü olduğunu sözlerine ekleyen Kadıyânîlerin 5. Halifesi içerisinde bulunan durumun ve kötüye gidişatın yalnızca gelmesi beklenen kurtarıcı eliyle düzelebileceğini vurgulamıştır. Başta Filistin halkı olmak üzere Yemen bölgesinde yaşanan huzursuzluklara ve kaos ortamına dikkat çeken Masrur Ahmed, Vadedilen Mesih ve Mehdi'nin teşrifini işaret ederek şu delilleri konuşmasında aktarmıştır.

1. Hz. Mesih-i Mev'ud'un Allah tarafından tam vaktinde gelmesi gerekliydi. Kendisi bunu ispat etti. O şöyle buyurur: "İtmam-ı hüccet (bütün ispatların tamamlanması) için şunu belirtmek istiyorum: Allah-u Teala bu devri karanlık içinde buldu. O dünyanın gaflet, küfür ve şirke boğulduğunu gördü. Ayrıca iman, doğruluk, takva ve iyiliğin yok olduğunu müşahede etti ve beni gönderdi. Böylece O, ilmî, amelî, ahlakî ve imanî doğruluğu yeniden dünyada kökleştirmeyi hedefleyerek felsefe, natüralizm, şirk ve ateizm elbiseleri içinde bu İlahî bağa zarar vermek isteyen insanların saldırılarından İslam'ı korumak istedi. O halde ey hakka talip olanlar! Dikkatlice inceleyin, acaba bu vakit, İslam'ın semavî yardıma ihtiyaç duyduğu vakit değil midir?"
2. Allah tarafından gelenin doğruluğunu ölçmenin ölçüsünü beyan ederek şunları söylemiştir: "Bir şahsın doğru olması için, herhangi bir İlahî kitapta onunla ilgili açık haber bulunması gerekli değildir. Eğer böyle bir şart olsa hiçbir peygamberin peygamberliği ispatlanmayacaktır. Gerçek şu ki birisi nübüvvet iddiasında bulunduğunda her şeyden önce bakılması gereken, zamanın ihtiyacıdır. Sonra, onun vaktinde gelip gelmediğine bakılır. Sonra, Allah'ın onu destekleyip desteklemediğine bakılır. Sonra, düşmanların ileri sürdüğü itirazlara tam olarak cevap verilip verilmediğine de bakılır.
3. Bir diğer şartın belirtilen vakitte zuhurun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine dair olduğunu belirten Masrur Ahmed, geçmiş peygamberlerin gaybî haberler verdiğini söylemiştir. "Altıncı bin yıl sona ermek üzereyken, Vadedilen Mesih ortaya çıkacaktır." rivayetinin Mirza Gulam Ahmed'i tanımladığını nitekim kamerî hesaba göre Hz. Adem'den itibaren altı bin yıl alınırsa vaktin şimdi tamam olduğunu; şemsî hesaba göre ise altı bin yılın sona ermek üzere olduğunu ifade etmiştir.
4. Ahmediyye Cemaati'nin her anlamda ilerlemesini, yüzbinlerce insanın cemaate katılmasını ve cemaat mensuplarının fedakarlıklarda aşama kat etmelerini Vadedilen Mesih'in doğruluğuna delil olarak sunan Masrur

Ahmed, bugün Vadedilen Mesih'in mesajının ulaşmadığı hiçbir ülkenin bulunmadığını, O'nun mesajı sayesinde iyi ruhlu kimselerin dikkatinin İslam'a çevrildiğini hatta bazı yerlerde Allah'ın bizzat kendisinin insanlara yol gösterip Ahmedî Cemaati'ne yönlendirdiğini beyan etmiştir. Böylelikle Allah'ın cemaat müntesiplerinin imanını güçlendirdiğini ve güçlendirmeye de devam edeceğini iddia eden Masrur Ahmed tüm bunların ilahî desteğin birer manzarası olduğunu telkin etmiştir.³⁹³

2.5.4. Diğer Hususlar

Kadıyani gelenek içerisinde halifeler aracılığıyla bazı meselelere yönelik güncel yasaklamaların getirildiği de görülmektedir. 27 Aralık 1925 yılında Vadedilen Mesih'in II. Halifesi Mirza Beşiruddin Mahmud Ahmed'in aktardığına göre, nargile çok kötü bir şeydir ve cemaat mensupları ile birlikte tüm müminler bu ürünü asla kullanmamalıdır. Nitekim Hz. Peygamber; “Sarımsak yiyip camiye gitmeyin çünkü melekler sarımsak kokusundan hoşlanmazlar, yanınıza gelmezler.”³⁹⁴ Demiştir. Kadıyânîler, rivayet edilen bu hadisi nargileye olan inançlarıyla kıyas etmişler ve Allah ile konuşan kimsenin kötü kokuya sahip sarımsak yemesiyle nargile içmesi arasında bir fark görmemişlerdir. Çünkü onlara göre nargile kokusu sarımsaktan daha kötüdür.³⁹⁵

Son olarak konuyla doğrudan ilgili olmakla beraber Kadıyânîlik içerisinde ahlak algısının içeriğinde de mehdi-mesih algısının oldukça şekillendirici olduğunu ifade etmek istiyoruz. Bu noktada Mirza Gulam Ahmed'in “Siz, kibrin ne olduğunu bilemeyebilirsiniz. Bundan dolayı kibrin ne anlama geldiğini benim açıklamalarımın anlamaya çalışın, çünkü ben Allah'ın (c.c.) ruhu (vahiy) ile konuşuyorum.” Şeklindeki beyanatından sonra “Dua edenle alay edip dalga geçen, Allah'ın (c.c.) gönderdiği ve memur ettiği kişiye (yani Vâdedilen Mesih'e) tam olarak içtenlikle itaat etmek istemeyen, onun sözlerine kulak asmayan ve onun yazdıklarını dikkatle okumayan kimse de kibirlidir. Bundan dolayı ev halkınızla birlikte necat bulasınız ve helâk olmayasınız diye kibrin bir zerresinin bile içinizde bulunmaması için çaba

³⁹³ <https://ahmediye.org/24-11-2023-hz-mesih-i-mevudun-gelisinin-amaci-ve-zamanin-bir-islamciya-duydugu-ihitiyac/> (Erişim 27.12.2023).

³⁹⁴ Müslim, “Eşribe”, 31; İbnMace, “Etime”, 59; Ebu Davud, “Etime”, 40.

³⁹⁵ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Minhac-ut Talibin'den”, *Maneviyat Dergisi*, S. 2, s. 46.

gösteriniz.”³⁹⁶ şeklinde kibrin içeriğini tarif etmiştir. Bu noktada her ne kadar gelenek içerisinde evrensel ahlak ilkelerine vurgu yapılsa da Vadedilen Mesih’e itaatsizliğin “kibir” kategorisi altında tarif edilmesi örneğinden anlaşılabacağı üzere ahlak algısının şekillenmesinde de “mehdi-mesihe” olan bağlılığın merkezi bir yerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Yine Kadiyânîlerin güncel literatüründe karşımıza çıkan Vadedilen Mesih’in günümüzdeki halifesi Mirza Masrur Ahmed’in dile getirdiği “Vadedilen Mesih’e biat sözünün yerine getirilmesi”³⁹⁷ ilkesinin de Kadiyânîlik içerisinde ahlaki ilkelerinin tesisi adına oldukça önemli bir teşvik edici unsur olduğu anlaşılmaktadır.

³⁹⁶ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Jalsa Salana Önemi ve Bereketi”, *Maneviyat Dergisi*, S. 2, s. 43.

³⁹⁷ Han, Abdulgaffar v.dğr., “Her İyiliğin Kökü Takvadır”, *Maneviyat Dergisi*, S. 31, s. 19.

SONUÇ

Geçmişten günümüze pek çok toplumda her ne kadar isimlendirmeler farklılaşsa da benzer gaye ve sebeplerle gelecekte zuhur edecek olan bir kurtarıcı figür beklentisinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Her grup ve şahıs tarafından söz konusu kurtarıcıyı ifade eden kavramlara muhtelif manalar yüklenmiştir. Mehdilik algısı perspektifinde çalışmamızın merkezine aldığımız Kadıyânîlik, günümüzde mehdi figürünün şekillendirdiği en önemli yansıma alanlarından biridir.

Kadıyânî Cemaatinin çok kültürlü bir yapı içerisinde bulunduğu ve öğretilerini bu yapının etkisiyle oluşturduğu görülmüştür. Bu bağlamda çalışmamızın ilk kısmında beklenen kurtarıcı inancının menşei, ortaya çıkacağı ve faaliyet göstereceği mekân, iktidar süresi, mücadele biçimi, evrenselliği, haberî kaynakları yorumlama biçimi ve günümüzdeki zat-halef durumu gibi konular Kadıyânîlerin etkileşim içerisinde olduğu düşünülen çeşitli din ve mezheplerle karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmiştir. Bunun neticesinde kurtarıcı fikrinin menşei bakımından Yahudilikte bulunan mesih inancının Sümer kökenli olduğu, Hıristiyanlarda siyasi otorite boşluğuyla birlikte Yahudilik etkilerinin görüldüğü, Şîilikte Fars tesiri ile beraber karizmatik lider anlayışının söz konusu inancın doğmasında tesiri olduğu sonucuna varılmıştır.

İbrahimî dinler ve nüvelerinde kurtarıcının ortaya çıkacağı ve faaliyet göstereceği mekân söz konusu olduğunda ise genellikle dini-siyasi oluşumların kutsiyet atfettiği mekanlar, beklenen kurtarıcının teşrifi açısından önem arz etmektedir. Lakin bu noktada Kadıyânî Cemaatinin evrensel bir mesaj iddiasında bulunması veya mehdinin zuhur etmiş olması sebebiyle gelecek zaman algısı bağlamında bir mekâna işaret etmedikleri görülmektedir. Bunun yerine Kadıyan şehrini İslam kültüründe ismi öne çıkan Dimaşk şehri ile benzetmek suretiyle mehdinin zuhurunun meşrulaştırılmaya çalışılması yönünde bir gayretten bahsedilebilir. Yine bu çabayı, mehdinin zuhuruna dair Sünnî gelenek ile ortak bir alan inşa etme yönünde de değerlendirmek mümkündür. Bu sebeple bu bağlamda mekân algısının Kadıyânîlik söz konusu olduğunda gelecek zaman inşasından ziyade geçmişin yeniden inşası şeklinde görünür hale geldiği söylenebilir.

Gelmesi beklenen kurtarıcının mücadele biçimi noktasında ise Kadıyânî düşüncenin Yahudilik ve Hıristiyanlık ile İslam mezheplerinden Şia'da var olan kurtarıcı figürün kılıç ve silahla mücadelesi fikrinden farklılaştığı görülmektedir.

Nitekim Kadıyânî düşünce içerisinde Vadedilen Mesih/Mehdi'nin Kur'an ile cihad edeceği ve kılıcın değil kalemın üstün olduğu iddia edilmiştir.

Farklı din ve mezheplerle yaptığımız kıyaslamalar neticesinde Kadıyânîlerin güncel literatürü taranmış ve bu konuda özellikle Maneviyat Dergisi tarafımızca itina ile incelenmiştir. Bu çerçevede Kadıyânî Cemaati'nin kurulduğu ilk günden bu zamana kadar kurtarıcı fikrinde bazı değişiklikler yaşadığı sonucuna varılmıştır. Kurucusu Mirza Gulam Ahmed'in cemaatin ilk dönemlerinde yaşadığı çevrenin de etkisiyle taraftar toplamak için ortaya attığı iddialar günümüzde bir adım daha ileri taşınmış görünmektedir. Kur'an, hadis rivayetleri, Yahudi ve Hristiyanların kutsal kabul ettiği eserler ve Gulam Ahmed'in telif ettiği yazılar modern Kadıyânî mensupları tarafından ilk zamanlarına kıyasla daha fazla yoruma/teville tabi tutulmuş böylelikle Gulam Ahmed özelinde kurtarıcı iddiaları farklı kaynaklardan temellendirilmiştir. Çalışmamızın Kadıyânîlerin mehdilik perspektifinde güncel faaliyetlerini ve görüşlerini incelediğimiz ikinci kısmında Kadıyânîlerin dünyanın neresinde olursa olsun ülkeyi idare eden yönetime karşı sessiz kaldığı, eleştirilerden uzak durduğu ve bu durumun Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in sünnetinde emredildiğini savundukları tespit edilmiş olup bizzat kendileri mevcut iktidarlara bağlılıklarını beyan etmişlerdir.

Kadıyânîlerin mehdi algısı perspektifinde şekillenen siyasi faaliyetleri içerisinde tasnif ettiğimiz ve Kadıyânîler tarafından cemaatin öğretisi haline getirilen cihad anlayışları, eskatolojik inanca sahip oluşumlardan farklı olarak tebliğ mücadelesinin zor kullanarak yapılmaması gerektiği üzerine şekillenmiş ve bunun Allah'ın emri ve Hz. Peygamber'in isteğiyle kaldırıldığı iddia edilmiştir. Ayrıca mücadelenin yalnızca İslam dinini kapsamadığı bütün din bireylerinin inançlarını özgürce yaşayabilmesi için Müslümanların kalemle ve ilimle gayret içerisinde olması gerektiği fikrinin, Kadıyânî güncel literatüründe öne çıktığı görülmektedir. Kadıyânîlerin sosyal faaliyetleri kapsamında değerlendirdiğimiz Jalsa Salana toplantısı da yine mehdi algısı çerçevesinde şekillenen faaliyetlerden biridir. Birlik ve beraberliğin önemine vurgu yapan ve sürekli bir şekilde güncel konular ile ilgili demeçler yayınlayan Kadıyânîlerin resmi anlamda bunu Jalsa Salana adını verdikleri yıllık toplantılarında gerçekleştirdikleri görülmektedir. Kadıyânîler söz konusu toplantılarla bütün insanlığı Kadıyânî çatısı altında toplamayı ve dünyada yaşanan gelişmeleri, salgın hastalık ve savaş gibi güncel problemleri yakından takip etmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla Kadıyânîlerin bu tür etkinlikleri Vadedilen Mesih/Mehdi'nin iştirakını ve iddiasında kullandığı delilleri tüm dünya kamuoyuna sunmak amacıyla oluşturduğu ve evrensel

boyutta kitlelere ulaşma aracı olarak kabul ettiği söylenebilir. Yine bu toplantının başlatıcısının Vadedilen Mesih ve Mehdi olarak tanımlanan Mirza Gulam Ahmed olması da çalışmamız açısından dikkate değerdir.

Kadıyânî Cemaati'nin dini faaliyetleri söz konusu olduğunda Kur'an ve Hadis literatürünü oldukça derinlemesine irdeledikleri, cemaatin başta kurtarıcı fikri olmak üzere diğer öğretilerine uygun şekilde bâtinî tev'il yöntemine yakın yorumlar yaptıkları görülmüştür. Kur'an'ın çok sayıda ayeti bu bağlamda Kadıyânîler tarafından zikredilmiş ve Mirza Gulam Ahmed'in beklenen mesih/mehdi olduğuna delil olarak sunulmuştur. Aynı şekilde Sünnî geleneğin de kabul ettiği mevcut hadis literatürüne, mehdi algısını meşrulaştırma ve tesis etme çabasıyla başvurulduğu ve tev'ile konu edildiği görülmektedir. Ayrıca Kadıyânîlerin Kur'an algısı doğrultusunda müstakil bir Kur'an Meali de derlediklerini belirtmek gerekir.

Kadıyânî Cemaati çatısı altında evrensel birliktelik söylemi cemaat mensuplarının diğer dinlere bakış açısını da şekillendirmiş özellikle kurtarıcı inancına sahip olan dinler hakkında beklenen kurtarıcının bizatihi Mirza Gulam Ahmed olduğu tezi savunulmuştur. Mezhep kimliğini kabul etmeyen cemaat üyeleri her ne kadar kendilerinin belli bir itikadi-siyasi oluşuma ait olmadığını dile getirseler de özellikle amelî konularda Hanefî mezhebine yakın olduklarını beyan etmişlerdir. Kadıyânîlerin geçmişten günümüze değişmeyen ve kurucu öğretisi olan kurtarıcı inancı söz konusu cemaatin literatürüne ve faaliyetlerine yansımıştır. Bu bağlamda Kadıyânîlerin savunduğu her argümanın kurtarıcı inancı açısından değerlendirildiği neticesine varılmıştır.

Sonuç olarak Kadıyânîliğin “Kurtarıcı Telakkisi” cemaatin kurucusu kabul edilen Gulam Ahmed'in fikirleri etrafında şekillenmiştir. Gulam Ahmed, İngilizlerin Müslümanları sömürdüğü bir kaos ve kriz ortamında yetişmiştir. Müslüman halkın kendisini İngilizlerden Müslümanların intikamını alacak beklenen kurtarıcı düşüncesine kaptırdığı bir ortamda Gulam Ahmed, Müslümanlardan aldığı destek ile kendisinin müceddid olduğunu iddia etmeye başlamıştır. Daha sonra Gulam Ahmed aşama aşama mesih, mehdi, mebi ve Hinduların Krişna Avatârı olduğunu dile getirmiştir. Kendisinin hem Hz. İsa'nın hem de Hz. Muhammed'in manevî mirasçısı olduğunu ileri sürmüştür. Gulam Ahmed, kendisinin Müslümanların beklediği mehdi, Hristiyanların beklediği mesih olmanın yanında, Hinduların beklediği Krişna olduğunu iddia ederek onun bu tutumu ile Hindistan'da bulunan tüm dinleri tek çatı altında toplama fikrine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Lakin bu konuda başarısız olduğu, amacına

ulaşamadığını da ifade etmek gerekir. Günümüzde söz konusu bu iddiaları hala temellendirmeye çalışan Kadıyânî Cemaat üyelerini bununla ilgili çok sayıda faaliyet gerçekleştirdikleri ve geniş kitlelere modern araçlar vesilesiyle ulaşmayı amaçladıkları anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki, “Yahudilik”, *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. Baki Adam, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.
- Adıbelli, Ramazan, “İsa’nın “Maşiah”a Dönüşümü: Mesihi Yahudilikte Mesihlik Fenomeni”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 2, Kayseri 2016.
- Ağırakça, Ahmet, “Mehdi”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, ed. Ahmet Ağırakça, Dergah Yayınları, C. 5, İstanbul 2000.
- Ahmed, Mirza Beşiruddin Mahmud, *Ahmediyet’e Davet*, çev. Raşit Paktürk, İslam International Publications, Germany 2013.
- Ahmed, Mirza Beşirüddin Mahmud, *Allah’ın Varlığının 10 Delili*, çev. Raşit Paktürk, Verlag Der İslam, Almanya 2018.
- Ahmed, Mirza Beşiruddin Mahmud, *Necat*, çev. Syed Ateeq Ahmad, İslam International Publications Limited, United Kingdom 2014, s. 17-18.
- Ahmed, Mirza Gulam, *Berahir-i Kadiyânîye*, İslam International Publication, United Kingdom 2009.
- Ahmed, Mirza Gulam, *İsa Mesih Hindistan’da*, çev. Abdulgaffar Han, İslam International Publications Limited, İngiltere 2008.
- Ahmed, Mirza Gulam, *Nuh’un Gemisi*, çev. Muhammed Celal Şems, İslam International Publication, İngiltere 2008.
- Ahmad, Mirza Gulam, *Tadhkirah*, İslam International Publications, United Kingdom 2009.
- Ahmad, Mirza Gulam, “The Babi or Bahai Religion I”, *Review of Religions*, S. 4, 1907.
- Ahmed, Mirza Gulam, “The Messenger of the Latter Days”, *Review of Religions*, 1907.
- Ahmed, Mirza Gulam, *Tuhfetu’n-Nedve*, İslam International Publications, İngiltere 2008.
- Ahmed, Mirza Gulam, *Vasiyet*, çev. Muhammed Celal Şems, İslam International Publications, Germany 2013.
- Ahmed, Mirza Tahir, *Dinin Yeniden Canlanması*, çev. M. Celal Şems, İstanbul 1988.
- Algül, Hüseyin, “Evs (Benî Evs)”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 11, ss. 541-542, İstanbul 1995.

- Algül, Hüseyin, “Muâhât”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 30, ss. 306-307, Ankara 2020.
- Alibekiroğlu Eren, Fatmanur v.dğr., “Mürchie”, *İslam Mezhepleri Tarihi I*, ed. Yusuf Gökalp-Nail Karagöz, İlâhiyât Yayınları, Ankara 2021.
- Ali, Mirza Muhammed, *The Ahmadiyyah Movement (Tahrik-i Ahmadiyyat)*, çev. S. Muhammad Tufail, Islam International Publications, Lahor 1918.
- Apak, Adem, “Hz. Osman’ın Halifeliği Döneminde Meydana Gelen Siyasî Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Usûl*, S. 4, ss. 157-170, 2005.
- Apak, Adem, “Hz. Osman’ın Hilafeti Döneminde Ümeyyeoğullarının Devlet İdaresindeki Yeri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 7, ss. 487-521, Bursa 1998.
- Aydın, Fuat, *Yahudilik*, bsk. 4, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2021.
- Aydın, Mehmet, “Hıristiyanlık”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 17, ss. 345-348, İstanbul 1998.
- Azimli, Mehmet, “Sa’d b. Ubâde”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 35, İstanbul 2008.
- Bağdadî, Ebû Mansûr Abdülkâhir, *Mezhepler Arasındaki Farklar (el-Fark Beyne’l-Fırak)*, çev. Ethem Ruhi Fırlalı, bsk. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018.
- Bağır, Muhammed Ali, “Yahudi Eskatolojisinde Armilus”, *Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2016.
- Behbehani, Abdulkerim, *Ehl-i Beyt Mektebinde Mehdilik İnancı*, çev. İsmail Bendiderya, Tesnim Yayıncılık, İstanbul 2017.
- Besalel, Yusuf, “Mesianizm”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, C. 2, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul 2001.
- Bozkurt, Nebi - Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Medine”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 28, Ankara 2003.
- Bulgur, Durmuş, “Kadıyânîlik”, *Şarkiyat Mecmuası*, S. 18, İstanbul 2011.
- Cengiz, Lütfü, *Emevîler Döneminde Kader Problemi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1999.
- Coşkun, Ali, *Mehdilik Fenomeni*, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Çelebi, İlyas, “Ye’cûc ve Me’cûc”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 43, ss. 373-375, İstanbul 2013.

- Çelik, Alperen, *Sünnî Dünyada Belli Başlı Mehdilik Hareketleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.
- Demirci, Kürşat, “Hinduizm”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 18, ss. 112-116, İstanbul 1998.
- Devani, Ali, *Ehli-Sünnet Âlimleri ve İmam Mehdi*, çev. Cafer Bendiderya, Tesnim Yayınları, İstanbul 2014.
- DiyanetTV, “Şafi kimse Hanefî cemaate namaz kıldırabilir mi?”, *Youtube* (18.11.2019), 00:00:01-00:03:48.
- Doğan, İsa, “Zeydîye Mezhebi”, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İlmi Neşriyat, İstanbul 1993.
- Doğan, Yasin, *Kâdiyânîlik ve Gulam Ahmed’in Dini-Siyasi İddiaları*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2018.
- Efendioğlu, Mehmet, “Zübeyr b. Avvâm”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 44, ss. 522-524, İstanbul 2013.
- Elmalı, Hüseyin, “Hassân b. Sâbit”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 16, ss. 399-402, İstanbul 1997.
- Ensari, Abdulhak, *Şeriat ve Tasavvuf*, çev. Yusuf Yazar, Rehber Yayıncılık, Ankara 1991.
- Eren, Ali Cüneyt – Birişik, Abdulhamit, “Sıddîk Hasan Han”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 37, ss. 92-95, İstanbul 2009.
- Ertürk, Mustafa, “Gelenek ve Yenileşme Açısından Tecdid Hadisi Hakkında Bir Değerlendirme”, *İslam Gelenek ve Yenileşme: I. Uluslararası Kutlu Doğum İlmi Toplantısı Bildirileri*, (İstanbul, Nisan 22-23 1996), Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Erul, Bünyamin, “Talha b. Ubeydullah”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 39, ss. 504-505, İstanbul 2010.
- Eş’ârî, Ebu’l Hasan, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn*, çev. Ömer Aydın – Mehmet Dalkılıç, bsk. 1, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.
- Çapa, Yılmaz, *Yahudilikte Mesih İnancı; Hristiyan ve İslâm Kültürüne Etkisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2018.
- Fazlurrahman, Malik, *İslam*, çev. Mehmet Aydın, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2008.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, “Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 25, s. 179-214, Ankara 1981.

- Fığlalı, Ethem Ruhi v.dĖr., “Mesih”, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, Aile ve Kùltùr Yayınları, İstanbul 1987.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, “Cemel Vak’ası”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 7, ss. 320-321, İstanbul 1993.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, “Gadîr-i Hum”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 13, ss. 279-280, İstanbul 1996.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, “İsnâaşeriyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 23, ss. 142-147, İstanbul 2001.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, “Kâdiyanîlik”, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, ss. 123-125, İstanbul 1987.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, “Kâdiyanîlik”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 24, ss. 137-139, İstanbul 2001.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, *Bâbîlik ve Bahâîlik*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, bs. 3, Selçuk Yayınları, Ankara 1980.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2008.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, *Kadiyanîlik*, bs. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
- Gordon, Johnson, *Hint Dünyası Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, çev. Müfide Pekin, C. 10, İstanbul 1998.
- Gökalp, Yusuf-Alibekiroğlu Eren, Fatmanur v.dĖr., “Bilim Dalı Olarak İslam Mezhepleri Tarihi”, *İslam Mezhepleri Tarihi I*, ed. Yusuf Gökalp-Nail Karagöz, İlâhiyât Yayınları, Ankara 2021.
- Gökalp, Yusuf, *Şîî Gelenekte Alternatif Bir İktidar Mücadelesi Erken Dönem Zeydîlik*, Araştırma Yayınları, Ankara 2014.
- Gökalp, Yusuf, “Zeydîyye”, *İslam Mezhepleri Tarihi*, ed. Hasan Onat vdĖr., Grafiker Yayınları, Ankara 2012.
- Gökalp, Yusuf v.dĖr., “Zeydîyye”, *İslam Mezhepleri Tarihi I*, ed. Yusuf Gökalp-Nail Karagöz, İlâhiyât Yayınları, Ankara 2021.
- Gömbeyaz, Kadir, “73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi”, *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakùltesi Dergisi*, C. 14, S. 2, ss. 147-160, Bursa 2005.

- Görgün, Tahsin, “Tecdid”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 40, s. 234, ss. 234-239, İstanbul 2011.
- Gündüz, Şinasi, *Din ve İnançlar Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara 1998.
- Gürkan, Saime Leyla, *Yahudilik*, bsk. 4, İsam Yayınları, İstanbul 2012.
- Hakyemez, Cemil, “Mehdi Düşüncesinin İtikâdîleşmesi Üzerine”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, 2004/1, S. 5.
- Hamenei, Ali, *İmam Mehdi ve Zuhur*, çev. İsmail Bendiderya, İstanbul, Tesnim Yayıncılık, 2015.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “100. Yıl Duaları”, *Maneviyat Dergisi*, S. 1, Frankfurt 2011.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “11. Ulusal Barış Sempozyumu”, *Maneviyat Dergisi*, S. 17.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “11. Ulusal Barış Sempozyumu”, *Maneviyat Dergisi*, S. 17.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Ahirin Cemaati”, *Maneviyat Dergisi*, S. 1, ss. 6-12, Frankfurt 2011.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Ahirin Cemaati”, *Maneviyat Dergisi*, S. 1.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Almanya 36. JalsaSalanası Yapıldı”, *Maneviyat Dergisi*, S. 3.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Bazı Dualar”, *Maneviyat Dergisi*, S. 3.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Ben Okla Değil Delille Savaşırım”, *Maneviyat Dergisi*, S. 19.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Cemaatin Nizamı ve Sorumluluklarımız”, *Maneviyat Dergisi*, S. 10-11,
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Cihad Meselesi”, *Maneviyat Dergisi*, S. 13..
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Deccal”, *Maneviyat Dergisi*, S. 6.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Dua Gerçeği ve Duanın Şartları”, *Maneviyat Dergisi*, S. 3.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Her Ahmedî’nin Halife İle Direkt Bağı Vardır”, *Maneviyat Dergisi*, S. 10-11.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Hindistan’da Müslümanların Milli Çıkarları ve Kadiyânîyye Cemaati”, *Maneviyat Dergisi*, S. 20.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Hz. İsa İlah Olamaz İncil ve Tevrat Işığında”, *Maneviyat Dergisi*, S. 6.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “İkinci Kudret: Hilafet”, *Maneviyat Dergisi*, S. 2.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “İncil ve Tevrat’a Göre Hz. İsa İlah Olamaz”, *Maneviyat Dergisi*, S. 2.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “İslam’da Kölelerin ve Esirlerin Durumu”, *Maneviyat Dergisi*, S. 9.

- Han, Abdulgaffar v.dğr., “İtikâdî ve Ameli Gücümüz”, *Maneviyat Dergisi*, S. 15-16, Frankfurt 2014.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Jalsa Salana Önemi ve Bereketi”, *Maneviyat Dergisi*, S. 2.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Kadıyânîler İtaati Neden Severler?”, *Maneviyat Dergisi*, S. 4.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Kaside: Şüphesiz Kur'an Dini, Benim Dinimdir.”, *Maneviyat Dergisi*, S. 6, Frankfurt 2013.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Kelamü'l İmam”, *Maneviyat Dergisi*, S. 12, ss. 5-7, s. 6, Frankfurt 2013.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Kur'an Okurken ve Dinlenirken Dikkat Edilecekler”, *Maneviyat Dergisi*, S. 12, Frankfurt 2014.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Kürtaj Caiz Midir?”, *Maneviyat Dergisi*, S. 25, Frankfurt 2015.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “La İlahe İllallah'ın Anlamı”, *Maneviyat Dergisi*, S. 1, Frankfurt 2013.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Minhac-ut Talibin'den”, *Maneviyat Dergisi*, S. 2, Frankfurt 2013.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Müminde İtaat ve Teslimiyetin Özü”, *Maneviyat Dergisi*, S. 17, Frankfurt 2014.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Müslüman Kadıyânîyye Cemaatini Tanıyalım”, *Maneviyat Dergisi*, S. 1, Frankfurt 2013.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Namaz Gerçeği”, *Maneviyat Dergisi*, S. 1, Frankfurt 2013.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Pakistan Trajedisi”, *Maneviyat Dergisi*, S. 17, Frankfurt 2014.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Resulullah'ın Diliyle Ramazan”, *Maneviyat Dergisi*, S. 3, Frankfurt 2013.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Seçmenler ve Seçilen Görevlilere Önemli Nasihatler”, S. 10-11, Frankfurt 2013.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Türkiye 4. JalsaSalanası Yapıldı”, *Maneviyat Dergisi*, S. 23, Frankfurt 2015.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Vadedilen Mesih ve Mehdi'nin Olağanüstü İslam Hizmetleri”, *Maneviyat Dergisi*, S. 23, Frankfurt 2013.
- Han, Abdulgaffar v.dğr., “Vadedilen Mesih'in Eliyle İmanın Şartlarının Tecdidi”, *Maneviyat Dergisi*, S. 7, Frankfurt 2013.

Harman, Ömer Faruk, “Îsâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 22, ss. 465-472, İstanbul 2000.

Hatiboğlu, İbrahim, “İsrâiliyat”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 23, ss. 195-199, İstanbul 2001.

<https://ahmediye.org/23-02-2018-vadedilen-reformcu-gaybi-haberi/> (Erişim 06.01.2024).

<https://ahmediye.org/24-11-2023-hz-mesih-i-mevudun-gelisinin-amaci-ve-zamanin-bir-islahciya-duydugu-ihitiyac/> (Erişim 27.12.2023).

<https://ahmediye.org/allah-u-teala-masumlari-zulumden-kurtarsin/> (Erişim 27.12.2023).

<http://sosyoloji.com/docetism-recat-inanci-nedir-ne-demektir-anlami/12939.html> (Erişim 07.10.2023).

<https://ahmediye.org/hz-ahmedin-eserleri/> (Erişim 06.01.2024).

<https://ahmediye.org/ramazan-ve-kadir-gecesi/> (Erişim 06.01.2024).

<https://ahmediye.org/vaadedilen-islahatci-ogul-muslih-mevud/> (Erişim 06.01.2024).

<https://Kadiyânîye.org/> (Erişim 07.10.2023).

<https://Kadiyânîye.org/> (Erişim 31.10.2023).

<https://www.alislam.org/articles/image-chola-baba-nanak/> (Erişim 01.01.2024).

Humidat, Ali Ahmad Hossen, “Müceddid Olarak İmam Şafii ve Etkisi”, *Uluslararası İmam Şafii Sempozyumu*, (Diyarbakır, Mayıs 7-9 2010).

İbn Haldun, Ebû Zeyd, *Mukaddime*, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 2017.

İlhan, Avni, “Şia’da Usulu’d-Din”, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İstanbul 1993.

İslamiyet’in Sesi, “Ahmediye Cemaati hangi mezhebe tabi?”, *Youtube* (09.10.2022), 00:00:10-00:01:41.

İslamiyet’in Sesi, “Hz Mehdi’ye as ilham edilen ‘Sana gökten vahiy ettiğim ermiş insanlar yardım edecektir’ vahyi”, *Youtube* (22.08.2020), 00:00:01-00:01:10.

İslamiyet’in Sesi, “Hz. Mirza Gulam Ahmed as’ın Mehdi olduğuna delili nedir?”, *Youtube* (25.06.2023), 00:07:19-00:08:06.

İslamiyet’in Sesi, “Hz. Mirza Gulam Ahmed as’ın Mehdi olduğuna delili nedir?”, *Youtube* (25.06.2023), 00:01:30-00:05:43.

İslamiyet’in Sesi, “Mehdi İmam cihadı iptal mi etti?”, *Youtube* (20.03.2022), 00:00:39-00:03:56.

- İslamiyet'in Sesi, "Muslih Mevud'un ra ilimlerle donatılacağı gaybi haberi nasıl gerçekleşti?", Youtube (01.03.2021), 00:01:10-00:28:45.
- İslamiyet'in Sesi, "Pakistan'da neden Ahmedî Müslümanlara zulüm ediliyor?", Youtube (13.02.2022), 00:00:05-00:08:55.
- İslamiyet'in Sesi, "Sihizim dininin kurucusu Baba Guru Nanak Müslüman mıydı?", Youtube (23.10.2022), 00:00:10-00:06:32.
- Karadaş, Cağfer, "Hint Alt Kıtası İslam Düşüncesinin Tarihi Gelişimine Dair Genel Çerçeve", *Hayatı, Kişiliği ve Düşünceleri ile Muhammed Hamîdullah Sempozyumu*, (İstanbul, Kasım 18-19 2005).
- Kaya, Murat, *Hristiyanlık'ta ve İslam'da Son Dönem Mesih ve Mehdi Hareketlerinin Karşılaştırılması*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2018.
- Kaya, Osman, "Ahzab Suresi 40. Ayet Bağlamında Nübüvvet, Velayet ve Hatemiyet Meselesi", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul 2015.
- Korkmaz, Sıddık v.dğr., "Kadiyanilik-Ahmedilik", *İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2019.
- Kummî, Muhammed b. Hasan, *Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fırak*, çev. Hasan Onat-Sabri Hizmetli-Sönmez Kutlu- Ramazan Şimşek, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004.
- Kutlu, Sönmez, "Çağdaş Dini Hareketler, Vehhabilik, Kadiyânîlik, Babilik-Bahailik", *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, ss. 227-252, Ankara 2005.
- Kutlu, Sönmez, "Ehl-i Sünnet Siyaset Anlayışının Dinî Temellerinin Sorgulanması", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi*, C.1, S. 1, Bahar 2008.
- Kutlu, Sönmez, "İslam Düşünce Ekollerinin Ortaya Çıkış Sebepleri", *İslam Düşünce Ekolleri*, ed. Hasan Onat, Ankara 2006.
- Kutlu, Sönmez, *İslam Düşüncesinde Mehdi İnanışlarının Tipolojileştirilmesi*, Dini Düşünce Gelenek, Dönüşüm ve Gelecek, ed. Şaban Ali Düzgün-Tuğba Günel, Endülüs Yayınları, İstanbul 2017.
- Kutlu, Sönmez, *Mezhepler Tarihine Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul 2017.
- Kutlu, Sönmez, *Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlemeleri*, Otto Yayınları, Ankara 2020.
- Kutlu, Sönmez, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002.

- Küçüköner, Halide Rümeysa, “Kadyâniliğin İsim ve İçerik Bakımından Kendisini Konumlandırma Prolemi”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C. 11, S. 24, 2019.
- Küçüköner, Halide Rümeysa, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedî Algılardaki Farklılaşması*, Araştırma Yayınları, Ankara 2022.
- Küçüköner, Halide Rümeysa, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedîlerin Mirza Gulam Ahmed Telakkisi*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2018.
- Lavan, Spencer, *The Ahmadiyah Movement: A History and Perspective*, Delhi 1974.
- Mehmet Atay, *Kütüb-i Sitte’deki Mehdi Hadislerinin Dinler Tarihi Açısından İncelenmesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2003.
- Meral, Yasin, *Masih, Deccal ve Gog-Magog*, Ankara Okulu Yayınları, s. 133-135, Ankara 2019.
- Muhammed Riza Muzaffer, *Şia İnançları*, çev. Abdalbaki Gölpınarlı, Avrupa Ehl-i Beyt Camileri, 1994.
- Nevbahî, İsmâil b. Ali, *Fıraku’ş-Şia*, çev. Hasan Onat-Sabri Hizmetli-Sönmez Kutlu-Ramazan Şimşek, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004.
- Nizami, Khaliq Ahmad, “Hindistan”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 18, ss. 85-92, İstanbul 1998.
- Olgun, Hakan, v.dğr., *Nüzul-i İsa ve Mehdilik*, Fecr Yayınları, Ankara 2019.
- Onat, Hasan, “Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur’an’ın Rolü”, 1. *Kur’an Sempozyumu* (Ankara, Nisan 1-3 1994), ss. 415-439, Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
- Onat, Hasan, “Şiîlik”, *İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu v.dğr., Grafiker Yayınları, bsk. 8, Ankara 2019.
- Onat, Hasan, *Emevîler Devri Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiîliği*, Endülüs Yayınları, bsk. 4, İstanbul 2019.
- Onat, Hasan, *İslâm Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği*, Endülüs Yayınları, İstanbul 2020.
- Oruç, Muhammet, *Mehdilik Düşüncesinin İslam Mezheplerindeki Yansıması*, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şırnak 2016.
- Önkal, Ahmet, “Hazrec (Benî Hazrec)”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 17, ss. 143-144, İstanbul 1998.

- Öz, Mustafa, “Mehdî el-Muntazar”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 28, ss. 376-377, Ankara 2003.
- Öz, Mustafa, “Şeyhiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 39, ss. 84-86, İstanbul 2010.
- Öz, Mustafa, *İmamiyye Şiasında Onikinci İmam ve Mehdi İnancı*, İFAV Yayınları, İstanbul 1995.
- Öz, Mustafa, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, Ensar Yayınları, İstanbul 2012.
- Özşenel, Mehmet, “Nezîr Hüseyin”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 33, ss. 73-74, İstanbul 2007.
- Paktürk, Raşit, *Vadedilen Mesih'in (a.s.) Eserlerinden Seçmeler*, Islam International Publications Limited, İstanbul 2008.
- Polat, Bayram, “Dinlerde Mesih-Mehdi Algıları ve Siyasi Yansımaları”, *Institution of Economic Development and Social Researches*, ss. 345-350, Antalya 2016.
- Sargon, Erdem, “Bâbil”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 4, ss. 392-395, İstanbul 1991.
- Sarıçioğlu, Ekrem, “Mehdî”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 28, ss. 369-371, Ankara 2003.
- Sarıçioğlu, Ekrem, “Mesih”, *Tabularasa*, S. 3, ss. 29-34, Isparta 2003.
- Sarıçioğlu, Ekrem, *Din Fenomenolojisi*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta 2011.
- Sarıçioğlu, Ekrem, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, Sidre Yayınları, Samsun 1997.
- Sinanoğlu, Abdulhamit, İslâm'ın İlk Siyasallaştırılma Sürecinde “Kader” İnancı, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, ss. 249-276, Ankara 2002.
- Şahin, Nadide, “Hristiyanlıkta ve İslam'da Kurtuluş Anlayışı”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 29, ss. 477-498, Erzincan 2018.
- Şehristânî, Ebu'l Feth, *el-Milel ve'n-Nihal*, çev. Mustafa Öz, Litera Yayınları, İstanbul 2008.
- Şeker, Cihat, “Yahudilikte Mesih İnancı ve Tarihsel Gelişimi”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 63, ss. 163-200, 2015.
- Şems, Muhammed Celal, *Çağrı*, Islam International Publications Limited, United Kingdom 2014.
- Şems, Muhammed Celal, *Ta'lîm*, Islam International Publications Limited, United Kingdom 2014.
- Tan, Muzaffer, “İsmaililik”, *İslâm Mezhepleri El Kitabı*, ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu, bsk. 8, Grafiker Yayınları, Ankara 2019.

- Tan, Muzaffer, Tarihsel Süreçte İsmaililik ve Yaşadığı Farklılaşmalar, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ 2012.
- Taş, Yasin, *Zeydiyye’de İmamet Düşüncesi; Doğuşu ve Gelişmesi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2005.
- Teber, Ömer Faruk v.dğr., “İslam Düşüncesinde Mezhep Olgusu”, *İslam Mezhepleri Tarihi I*, ed. Yusuf Gökalp-Nail Karagöz, İlâhiyât Yayınları, Ankara 2021.
- Teber, Ömer Faruk v.dğr., “Mehdilik İnancı Temelinde Oluşan Geç Dönem Mezhepler”, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. Mehmet Ali Büyükkara, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2018, s. 192.
- Topaloğlu, Bekir – Çelebi, İlyas, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İSAM Yayınları, bsk. 6, Ankara 2019.
- Topaloğlu, Bekir, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2004.
- Topcan, Özlem, Yahudilikte Mesih Anlayışı, ed. Yunus Emre Tansü, *İbn Haldun Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları-VI*, Ankara 2020.
- Uludağ, Süleyman, *İslam’da İnanç Konuları ve İtikâdî Mezhepler*, Marifet Yayınları, İstanbul 1992.
- Üstün, İsmail Safa, “Velâyet-i Fakîh”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 43, ss. 19-22, İstanbul 2013.
- Waardenburg, Jacques, “Mesîh”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 29, ss. 306-309, Ankara 2004.
- Yıldırım, Mustafa, “Tahkîm”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 39, ss. 411-413, İstanbul 2010.
- Yıldırım, Mustafa, “Tahkîm”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 39, ss. 411-413, İstanbul 2010.
- Yıldız, Hasan, *Ortadoğuda Dinler Üzerine Bir Araştırma (Yahudilik-Hristiyanlık-İslamiyet)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2008.
- Yiğit, İsmail, “Osman”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 33, ss. 438-443, İstanbul 2007.
- Yiğit, İsmail, “Sıffîn Savaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 37, ss. 107-108, İstanbul 2009.
- Yiğit, İsmail, “Sıffîn Savaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 37, ss. 107-108, İstanbul 2009.

- Yitik, Ali İhsan, “Hinduizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.
- Yönem, Ahmet, “Kadiyânîlik Bağlamında Mehdilik”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 24, ss. 175-191, 2011.
- Yönem, Ahmet, *Mehdilik Fikri ve Müslümanlar Arasındaki İlk Tezahürleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1998.
- Zahîr, İhsan İlâhî, *İslam Dünyasında İngiliz Emperyalizmi Kadiyânîlik*, çev. Arif Aytekin, Ebru Yayınları, Pencilap 1985.
- Zalıtî, Hend Mustafa, *İslam Akâidinde Mehdilik Fikri*, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu 2017.

